
NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 08155013 3

C. JULII CAESARIS

ET

A. HIRTII

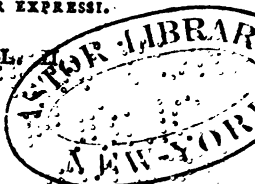
DE

REBUS A CAESARE GESTIS COMMENTARII.

CUM FRAGMENTIS.

EX RECENSIONE SAMUELIS CLARKE FIDELITER EXPRESSI.

VOL. II.

GLASGUAE:
IN AEDIBUS ACADEMICIS
EXCUDEBANT ROB. ET AND. FOULIS
ACADEMIAE TYPOGRAPHI
MDCCL.

p 5 B

COMMENTARIORUM
DE
BELLO CIVILI
ARGUMENTA.

LIB. I.

1. Variae sententiae in senatu, de Caesaris literis. 3. causae atque origo inimicitiarum Caesaris. 4. acerbissimo senatus consulto, Caesaris amici profugere coguntur. 5. bellum adversus Caesarem paratur. 6. Caesaris concio ad milites. 7. Pompeius mittit ad Caesarem de pace. 8. Caesaris responsum. 9. Pompeii responsum ad Caesarem; 10. quo Caesar improbato, bellum parat. 11. Caesar, favore municipiorum, Iguvium et Auximum occupat. 12. Caesaris inimici, summo cum terrore, ex urbe Capuam fugiunt. 13. Caesar multa oppida Italiae celeriter occupat. 23. Pompeius Corfinio a Caesare occupato, Brundisium proficiscitur; 24. Caesar eum ibi obsidet; 26. ille autem navibus inde elabitur: oppidumque statim deditur: 28. Caesar eum, inopia navium, non persequitur. 29. Valerius et Curio Caesareani, e Sardinia Cottam, e Sicilia Catonem ejiciunt: Africa Tuberonem probibet Varus. 30. Cae-

ARGUMENTA

LIB. III.

1. *Caesar in urbe nonnullos ambitûs damnatos restituit.* 2. *Brundisium proficiscitur.* 3. *Pompeii ingens ad bellum apparatus.* 4. *Caesar in Ceraunias trajicit.* 6. *ejus naves, Brundisium inanes remissae, ab hoste intercipiuntur.* 7. *M. Octavius, Pompeianus, Salonas oppugnans, subitâ oppidanorum eruptione fugatur.* 8. *Caesaris ad Pompeium legatio de pace.* 9. *Caesar Oricum occupat;* 10. *item Apolloniam aliasque civitates.* 11. *Caesar et Pompeius castra ex utrâque parte fluminis Apsi ponunt.* 12. *Caesaris naves Brundisio quum solvissent, metu hostium statim in portum revertuntur.* 13. *classis Pompeiana, rerum omnium difficultate laborat.* 14. *Colloquia de pace, irrita.* 15. *Bibulus, classis Pompeianae praefectus, moritur.* 16. *Pompeii responsum ad legationem Caesaris de pace.* 17. *colloquia alia de pace, irrita.* 18. *motus in urbe Româ.* 21. *Libo, Pompeianus, cum classe portum Brundisinum obsidet;* 22. *sed, Antonii virtute et diligentiâ, obsidionem omittere cogitur.* 25. *Antonius et Kalenus copias suas Brundisio, mirâ felicitate, navibus ad Caesarem transvehunt.* 27. *Pompeius, ne duobus circumcludatur exercitibus, Asparagium recedit.* 28. *Scipio, Pompeianus, in Asia tyrannicè se gerit.* 29. *res gestae à Caesaris legatis,*

in Thessaliâ, Aetoliâ, et Macedoniâ. 34. Caesaris naves Orici in portu reductas incendit Cn. Pompejus filius. 35. Caesar Pompeium Dyrrhachio intercludit: 36. eumque in castris suis munitis obsidet. 39. crebrae istic, variaque fortunâ, velitationes. 40. Caesaris milites, inopiâ frumenti laborantes, panem ex radice quâdam efficiunt. 43. Pompeiani, eruptionem facientes, repelluntur. 47. Kalenus, legatus Caesaris, Achaiae oppida complura recipit. 48. Caesar Pompeium ad praelium provocat. 49. Caesaris legatio iterum de pace, irrita. 50. Pompeius, summâ inopiâ pabuli laborans, erumpere instituit. 51. Roscillus et Aegus, Caesaris castigatione quadam offensi, ad Pompeium transeunt. 52. Pompeius, magnâ cum clade Caesareanorum, erumpit. 61. Caesar oppugnationem Pompeii dimittit: ejusque concio ad milites. 62. ad Asparagium recedit Caesar, insequente eum Pompeio; 65. inde Apolloniam: 67. et Gomphos, oppidum Thessaliae; quod, sibi portas praecludens, uno die expugnat. 68. deinde Metropolim, aliasque Thessaliae civitates, recipit. 69. Pompeius in Thessaliam pervenit, insolens et spe victoriae elatus. 70. Caesar proelio decertare statuit; ejusque in equitibus disponendis institutum. 72. Pompeius quoque proelio decertare statuit; juratque se non nisi victorem in castra reversurum. 73. Pompeius quo modo aciem suam instruxerit: 74. quo

modo Caesar suam. 75. *oratio Caesaris ad milites.* 76. *pugna Pharsalica; Caesarisque ingens victoria.* 77. *castra Pompeii capta;* 78. *magnis cum divitiis.* 79. *Pompeii fuga.* 80. *Caesar Pompeianos persequitur, et ad deditionem cogit.* 81. *quantum militum ex utroque exercitu eâ pugnâ perierit.* 82. *interea Laelius, Pompeianus, portum Brundisinum cum classe obsidet.* 83. *Cassiusque classes Caesaris in Sicilia incendit.* 84. *Caesar Pompeium persequitur.* 85. *Pompeius, Pelusium perfugiens, ab amicis Ptolemaei regis ibi interficitur.* 86. *portenta quaedam, quo die Caesar vicisset.* 87. *Caesar Pompeium Alexandriam persequens, ibi de morte ejus cognoscit.* 88. *ibique novo bello intricatur.*

C. JULII
CAESARIS
COMMENTARIORUM
DE
BELLO CIVILI
LIBRI TRES.

GLASGUAE:

IN AEDIBUS ACADEMICIS

EXCUDEBANT ROB. ET AND. FOULIS

MDCCL.

DIONYSII VOSSII SUPPLEMENTUM IN C. JULII CAESARIS LIB. I. DE BELLO CIVILI.

'ILLORUM accedo ſententiae, qui
' ἀκεφάλυς hos eſſe Commentarios ar-
' bitrantur: etenim nequeo perſuadere
' mihi, abruptum adeò exordium hujus
' operis fuiſſe; et praemittenda fuiſſe
' multa, ſatis ipſa oſtendit hiſtoria. qua-
' re operae pretium nobis fuit, ex Plu-
' tarcho, Appiano, ac Dione contexere,
' quae deſiderari hoc loco exiſtimamus.
' ſunt autem haec.' Subacta omni Gal-
lia, multis de cauſſis Caeſar cum in Ciſ-
alpinam provinciam contendiſſet, le-
gatos Romam mittit, qui conſulatum illi
et provincias prorogari peterent. ea in

petitione Pompeius, qui alieno in Caesarem animo, nondum tamen inimicitias palam gerebat; neque commendatione sua juvandum eum, neque contra dicendum existimavit. sed Lentulus et Marcellus Coss. qui jam ante inimico in Caesarem fuerant animo, id prohibendum sibi omnibus modis putavere. Marcellus vero non dubitavit aliis quoque injuriis Caesarem afficere. nam nuper coloniam Novumcomum Caesar in Galliam deduxerat; cui Marcellus jus civitatis ademisse non contentus, decurionem ejus coloniae, Romae deprehensum, virgis caedi jusserat, et, querelas suas Caesari ut exponeret, dimiserat: quâ ignominiâ nullus adhuc civis Romanus fuerat affectus. quae dum ita fiunt, venit ad Caesarem in provinciam C. Curio tribunus plebis. qui multum pro Republ. et caussa Caesaris enixus, tandem, ubi frustra omnia tentari intellexit, metu adversariorum profugiens, de omnibus, quae acta essent, et quomodo opprimere eum inimici agitarent, edocuit. Caesar virum amplissimum, optimeque de se ac de Rep. meritum, co-

miter excepit; et gratias pro summis ejus in se beneficiis egit. at Curio, quia jam non obscure vis in Caesarem pararetur, suasit ei ut omnem exercitum quam maturrime contraheret, et oppressam paucorum audacia Rempublicam vindicaret. Caesar, quamvis ea omnia ita esse haud ignorabat, censuit tamen Reip. imprimis habendam esse rationem; ne quis armorum caussam eum esse judicaret. itaque per amicos id solum contendit, ut duae sibi legiones, et provincia Gallia Cisalpina, atque Illyricum relinqueretur. quae omnia ab illo acta, ut, si forte conditionum aequitate adduci possent adversarii, in otio Respublica foret. his postulatis ne ipse quidem Pompeius refragari ausus est. sed cum nihil à Coss. impetraret Caesar; litteras ad senatum perscribit, quibus breviter gestis suis et meritis in Rempubl. percursis, orabat ne populi sibi beneficium eripiatur, qui absentis rationem haberi proximis comitiis jussisset. non recusare se, si ita senatui populoque Rom. videatur, exercitum dimittere, modo idem à Pompeio fiat: illo imperium et

exercitus retinente, nullam caussam esse, cur inimicorum se injuriis ipse exponeret, et militem dimitteret. has litteras Curioni perferendas tradit: qui incredibili celeritate millia passuum CLX emensus, tridui spatio ad urbem venit, antequam kal. Januariae advenissent, aut Coss. de Caesaris imperio quidquam statuere potuissent. confecto itinere Curio litteras retinet, nec, nisi in frequente Senatu et praesentibus Tribunis plebis, tradit: metuebat enim, id prius si fecisset, ne ab iis supprimerentur.

C. JULII CAESARIS

COMMENTARIORUM

DE

BELLO CIVILI

LIBER I.

Litteris [à Fabio] C. Caesaris, consulibus redditis; aegre ab iis impetratum est, summa tribunorum plebis contentione, ut in senatu recitarentur: ut vero ex litteris ad senatum referretur, impetrari non potuit. referunt consules de rep. [in civitate]. L. Lentulus consul 'senatui reique publicae 'se non defuturum' pollicetur, 'si au-'dacter ac fortiter sententias dicere ve-'lint: sin Caesarem respiciant atque e-'jus gratiam sequantur, ut superiori-'bus fecerint temporibus; se sibi con-'silium capturum, neque senatus aucto-'ritati obtemperaturum: habere se quo-'que ad Caesaris atque amicitiam re-'ceptum.' in eandem sententiam loqui-

tur Scipio: 'Pompeio esse in animo, 'reipub. non deesse, si senatus sequatur: 'sin cunctetur, atque agat lenius; ne- 'quidquam ejus auxilium, si postea ve- 'lit, senatum imploraturum.' haec Sci- pionis oratio; quod senatus in urbe ha- bebatur, Pompeiusque aderat; ex ipsius ore Pompeii mitti videbatur. dixerat a- liquis leniorem sententiam: ut primo M. Marcellus; ingressus in eam oratio- nem, 'non oportere ante de repub. ad 'senatum referri, quam delectus tota 'Italia habiti, et exercitus conscripti 'essent; quo praesidio, tuto et libere se- 'natus, quae vellet, decernere auderet:' ut M. Calidius; qui censebat, 'ut Pom- 'peius in suas provincias proficiscere- 'tur, ne qua esset armorum caussa; ti- 'mere Caesarem, abreptis ab eo II le- 'gionibus, ne ad ejus periculum reser- 'vare et retinere eas ad urbem Pompei- 'us videretur:' ut M. Rufus; qui sen- tentiam Calidii, paucis fere mutatis ver- bis sequebatur. ii omnes, convitio L. Lentuli consulis correpti exagitabantur. Lentulus, sententiam Calidii pronun- ciaturum se omnino negavit. Marcel-

lus, perterritus convitiis, a suâ sententiâ discessit. sic vocibus consulis, terrore praesentis exercitus, minis amicorum Pompeii, plerique compulsi, inviti et coacti, Scipionis sententiam sequuntur: 'uti ante certam diem Caesar exercitum dimittat: si non faciat, eum adversus rempubl. facturum videri.' intercedunt M. Antonius, Q. Cassius, tribuni plebis. refertur confestim de intercessione tribunorum: dicuntur sententiae graves: ut quisque acerbissime crudelissimeque dixit, ita quam maxime
2 ab inimicis Caesaris collaudatur. Misso ad vesperum senatu; omnes, qui sunt ejus ordinis, a Pompeio evocantur. laudat promptos, atque in posterum confirmat; segniores castigat atque incitat. multi undique ex veteribus Pompeii exercitibus, spe praemiorum atque ordinum, evocantur: multi ex duabus legionibus, quae sunt traditae a Caesare, accersuntur. completur urbs ad jus comitiorum. tribunos plebis C. Curio evocat. omnes amici consulum, necessarii Pompeii, atque eorum qui veteres inimicitias cum Caesare gerebant; co-

guntur in ſenatum. quorum vocibus et concurſu, terrentur infirmiores, dubii confirmantur, plerisque vero libere decernendi poteſtas eripitur. pollicetur L. Piſo Cenſor, ſeſe iturum ad Caeſarem; item L. Roſcius praetor; qui de his rebus eum doceant: ſex dies ad eam rem conficiendam ſpatii poſtulant. dicuntur etiam a nonnullis ſententiae, ut legati ad Caeſarem mittantur, qui voluntatem ſenatus ei proponant. Omni- 3
bus his reſiſtitur; omnibusque oratio conſulis, Scipionis, Catonis opponitur. Catonem veteres inimicitiae Caeſaris incitant, et dolor repulſae. Lentulus, aeris alieni magnitudine, et ſpe exercitûs ac provinciarum, et regum appellandorum largitionibus movetur; ſeque alterum fore Syllam inter ſuos gloriatur, ad quem ſumma imperii redeat. Scipionem, eadem ſpes provinciae atque exercituum impellit; quos ſe pro neceſſitudine partiturum cum Pompeio arbitratur: ſimul, judiciorum metus; adulatio atque oſtentatio ſui, potentium; qui in republica judiciisque tum plurimum pollebant. ipſe Pompeius, ab inimicis Caeſaris inci-

tatus, et quod neminem dignitate secum exaequari volebat, totum se ab ejus amicitiâ averterat; et cum communibus inimicis in gratiam redierat, quorum ipse maximam partem illo affinitatis tempore adjunxerat Caesari. simul infamiâ II legionum permotus, quas ab itinere Asiae Syriaeque ad suam potentiam dominatumque converterat, rem ad arma
5 deduci studebat. His de caussis aguntur omnia ruptim, atque turbate. neque docendi Caesaris, propinquis ejus spatium datur. nec tribunis plebis, sui periculi deprecandi; neque etiam extremi juris intercessione retinendi, quod L. Sylla reliquerat; facultas tribuitur. sed de sua salute die VII cogitare coguntur; quod illi turbulentissimi superioribus temporibus tribuni plebis, octavo denique mense suarum actionum respicere ac timere consueverant. decurritur ad illud extremum atque ultimum S. C. quo, nisi pene in ipso urbis incendio atque desperatione omnium salutis, latorum audaciâ, nunquam ante discessum est; 'dent operam consules, praetores, tribuni plebis, quique pro consulibus

'ſunt ad urbem; ne quid reſpublica de-
'trimenti capiat.' haec S. C. perſcri-
buntur, a. d. VII. id. Januar. itaque v
primis diebus, quibus haberi ſenatus po-
tuit, quâ ex die conſulatum iniit Len-
tulus, biduo excepto comitiali; et de im-
perio Caeſaris, et de ampliſſimis viris
tribunis plebis, graviſſime acerbiſſime-
que decernitur. profugiunt ſtatim ex
urbe tribuni plebis, ſeſeque ad Caeſarem
conferunt. is eo tempore erat Raven-
nae; exſpectabatque ſuis leniſſimis poſ-
tulatis reſponſa; ſiqua hominum aequi-
tate res ad otium deduci poſſet. Proxi- 5
mis diebus habetur ſenatus extra urbem.
Pompeius eadem illa, quae per Scipio-
nem oſtenderat, agit; ſenatûs virtutem
conſtantiamque collaudat; copias ſuas
exponit; legiones habere ſeſe paratas
x; praeterea cognitum compertumque
ſibi, alieno eſſe animo in Caeſarem mi-
lites; neque iis poſſe perſuaderi, ut e-
um defendant aut ſequantur. de reliquis
rebus ad ſenatum refertur: totâ ut Ita-
liâ delectus habeantur; Fauſtus Sylla
pro praet. in Mauritaniam mittatur; pe-
cunia uti ex aerario Pompeio detur. re-

fertur etiam de rege Juba, ut socius sit atque amicus: Marcellus vero, passurum se in praesentia negat. de Fausto, impedit Philippus tribunus plebis. de reliquis rebus, S. C. perscribuntur. provinciae privatis decernuntur; duae consulares, reliquae praetoriae. Scipioni, obvenit Syria: L. Domitio, Gallia: Philippus et Marcellus, privato consilio praetereuntur; neque eorum sortes dejiciuntur. in reliquas provincias praetores mittuntur: neque exspectant, quod superioribus annis acciderat, ut de eorum imperio ad populum referatur; paludatique, votis nuncupatis, exeant. consules, quod ante id tempus acciderat nunquam, ex urbe proficiscuntur: lictoresque habent in urbe et Capitolio privati, contra omnia vetustatis exempla. totâ Italiâ delectus habentur; arma imperantur; pecuniae a municipiis exiguntur, et è fanis tolluntur: omnia divina et humana jura permiscentur.

6 Quibus rebus cognitis, Caesar apud milites concionatur. 'omnium temporum injurias inimicorum in se' commemorat, 'a quibus diductum et depravatum Pompeium' queritur, 'invidia atque ob-

'trectatione laudis suae; cujus ipse ho-
'nori et dignitati semper faverit, adju-
'torque fuerit. novum in Rep. intro-
'ductum exemplum' queritur, 'ut tri-
'bunicia intercessio armis notaretur at-
'que opprimeretur, quae superioribus
'annis esset restituta. Syllam, nudata
'omnibus rebus tribunicia potestate,
'tamen intercessionem liberam reliquis-
'se: Pompeium, qui amissam restituisse
'videatur, dona etiam, quae ante ha-
'buerat, ademisse. quotiescunque sit
'decretum, "darent operam magistra-
"tus, ne quid respublica detrimenti ca-
"peret;" (qua voce, et quo S. C. po-
'pulus Romanus ad arma sit vocatus;)
'factum in perniciosis legibus, in vi
'Tribunicia, in secessione populi, tem-
'plis locisque editioribus occupatis;
'(atque haec superioris aetatis exem-
'pla, expiata Saturnini atque Graccho-
'rum casibus' docet:) 'quarum rerum
'illo tempore nihil factum, ne cogita-
'tum quidem; nulla lex promulgata,
'non cum populo agi coeptum, nulla se-
'cessio facta.' hortatur; 'cujus impe-
'ratoris ductu IX annis rempublicam fe-
'licissime gesserint, plurimaque proelia

'secunda fecerint, omnem Galliam Germaniamque pacaverint; ut ejus existimationem dignitatemque ab inimicis defendant.' conclamant legionis XIII, quae aderat, milites; (hanc enim initio tumultus evocaverat; reliquae nondum convenerant;) sese paratos esse, Imperatoris sui Tribunorumque pl. injurias
7 defendere. Cognita militum voluntate, Ariminum cum ea legione proficiscitur; ibique Tribunos plebis, qui ad eum confugerant, convenit; reliquas legiones ex hibernis evocat, et subsequi jubet. eò L. Caesar adolescens venit: cujus pater, Caesaris erat legatus. is; reliquo sermone confecto, cujus rei caussa venerat; habere se a Pompeio ad eum privati officii mandata, demonstrat: 'velle Pompeium se Caesari purgatum; ne ea, quae reipublicae causâ egerit, in suam contumeliam vertat: semper se reipublicae commoda, privatis necessitatibus habuisse potiora: Caesarem quoque, pro sua dignitate, debere et studium et iracundiam suam reipublicae dimittere; neque adeo graviter irasci inimicis; ne, quum illis nocere se speret, reipubli-

cae noceat.' pauca ejusdem generis ad-
it, cum excusatione Pompeii conjunc-
a. eadem fere, atque eisdem de rebus,
raetor Roscius agit cum Caesare: sibi-
ue Pompeium commemorasse demon-
rat. Quae res etsi nihil ad levandas in- 8
irias pertinere videbantur: tamen ido-
eos nactus homines, per quos ea, quae
ellet, ad eum perferrentur; petit ab
troque, quoniam Pompeii mandata ad
: detulerint, ne graventur sua quoque
d eum postulata deferre; si parvo labo-
e magnas controversias tollere, atque
mnem Italiam metu liberare, possent.
sibi semper reipublicae primam fuisse
dignitatem, vitaque potiorem. dolu-
isse se, quod populi R. beneficium sibi
per contumeliam ab inimicis extorque-
retur; ereptoque semestri imperio, in
urbem retraheretur, cujus absentis ra-
tionem haberi proximis comitiis po-
pulus jussisset: tamen hanc honoris
iacturam sui, reipublicae caussa, aequo
animo tulisse. quum litteras ad sena-
tum miserit, ut omnes ab exercitibus
discederent; ne id quidem impetravis-
se. tota Italia delectus haberi: retineri
legiones II, quae ab se, simulatione

‘ Parthici belli ſint abductae : civitatem
‘ eſſe in armis. quónam haec omnia,
‘ niſi ad ſuam perniciem, pertinere ? ſed
‘ tamen ad omnia ſe deſcendere para-
‘ tum, atque omnia pati, reipublicae
‘ cauſsâ. proficiſcatur Pompeius in ſuas
‘ provincias : ipſi exercitus dimittant :
‘ diſcedant in Italia omnes ab armis: me-
‘ tus e civitate tollatur : libera comitia,
‘ atque omnis reſpub. ſenatui populoque
‘ R. permittatur. haec quo facilius, cer-
‘ tiſque conditionibus fiant, et jureju-
‘ rando ſanciantur ; aut ipſe propius ac-
‘ cedat, aut ſe patiatur accedere : fore,
‘ uti per colloquia omnes controverſiae
9 ‘ componantur.’ Acceptis mandatis
Roſcius cum L. Caeſare Capuam perve-
nit, ibique conſules Pompeiumque in-
venit : poſtulata Caeſaris renunciat. illi,
re deliberata, reſpondent ; ſcriptaque ad
eum mandata per eos remittunt ; quo-
rum haec erat ſumma : ‘ Caeſar in Gal-
‘ liam reverteretur ; Arimino excede-
‘ ret ; exercitus dimitteret : quae ſi fe-
‘ ciſſet, Pompeium in Hiſpanias iturum.
‘ interea ; quoad fides eſſet data, Caeſa-
‘ rem facturum quae polliceretur ; non

‘intermissuros consules Pompeiumque
‘delectus.’ Erat iniqua conditio, postu- 10
lare ut Caesar Arimino excederet, at-
que in provinciam reverteretur; ipsum,
et provincias et legiones tenere alienas:
exercitum Caesaris velle dimitti; delec-
tus habere: polliceri, se in provinciam
iturum; neque ante quem diem iturus
sit, definire: ut si, peracto Caesaris con-
sulatu, Pompeius profectus non esset,
nulla tamen mendacii religione obstric-
tus videretur. tempus vero colloquio
non dare, neque accessurum polliceri;
magnam pacis desperationem afferebat.
itaque ab Arimino M. Antonium, cum
cohortibus v, Arretium mittit; ipse A-
rimini cum II subsistit, ibique delectum
habere instituit. Pisaurum, Fanum, An-
conam, singulis cohortibus occupat.
Interea certior factus, Iguvium Ther- 11
mum praetorem cohortibus v. tenere,
oppidum munire; omniumque esse Igu-
vinorum optimam erga se voluntatem:
Curionem cum III cohortibus, quas
Pisauri et Arimini habebat, mittit. cu-
jus adventu cognito; diffisus municipii
voluntati Thermus, cohortes ex urbe

educit; et profugit; milites in itinere ab eo discedunt, ac domum revertuntur. Curio, omnium summa voluntate, Iguvium recipit. quibus rebus cognitis; confisus municipiorum voluntatibus Caesar, cohortes legionis XIII ex praesidiis deducit, Auximumque proficiscitur; quod oppidum Attius, cohortibus introductis, tenebat; delectumque toto Piceno, circummissis senatoribus, habebat. adventu Caesaris cognito, Decuriones Auximi ad Attium Varum frequentes conveniunt: docent, 'sui judicii rem non 'esse; neque se neque reliquos muni'cipes pati posse, C. Caesarem impera'torem bene de Repub. meritum, tan'tis rebus gestis, oppido moenibusque 'prohiberi: proinde habeat rationem 'posteritatis, et periculi sui.' quorum oratione permotus Attius Varus, praesidium, quod introduxerat, ex oppido educit, et profugit. hunc ex primo ordine pauci Caesaris consecuti milites, consistere cogunt; commissoque proelio, deseritur a suis Varus: nonnulla pars militum, domum discedit; reliqui ad Caesarem perveniunt; atque unà cum iis

deprehensus L. Pupius primipili centurio adducitur, qui hunc eundem ordinem in exercitu Cn. Pompeii antea duxerat. at Caesar milites Attianos collaudat; Pupium dimittit; Auximatibus agit gratias, seque eorum facti memorem fore pollicetur. Quibus rebus 12
Romam nunciatis, tantus repente terror invasit; ut, quum Lentulus consul ad aperiendum aerarium venisset, ad pecuniam Pompeio ex S. C. proferendam; protinus, aperto sanctiore aerario, ex urbe profugeret: Caesar enim adventare, jamjamque adesse ejus equites falsò nunciabantur. hunc Marcellus collega, et plerique magistratus consecuti sunt. Cn Pompeius pridie ejus diei ex urbe profectus, iter ad legiones habebat, quas a Caesare acceptas in Apulia hibernorum caussa disposuerat. delectus intra urbem intermittuntur. nihil citra Capuam tutum esse omnibus videtur. Capuae primum sese confirmant et colligunt; delectumque colonorum, qui lege Julia Capuam deducti erant, habere instituunt: gladiatoresque, quos ibi Caesar in ludo habebat, in fo-

rum productos Lentulus libertati cc
firmat; atque iis equos attribuit, et
sequi jussit: quos postea monitus a :
is, quòd ea res omnium judicio rep
hendebatur, circum familiares conve
tus Campaniae, custodiae caussa, dist
13 buit. Auximo Caesar progressus, o
nem agrum Picenum percurrit. cunct
earum regionum praefecturae, liben
simis animis eum recipiunt; exercitu
que ejus omnibus rebus juvant. eti
Cingulo; quod oppidum Labienus cc
stituerat, suaque pecunia exaedifica
rat; ad eum legati veniunt: quaeque i
peraverit, sese cupidissime facturos po
centur. milites imperat; mittunt. int
ea legio XII Caesarem consequit
cum his II, Asculum Picenum profic
citur. id oppidum Lentulus Spintl
X cohortibus tenebat: qui, Caesaris a
ventu cognito, profugit ex oppido; c
hortesque secum abducere conatus,
magna parte militum deseritur. relict
in itinere cum paucis, incidit in Vib
lium Rufum, missum a Pompeio in
grum Picenum, confirmandorum hoi
num caussa. a quo factus Vibullius c

tior, quae res in Piceno gererentur; milites ab eo accipit, ipsum dimittit. item ex finitimis regionibus, quas potest, contrahit cohortes ex delectibus Pompeianis: in iis Camerino fugientem Ulcillem Hirum, cum VI cohortibus, quas ibi in praesidio habuerat, excipit; quibus coactis, XIII efficit. cum iis ad Domitium Ahenobarbum, Corfinium, magnis itineribus pervenit; Caesaremque adesse cum legionibus II nunciat. Domitius per se circiter XX cohortes ex Alba, ex Marsis et Pelignis, et finitimis ab regionibus coëgerat. Recepto Asculo, expulsoque Lentulo; Caesar conquiri milites qui ab eo discesserant, delectumque institui jubet: ipse unum diem ibi, rei frumentariae caussâ, moratus, Corfinium contendit. eò quum venisset; cohortes V, praemissae à Domitio ex oppido, pontem fluminis interrumpebant; qui erat ab oppido, millia passuum circiter III. ibi cum antecursoribus Caesaris proelio commisso, celeriter Domitiani a ponte repulsi, se in oppidum receperunt: Caesar, legionibus transductis, ad oppidum constitit; juxtaque mu- 14

rum castra posuit. Re cognita, Domitius ad Pompeium in Apuliam peritos regionum magno proposito praemio cum litteris mittit; qui petant atque orent, ut sibi subveniat. ‘Caesarem duobus ‘exercitibus, et locorum angustiis, fa‘cile intercludi posse; frumentoque pro‘hiberi. quod nisi fecerit; se, cohortes‘que amplius xxx, magnumque nume‘rum senatorum atque equitum Roma‘norum, in periculum esse venturum.’ interim suos cohortatus, tormenta in muris disponit; certasque cuique partes, ad custodiam urbis, attribuit: militibus in concione agros ex suis possessionibus pollicetur, quaterna in singulos jugera, et pro rata parte centurionibus evocatisque. Interim Caesari nunciatur Sulmonenses (quod oppidum a Corfinio VII millium intervallo abest,) cupere ea facere quae vellet; sed a Q. Lucretio senatore et Attio Peligno prohiberi, qui id oppidum VII cohortium praesidio tenebant. mittit eò M. Antonium cum legionis VII cohortibus V. Sulmonenses, simul atque nostra signa viderunt, portas aperuerunt; universique, et oppida-

ni et milites, obviam gratulantes Antonio exierunt. Lucretius et Attius de muro se dejecerunt. Attius ad Antonium deductus petit, ut ad Caesarem mitteretur. Antonius cum cohortibus et Attio, eodem die quo profectus erat, revertitur. Caesar eas cohortes cum exercitu suo conjunxit, Attiumque incolumem dimisit. Caesar tribus primis die- 17
bus castra magnis operibus munire, et ex finitimis municipiis frumentum comportare, reliquasque copias exspectare instituit. eo triduo, legio VIII ad eum venit; cohortesque ex novis Galliae delectibus XXII; equitesque a rege Norico, circiter CCC: quorum adventu, altera castra ad alteram oppidi partem ponit. iis castris Curionem praefecit. reliquis diebus, oppidum vallo castellisque circummunire instituit. cujus operis maxima parte effecta; eodem ferè tempore missi ad Pompeium, revertuntur. Litteris perlectis; 18
Domitius dissimulans, in consilio pronunciat 'Pompeium celeriter subsidio 'venturum:' hortaturque eos, ne animo deficiant; quaeque usui ad defendendum oppidum sint, parent. ipse ar-

ınò cum paucis familiaribus ſuis collo-
aitur, conſiliumque fugae capere inſti-
iit. quum vultus Domitii cum oratio-
e non conſentiret; atque omnia tre-
idantius timidiuſque ageret, quàm ſu-
erioribus diebus conſuêſſet; multum-
ue cum ſuis, conſiliandi cauſſa, ſecretò,
raeter conſuetudinem, colloqueretur;
oncilia conventuſque hominum fuge-
et: res diutius tegi diſſimularique non
otuit. Pompeius enim reſcripſerat;
ſeſe rem in ſummum periculum deduc-
turum non eſſe; neque ſuo conſilio
aut voluntate, Domitium ſe in oppi-
dum Corfinium contuliſſe: proinde,
ſi qua facultas fuiſſet, ad ſe cum omni-
bus copiis veniret.' id ne fieri poſſet,
bſidione atque oppidi circummunitio-
ıe fiebat. Divulgato Domitii conſilio;
nilites, qui erant Corfinii, prima veſpe-
a ſeceſſionem faciunt; atque ita inter
e, per tribunos militum centurioneſ-
ue atque honeſtiſſimos ſui generis, col-
oquuntur: 'obſideri ſe a Caeſare; o-
pera munitioneſque prope eſſe perfec-
tas; ducem ſuum Domitium, cujus ſpe
atque fiducia permanſerint, projectis

'omnibus, fugae consilium capere: de-
'bere se suae salutis rationem habere.'
ab his primo Marsi dissentire incipiunt;
eamque oppidi partem, quae munitissi-
ma videretur, occupant: tantaque in-
ter eos dissensio extitit, ut manum con-
sererere atque armis dimicare conarentur:
post paullo tamen, internunciis ultro
citroque missis, quae ignorabant de L.
Domitii fuga cognoscunt. itaque om-
nes uno consilio Domitium productum
in publicum circumsistunt, et custodi-
unt; legatosque ex suo numero ad Cae-
sarem mittunt, 'sese paratos esse por-
'tas aperire, quaeque imperaverit face-
're, et L. Domitium vivum in ejus po-
'testatem transdere.' Quibus rebus 20
cognitis, Caesar; etsi magni interesse
arbitrabatur, quam primum oppido po-
tiri, cohortesque ad se in castra trans-
ducere; ne qua aut largitionibus, aut
animi confirmatione, aut falsis nunciis,
commutatio fieret voluntatis; quod sae-
pe in bello parvis momentis magni ca-
sus intercederent: tamen veritus, ne
militum introitu, et nocturni temporis
licentia, oppidum diriperetur; eos, qui

venerant, collaudat, atque in oppidum dimittit; portas murosque asservari jubet: ipse iis operibus, quae facere instituerat, milites disponit; non certis spatiis intermissis, ut erat superiorum dierum consuetudo; sed perpetuis vigiliis stationibusque, ut contingant inter se, atque omnem munitionem expleant: Tribunos militum et praefectos circummittit; atque hortatur, non solum ab eruptionibus caveant; sed etiam singulorum hominum occultos exitus asservent. neque verò tam remisso ac languido animo quisquam omnium fuit, qui ea nocte conquieverit. tanta erat summa rerum exspectatio, ut alius in aliam partem mente atque animo traheretur; quid ipsis Corfiniensibus, quid Domitio, quid Lentulo, quid reliquis accideret; qui quosque eventus exciperet.

1 Quarta vigilia circiter, Lentulus Spinther de muro cum vigiliis custodibusque nostris colloquitur; 'velle, si sibi fiat 'potestas, Caesarem convenire.' facta potestate, ex oppido mittitur; neque ab eo prius Domitiani milites discedunt, quam in conspectum Caesaris deduca-

tur. cum eo de ſalute ſua orat atque ob-
ſecrat, ‘ ſibi ut parcat; veteremque a-
‘ micitiam’ commemorat. ‘ Caeſariſque
‘ in ſe beneficia’ exponit; ‘ quae erant
‘ maxima: quòd per eum, in collegi-
‘ um pontificum venerat; quòd provin-
‘ ciam Hiſpaniam ex praetura habue-
‘ rat; quòd in petitione conſulatus, ab
‘ eo erat ſublevatus.’ cujus orationem
Caeſar interpellat: ‘ ſe non maleficii
‘ cauſſa ex provincia egreſſum, ſed uti
‘ ſe a contumeliis inimicorum defende-
‘ ret; ut tribunos pl. ea re ex civitate
‘ expulſos, in ſuam dignitatem reſtitue-
‘ ret: ut ſe et populum Romanum pau-
‘ corum factione oppreſſum, in liberta-
‘ tem vindicaret.’ cujus oratione con-
firmatus Lentulus; ut in oppidum re-
verti liceat, petit: ‘ quod de ſua ſalute
‘ impetraverit, fore etiam reliquis ad ſuae
‘ ſpem ſolatio: adeo eſſe perterritos
‘ nonnullos, ut ſuae vitae durius con-
‘ ſulere cogantur.’ facta poteſtate, diſ-
cedit.. Caeſar, ubi illuxit, omnes ſena- 22
tores, ſenatorumque liberos, tribunos
militum, equiteſque Romanos, ad ſe
produci jubet. erant ſenatorii ordinis,

L. Domitius, P. Lentulus Spinther, L. Vibullius Rufus, Sex. Quinctilius Varus quaeſtor, L. Rubrius; praeterea filius Domitii, aliique complures adoleſcentes, et magnus numerus Equitum Romanorum et Decurionum, quos ex municipiis Domitius evocaverat. hos omnes productos, a contumeliis militum conviciiſque prohibet. pauca apud eos loquitur; quod 'ſibi, a parte eorum, 'gratia relata non ſit, pro ſuis in eos 'maximis beneficiis.' dimittit omnes incolumes. ſeſtertiûm ſexagies, quod aurum adduxerat Domitius atque in publicum depoſuerat, allatum ad ſe ab dum-viris Corſinienſibus Domitio reddit: ne continentior in vita hominum, quam in pecunia, fuiſſe videatur; etſi eam pecuniam publicam eſſe conſtabat, datamque a Pompeio in ſtipendium. milites Domitianos, ſacramentum apud ſe dicere jubet: atque eo die caſtra movet, juſtumque iter conficit; VII omnino dies ad Corſinium commoratus: et per fines Marrucinorum, Frentanorum, La-
23 rinatium, in Apuliam pervenit. Pompeius, iis rebus cognitis quae erant ad

Corfinium gestae, Luceriâ proficiscitur Canusium, atque inde Brundisium. copias undique omnes ex novis delectibus ad se cogi jubet: servos, pastores armat; atque his equos attribuit: ex iis circiter CCC equites conficit. L. Manlius praetor Alba, cum cohortibus VI. profugit; Rutilus Lupus praetor Tarracinâ, cum III: quae procul equitatum Caesaris conspicatae, cui praeerat Bivius Curius; relicto praetore, signa ad Curium transferunt, atque ad eum transeunt. item reliquis itineribus nonnullae cohortes in agmen Caesaris, aliae in equites incidunt. reducitur ad eum deprehensus ex itinere Cn. Magius Cremonâ, praefectus fabrûm Cn. Pompeii: quem Caesar ad eum remittit cum mandatis: 'quoniam ad id tempus facultas 'colloquendi non fuerit, atque ad se 'Brundisium sit venturus; interesse rei-'publicae et communis salutis, se eum 'Pompeio colloqui. neque verò idem 'perfici longo itineris spatio, quum per 'alios conditiones ferantur; ac si co-'ram de omnibus conditionibus discep-'tetur.' His datis mandatis, Brundisi- 24

um cum legionibus VI pervenit: veteranis, III; reliquis, quas ex novo delectu confecerat atque in itinere compleverat: Domitianas enim cohortes, protinus a Corfinio in Siciliam miserat. reperit consules Dyrrhachium profectos, cum magna parte exercitus; Pompeium remanere Brundisii, cum cohortibus XX. neque certum inveniri poterat, obtinendíne caussa Brundisii ibi remansisset; quo facilius omne Hadriaticum mare, extremis Italiae partibus regionibusque Graeciae, in potestatem haberet, atque ex utraque parte bellum administrare posset: an inopiâ navium ibi restitisset. veritusque, ne Italiam ille dimittendam non existimaret; exitus administrationesque Brundisini portus impedire instituit. quorum operum haec erat ratio. qua fauces erant angustissimae portus, molem atque aggerem ab utraque parte litoris jaciebat; quòd his locis erat mare vadosum. longius progressus, quum agger altiore aqua contineri non posset; rates duplices, quoquo versus pedum XXX, è regione molis collocabat. has quaternis anchoris ex quatuor an-

gulis deſtinabat, ne fluctibus moveren-
tur. his perfectis collocatiſque, alias
deinceps pari magnitudine rates junge-
bat: has terra atque aggere integebat,
ne aditus atque incurſus ad defenden-
dum impediretur: à fronte atque ab u-
troque latere cratibus ac pluteis prote-
gebat: in quarta quaque earum, turres
binorum tabulatorum excitabat, quò
commodius ab impetu navium incendi-
iſque defenderet. Contra haec Pompei- 25
us naves magnas onerarias, quas in por-
tu Brundiſino deprehenderat, adorna-
bat. ibi turres cum ternis tabulatis eri-
gebat; eaſque multis tormentis et om-
ni genere telorum completas, ad opera
Caeſaris appellebat; ut rates perrumpe-
ret, atque opera diſturbaret. ſic quoti-
die utrinque eminus fundis, ſagittis, re-
liquiſque telis, pugnabatur. atque haec
ita Caeſar adminiſtrabat, ut conditio-
nes pacis dimittendas non exiſtimaret.
ac tametſi magnopere admirabatur Ma-
gium, quem ad Pompeium cum manda-
tis miſerat, ad ſe non remitti; atque ea
res ſaepe tentata, impetus ejus conſilia-
que tardabat; tamen omnibus rebus in

eo perseverandum putabat. itaque Caninium Rebilum legatum, familiarem necessariumque Scribonii Libonis, mittit ad eum colloquii caussâ : mandat, ut Libonem de concilianda pace hortetur; inprimis, ut ipse cum Pompeio colloqueretur, postulat: 'magnopere sese 'confidere' demonstrat, 'si ejus rei sit 'potestas facta, fore ut aequis conditionibus ab armis discedatur; cujus rei 'magnam partem laudis atque existi- 'mationis ad Libonem perventuram, 'si, illo auctore atque agente, ab armis 'sit discessum.' Libo, a colloquio Caninii digressus, ad Pompeium proficiscitur. paullò pòst renunciat; 'quòd con- 'sules absint, sine illis de compositione 'agi non posse.' ita saepius rem frustra tentatam Caesar aliquando dimittendam sibi judicabat, et de bello agendum.
26 Prope dimidia parte operis à Caesare effecta, diebusque in ea re consumptis IX; naves a consulibus Dyrrhachio remissae, quae priorem partem exercitus eò deportaverant, Brundisium revertuntur. Pompeius, sive operibus Caesaris permotus, sive etiam quod ab initio Italiâ

excedere conſtituerat; adventu navium, profectionem parare incipit. et, quo facilius impetum Caeſaris tardaret, ne ſub ipſa profectione milites oppidum irrumperent; portas obſtruit, vicos plateaſque inaedificat, foſſas tranſverſas viis praeducit, atque ibi ſudes ſtipiteſque praeacutos defigit. haec levibus cratibus terraque inaequat. aditus autem atque itinera duo, quae extra murum ad portum ferebant; maximis defixis trabibus, atque eis praeacutis, praeſepit. his paratis rebus; milites ſilentio naves conſcendere jubet: expeditos autem ex evocatis, ſagittariis, funditoribuſque, raros in muro turribuſque diſponit. hos certo ſigno revocare conſtituit, quum omnes milites naves conſcendiſſent; atque iis expedito loco actuaria navigia relinquit. Brundiſini 27
Pompeianorum militum injuriis, atque ipſius Pompeii contumeliis permoti; Caeſaris rebus favebant. itaque, cognita Pompeii profectione; concurſantibus illis atque in ea re occupatis, vulgo ex tectis ſignificabant. per quos re cognita, Caeſar ſcalas parari, militeſque ar-

mari jubet; ne quam rei gerèndae facultatem dimittat. Pompeius sub noctem naves solvit. qui erant in muro, custodiae caussa, collocati; eo signo, quod convenerat, revocantur; notisque itineribus ad naves decurrunt. milites, positis scalis, muros ascendunt: sed moniti à Brundisinis ut vallum caecum fossasque caveant, subsistunt: et longo itinere ab iis circumducti, ad portum perveniunt; duasque naves cum militibus, quae ad moles Caesaris adhaeserant, scaphis, lintribusque deprehendunt; deprehensas, excipiunt.
28 Caesar; etsi ad spem conficiendi negotii maxime probabat, coactis navibus mare transire, et Pompeium sequi prius quam ille sese transmarinis auxiliis confirmaret; tamen rei ejus moram, temporisque longinquitatem, timebat: quòd, omnîbus coactis navibus, Pompeius praesentem facultatem insequendi suî ademerat. relinquebatur, ut ex longinquioribus regionibus Galliae, Picenique, et à Freto naves essent exspectandae: sed id, propter anni tempus, longum atque impeditum videbatur. interea veterem ex-

ercitum, duas Hiſpanias confirmari;
(quarum altera erat maximis beneficiis
Pompeii devincta:) auxilia, equitatum
parari; Galliam Italiamque tentari, ſe
abſente, nolebat. itaque in praeſentia,
Pompeii inſequendi rationem omittit:
in Hiſpaniam proficiſci conſtituit: du-
um-viris municipiorum omnium impe-
rat, ut naves conquirant, Brundiſium-
que deducendas curent. mittit in Sardi-
niam, cum legione una, Valerium lega-
tum; in Siciliam, Curionem propraeto-
rem cum legionibus III: eundem, quum
Siciliam recepiſſet, protinus in Africam
tranſducere exercitum jubet. Sardini- 29
am obtinebat M. Cotta; Siciliam, M.
Cato: Africam, ſorte Tubero obtinere
debebat. Caralitani, ſimul ad ſe Valeri-
um mitti audierunt; nondum profecto
ex Italia, ſua ſponte ex oppido Cottam
ejiciunt. ille perterritus, quòd omnem
provinciam conſentire intelligeret, ex
Sardinia in Africam profugit. Cato in
Sicilia naves longas veteres reficiebat,
novas civitatibus imperabat: haec mag-
no ſtudio agebat: in Lucanis Brutiiſque,
per legatos ſuos, civium R. delectus ha-

bebat: equitum peditumque certum numerum a civitatibus Siciliae exigebat. quibus rebus penè perfectis; adventu Curionis cognito, queritur in concione; 'sese projectum ac proditum a Cn. 'Pompeio; qui, omnibus rebus imparatissimus, non necessarium bellum 'suscepisset; et, ab se reliquisque in Senatu interrogatus, omnia sibi esse ad 'bellum apta ac parata confirmasset:' haec in concione questus, ex provincia fugit. nacti vacuas ab imperiis, Sardiniam Valerius, Curio Siciliam; cum exercitibus eò perveniunt. Tubero, quum in Africam venisset, invenit in provincia cum imperio Attium Varum; qui ad Auximum, ut supra demonstravimus, amissis cohortibus, protinus ex fuga in Africam pervenerat; atque eam sua sponte vacuam occupaverat: delectuque habito, II legiones effecerat; hominum et locorum notitia, et usu ejus provinciae, nactus aditus ad ea conanda, quòd paucis ante annis ex praetura eam provinciam obtinuerat. hic venientem Uticam cum navibus Tuberonem, portu atque oppido prohibet; neque af-

fectum valetudine filium exponere in terra patitur, sed sublatis anchoris excedere eo loco cogit. His rebus con- 30
fectis Caesar, ut reliquum tempus a labore intermitteretur, milites in proxima municipia deducit: ipse ad urbem proficiscitur. coacto Senatu, inimicorum injurias commemorat: docet, 'se 'nullum extraordinarium honorem ap- 'petisse; sed, exspectato legitimo tem- 'pore consulatus, eo fuisse contentum, 'quod omnibus civibus pateret. latum 'ab x Tribunis plebis, (contradicenti- 'bus inimicis; Catone vero acerrime 'repugnante, et, pristina consuetudine, 'dicendi mora dies extrahente;) ut sui 'ratio absentis haberetur, ipso consule 'Pompeio: qui si improbasset, cur ferri 'passus esset? sin probasset, cur se uti 'populi beneficio prohibuisset? patien- 'tiam' proponit 'suam, quum de exer- 'citibus dimittendis ultro postulavisset; 'in quo jacturam dignitatis atque ho- 'noris ipse facturus esset. acerbitatem 'inimicorum' docet; qui, 'quod ab al- 'tero postularent, in se recusarent; at- 'que omnia permisceri mallent, quam

‘ imperium exercitusque dimittere. in-
‘ juriam in eripiendis legionibus’ prae-
dicat; ‘ crudelitatem et insolentiam, in
‘ circumscribendis Tribunis plebis. con-
‘ ditiones a se latas, et expetita collo-
‘ quia, et denegata,’ commemorat. ‘ pro
‘ quibus rebus orat ac postulat, remp.
‘ suscipiant, atque una secum adminis-
‘ trent: sin timore defugiant, illis se
‘ oneri non futurum, et per se rempubl.
‘ administraturum. legatos ad Pompei-
‘ um de compositione mitti oportere:
‘ neque se reformidare, quod in senatu
‘ paullo ante Pompeius dixisset; “ ad
“ quos legati mitterentur, iis auctorita-
“ tem attribui; timoremque eorum, qui
“ mitterent, significari.” tenuis atque
‘ infirmi haec animi videri; se verò, ut
‘ operibus anteire studuerit, sic justitia
31 ‘ et equitate velle superare.’ Probat rem
Senatus, de mittendis legatis: sed, qui
mitterentur, non reperiebantur: ma-
ximeque timoris caussa pro se quisque id
munus legationis recusabat. Pompeius
enim discedens ab urbe, in Senatu dixe-
rat; ‘ eodem se habiturum loco qui Ro-
‘ mae remansissent, et qui in castris Cae-

' saris fuissent.' sic triduum disputationibus excusationibusque extrahitur. subjicitur etiam L. Metellus Tribunus pleb., ab inimicis Caesaris, qui hanc rem distrahat; reliquasque res, quascunque agere instituerit, impediat. cujus cognito consilio, Caesar, frustra diebus aliquot consumptis; ne reliquum tempus omittat, infectis iis quae agere destinaverat, ab urbe proficiscitur; atque in ulteriorem Galliam pervenit. Quo quum ve- 32
nisset; cognoscit missum in Hispaniam a Pompeio Vibullium Rufum, quem paucis ante diebus Corfinii captum ipse dimiserat: profectum item Domitium ad occupandam Massiliam, navibus actuariis VII; quas Igilî et in Cosano à privatis coactas, servis, libertis, colonis suis compleverat: praemissos etiam legatos Massilienses domum, nobiles adolescentes; quos ab urbe discedens Pompeius erat adhortatus, ne nova Caesaris officia veterum suorum beneficiorum in eos memoriam expellerent. quibus mandatis acceptis, Massilienses portas Caesari clauserant: Albicos, barbaros homines, qui in eorum fide antiquitus

erant, monteſque ſupra Maſſiliam inco-
lebant, ad ſe vocaverant: frumentum ex
finitimis regionibus, atque ex omnibus
caſtellis, in urbem convexerant: armo-
rum officinas in urbe inſtituerant: mu-
33 ros, claſſem, portaſque refecerant. E-
vocat ad ſe Caeſar Maſſilienſium xv pri-
mos: cum his agit, ne initium inferen-
di belli a Maſſilienſibus oriatur: ‘debere
‘eos Italiae totius auctoritatem ſequi
‘potius, quam unius hominis volunta-
‘ti obtemperare.’ reliqua, quae ad eo-
rum ſanandas mentes pertinere arbitra-
batur, commemorat. cujus orationem
domum legati referunt, atque ex aucto-
ritate haec Caeſari renunciant: ‘intelli-
‘gere ſe, diviſum eſſe populum R. in
‘partes duas: neque ſui judicii, neque
‘ſuarum eſſe virium, decernere utra pars
‘juſtiorem habeat cauſſam: principes
‘verò eſſe earum partium Cn. Pompei-
‘um et C. Caeſarem, patronos civita-
‘tis; quorum alter agros Volcarum A-
‘recomicorum et Helviorum publice iis
‘conceſſerit; alter bello victas Gallias
‘attribuerit, vectigaliaque auxerit: qua-
‘re paribus eorum beneficiis, parem ſe

'quoque voluntatem tribuere debere; 'et neutrum eorum contra alterum ju- 'vare, aut urbe aut portubus recipere.'
Haec dum inter eos aguntur, Domitius 34
navibus Massiliam pervenit; atque ab iis receptus, urbi praeficitur. summa ei belli administrandi permittitur. ejus imperio classem quoquoversus dimittunt; onerarias naves, quas ubique possunt, deprehendunt atque in portum deducunt; parum clavis aut materia atque armamentis instructis, ad reliquas armandas reficiendasque utuntur: frumenti quod inventum est, in publicum conferunt: reliquas merces commeatusque, ad obsidionem urbis, si accidat, reservant. quibus injuriis permotus Caesar legiones III Massiliam adducit: turres vineasque ad oppugnationem urbis agere, naves longas Arelate numero XII facere instituit. quibus effectis armatisque diebus XXX a qua die materia caesa est, adductisque Massiliam; his D. Brutum praeficit: C. Trebonium legatum ad oppugnationem Massiliae relinquit. Dum haec parat atque adminis- 35
trat; C. Fabium legatum cum legio-

nibus III, quas Narbone circumque ea
loca hiemandi cauſſa diſpoſuerat, in Hiſ-
paniam praemittit; celeriterque Pyre-
naeos ſaltus occupari jubet; qui eo tem-
pore ab L. Afranio legato praeſidiis te-
nebantur. reliquas legiones, quae lon-
gius hiemabant, ſubſequi jubet. Fabius,
ut erat imperatum, adhibita celeritate,
praeſidium ex ſaltu dejecit; magniſque
itineribus ad exercitum Afranii conten-
36 dit. Adventu Vibullii Rufi, quem a
Pompeio miſſum in Hiſpaniam demon-
ſtratum eſt; Afranius, et Petreius, et
Varro, legati Pompeii, (quorum unus
III legionibus, Hiſpaniam citeriorem;
alter a ſaltu Caſtulonenſi ad Anam, II
legionibus; tertius ab Ana, Vettonum
agrum Luſitaniamque pari numero le-
gionum obtinebat; officia inter ſe parti-
untur: ut Petreius ex Luſitania per Vet-
tones cum omnibus copiis ad Afranium
proficiſcatur; Varro cum iis quas habe-
bat legionibus, omnem ulteriorem Hiſ-
paniam tueatur. his rebus conſtitutis;
equites auxiliaque toti Luſitaniae, a Pe-
treio; Celtiberis, Cantabris, barbariſ-
que omnibus qui ad Oceanum pertinent,

ab Afranio imperantur: quibus coactis, celeriter Petreius per Vettones ad Afranium pervenit. conſtituunt communi conſilio bellum ad Ilerdam, propter ipſius loci opportunitatem, gerere. Erant, 37
ut ſupra demonſtratum eſt, legiones Afranii, III; Petreii, II: praeterea ſcutatae, citerioris provinciae; et cetratae, ulterioris Hiſpaniae, cohortes circiter LXXX: equitum, utriuſque provinciae, circiter V millia. Caeſar legiones in Hiſpaniam praemiſerat, ad VI millia auxilia peditum, equitum III millia, quae omnibus ſuperioribus bellis habuerat; et parem ex Gallia numerum, quem ipſe paraverat, nominatim ex omnibus civitatibus nobiliſſimo et fortiſſimo quoque evocato; hinc optimi generis homines ex Aquitanis montaniſque, qui Galliam provinciam attingunt; poſtquam audierat Pompeium per Mauritaniam cum legionibus iter in Hiſpaniam facere, confeſtimque eſſe venturum. ſimul a tribunis militum centurionibuſque, mutuas pecunias ſumpſit: has exercitui diſtribuit. quo facto, duas res conſecutus eſt; quòd pignore animos cen-

turionum devinxit, et largitione rede-
38 mit militum voluntates. Fabius finiti-
marum civitatum animos, litteris nun-
ciiſque tentabat. in Sicore flumine pon-
tes effecerat duos, inter ſe diſtantes mil-
lia paſſuum IV: his pontibus pabulatum
mittebat; quod ea, quae citra flumen
fuerant, ſuperioribus diebus conſump-
ſerat. hoc idem fere, atque eadem de
cauſsâ, Pompeiani exercitus duces fa-
ciebant; crebroque inter ſe equeſtribus
proeliis contendebant. huc quum quo-
tidiana conſuetudine congreſſae, pabu-
latoribus praeſidio proprio, legiones
Fabianae II flumen transîſſent; impe-
dimentaque, et omnis equitatus ſeque-
retur: ſubitò vi ventorum, et aquae
magnitudine, pons eſt interruptus; et
reliqua multitudo equitum intercluſa.
quo cognito a Petreio et Afranio, ex ag-
gere atque cratibus quae flumine fere-
bantur; celeriter ponte Afranius, quem
oppido caſtriſque conjunctum habebat,
legiones IV equitatumque omnem tranſ-
jecit; duabuſque Fabianis occurrit le-
gionibus. cujus adventu nunciato; L.
Plancus qui legionibus praeerat, neceſ-

ſaria re coactus, locum capit ſuperiorem; diverſamque aciem in duas partes conſtituit, ne ab equitatu circumveniri poſſit. ita, congreſſus impari numero, magnos impetus legionum equitatuſque ſuſtinet. commiſſo ab equitibus proelio, ſigna II legionum procul ab utriſque conſpiciuntur, quas C. Fabius ulteriore ponte ſubſidio noſtris miſerat, ſuſpicatus fore id quod accidit, ut duces adverſariorum occaſione et beneficio fortunae ad noſtros opprimendos uterentur: quarum adventu proelium dirimitur, ac ſuas uterque legiones reducit
in caſtra. Eò biduo Caeſar cum equiti- 39
bus DCCCĊ, quos ſibi praeſidio reliquerat, in caſtra pervenit. pons qui fuerat tempeſtate interruptus, neque erat refectus; hunc noctu perfici juſſit. ipſe, cognita locorum natura, ponti caſtriſque praeſidio VI cohortes relinquit, atque omnia impedimenta: et poſtero die omnibus copiis, triplici inſtructa acie, ad Ilerdam proficiſcitur; et ſub caſtris Afranii conſiſtit: et ibi pauliſper ſub armis moratus, facit aequo loco pugnandi poteſtatem. poteſtate facta, Afra-

nius copias educit, et in medio colle ſub caſtris conſiſtit. Caeſar, ubi cognovit per Afranium ſtare, quo minus proelio dimicaretur; ab infimis radicibus montis, intermiſſis circiter paſſibus CD, caſtra facere conſtituit: et, ne in opere faciendo milites repentino hoſtium incurſu exterrerentur, atque opere prohiberentur; vallo muniri vetuit, (quod eminere et procul videri neceſſe erat;) ſed a fronte contra hoſtem pedum XV foſſam fieri juſſit. prima et ſecunda acies in armis, ut ab initio conſtituta erat, permanebat: poſt hos, opus in occulto acies tertia faciebat. ſic omne prius eſt perfectum, quam intelligeretur ab Afranio caſtra muniri. Sub veſperum Caeſar intra hanc foſſam legiones reducit, atque ibi ſub armis proxima nocte conquieſcit. poſtero die omnem exercitum intra foſſam continet: et, quòd longius erat agger petendus, in praeſentia ſimilem rationem operis inſtituit; ſingulaque latera caſtrorum, ſingulis attribuit legionibus munienda; foſſaſque ad eandem magnitudinem perfici jubet: reliquas legiones in armis expeditas con-

tra hostem constituit. Afranius Petreiusque, terrendi caussa atque operis impediendi, copias suas ad infimas montis radices producunt; et proelio lacessunt: neque idcirco Caesar opus intermittit, confisus praesidio legionum III et munitione fossae. illi non diu commorati, nec longius ab infimo colle progressi; copias in castra reducunt. tertio die Caesar vallo castra communit: reliquas cohortes quas in superioribus castris reliquerat, impedimentaque, ad se transduci jubet. Erat inter oppidum Ilerdam 41
et proximum collem, ubi castra Petreius atque Afranius habebant, planicies circiter passuum CCC: atque in hoc ferè medio spatio, tumulus erat paullò editior: quem si occupasset Caesar, et communisset; ab oppido et ponte et commeatu omni, quem in oppidum contulerant, se interclusurum adversarios confidebat. hoc sperans, legiones III ex castris educit: acieque in locis idoneis instructa, unius legionis antesignanos praecurrere, atque occupare eum tumulum jubet. qua re cognita; celeriter, quae in statione pro castris erant

Afranii cohortes, breviore itinere ad eundem occupandum locum mittuntur. contenditur proelio; et, quod prius in tumulum Afraniani venerant, nostri repelluntur; atque, aliis summissis subsidiis, terga vertere, seque ad signa legio-
42 num recipere coguntur. Genus erat pugnae, militum illorum; ut magno impetu primò procurrerent, audacter locum caperent, ordines suos non magnopere servarent, rari dispersique pugnarent: si premerentur, pedem referre et loco excedere non turpe existimarent; cum Lusitanis, reliquisque barbaris, genere quodam pugnae assuefacti: quod fere fit; quibus quisque in locis miles inveteraverit, utì multum earum regionum consuetudine moveatur. haec tamen ratio nostros perturbabat, insuetos hujus generis pugnae: circumiri enim sese ab aperto latere, procurrentibus singulis, arbitrabantur: ipsi autem suos ordines servare, neque ab signis discedere, neque sine gravi caussa eum locum, quem ceperant, dimitti censuerant oportere. itaque, perturbatis antesignanis; legio, quae in eo cornu con-

ſtiterat, locum non tenuit; atque in
proximum collem ſeſe recepit. Caeſar, 43
penè omni acie perterrita, quod praeter opinionem conſuetudinemque acciderat; cohortatus ſuos, legionem IX ſubſidio ducit: hoſtem inſolenter atque acriter noſtros inſequentem ſupprimit; rurſuſque terga vertere, ſeque ad oppidum Ilerdam recipere, et ſub muro conſiſtere cogit. ſed nonae legionis milites, elati ſtudio, dum ſarcire acceptum detrimentum volunt, temere inſecuti fugientes, in locum iniquum progrediuntur; et ſub montem, in quo erat oppidum poſitum, ſuccedunt: hinc ſe recipere quúm vellent, rurſus illi ex loco ſuperiore noſtros premebant. praeruptus locus erat, utraque ex parte directus: ac tantum in latitudinem patebat, ut tres inſtructae cohortes eum locum explerent; et neque ſubſidia a lateribus ſummitti, neque equites laborantibus uſui eſſe poſſent: ab oppido autem declivis locus tenui faſtigio vergebat, in longitudinem paſſuum circiter CD: hàc noſtris erat receptus; quòd eò, incitati ſtudio, inconſultius proceſſerant. hoc

pugnabatur loco, et propter angustias iniquo, et quòd sub ipsis radicibus montis constiterant, ut nullum frustra telum in eos mitteretur: tamen virtute et patientiâ nitebantur, atque omnia vulnera sustinebant. augebantur illis copiae; atque ex castris cohortes per oppidum crebro summittebantur, ut integri defessis succederent. hoc idem Caesar facere cogebatur; ut, summissis in eundem locum cohortibus, defessos reciperet.
44 ret. Hôc quum esset modo pugnatum continenter horis v, nostrique gravius a multitudine premerentur; consumptis omnibus telis, gladiis districtis, impetum adversus montem in cohortes faciunt; paucisque dejectis, reliquos sese convertere cogunt. summotis sub murum cohortibus, ac nonnulla parte propter terrorem in oppidum compulsis; facilis est nostris receptus datus. equitatus autem noster ab utroque latere, etsi dejectis aut inferioribus locis constiterat, tamen in summum jugum virtute connititur; atque inter duas acies perequitans, commodiorem ac tutiorem nostris receptum dat. ita vario certami-

ne pugnatum eſt. noſtri in primo con-
greſſu circiter LXX ceciderunt; in his
Q. Fulginius ex primo haſtato legionis
XIV, qui, propter eximiam virtutem,
ex inferioribus ordinibus in eum locum
pervenerat: vulnerantur amplius DC.
ex Afranianis interficitur T. Caecilius,
primipili centurio; et, praeter eum,
centuriones IV; milites, amplius CC.
Sed haec ejus diei praefertur opinio, ut 45
ſe utrique ſuperiores diſceſſiſſe exiſtima-
rent: Afraniani; quòd, quum eſſe om-
nium judicio inferiores viderentur, co-
minus tamen diu ſtetiſſent, et noſtro-
rum impetum ſuſtinuiſſent, et initio lo-
cum tumulumque tenuiſſent, quae cauſ-
ſa pugnandi fuerat, et noſtros primo
congreſſu terga vertere coëgiſſent. noſ-
tri autem; quòd iniquo loco, atque im-
pari congreſſi numero, v horis proelium
ſuſtinuiſſent; quòd montem gladiis diſ-
trictis adſcendiſſent; quòd ex loco ſu-
periore terga vertere adverſarios coë-
giſſent, atque in oppidum compuliſſent.
illi eum tumulum, pro quo pugnatum
eſt, magnis operibus munierunt; prae-
ſidiumque ibi poſuerunt. Accidit etiam 46

repentinum incommodum biduo, quo haec gesta sunt. tanta enim tempestas cooritur, ut nunquam illis locis majores aquas fuisse constaret; tum autem ex omnibus montibus nives proluit, ac summas ripas fluminis superavit; pontesque ambos, quos C. Fabius fecerat, uno die interrupit. quae res, magnas difficultates exercitui Caesaris attulit: castra enim, ut supra demonstratum est, quum essent inter flumina duo, Sicorim et Cingam, spatio millium xxx; neutrum horum transiri poterat; necessarióque omnes his angustiis continebantur. neque civitates, quae ad Caesaris amicitiam accesserant, frumentum supportare; neque ii, qui pabulatum longius progressi erant, interclusi fluminibus, reverti; neque maximi comitatus, qui ex Italia Galliaque veniebant, in castra pervenire poterant. tempus autem erat anni difficillimum; quo neque frumenta in herbis erant, neque multum a maturitate aberant. ac civitates exinanitae: quòd Afranius penè omne frumentum, ante Caesaris adventum, Ilerdam convexerat; reliqui si quid fuerat,

Caesar superioribus diebus consumpserat. pecora, quod secundum poterat esse inopiae subsidium, propter bellum finitimae civitates longius removerant. qui erant, pabulandi aut frumentandi caussa, progressi; hos levis armaturae Lusitani, peritique earum regionum cetrati citerioris Hispaniae, consectabantur: quibus erat proclive transnare flumen; quòd consuetudo eorum omnium est, ut sine utribus ad exercitum non eant. at exercitus Afranii, omnium rerum abundabat copiâ: multum erat frumentum provisum et convectum superioribus temporibus: multum ex omni provincia comportabatur: magna copia pabuli suppetebat. harum rerum omnium facultates, sine ullo periculo pons Ilerdae praebebat; et loca trans flumen integra, quò omnino Caesar adire non poterat. Eae permanserunt aquae, dies 47
complures. conatus est Caesar reficere pontes: sed nec magnitudo fluminis permittebat; neque ad ripam dispositae cohortes adversariorum, perfici patiebantur. quod illis prohibere erat facile; tum ipsius fluminis naturâ, atque aquae

magnitudine; tum quod ex totis ripis in unum atque angustum locum tela jaciebantur. atque erat difficile, eodem tempore, rapidissimo flumine, opera per-
48 ficere, et tela vitare. Nunciatur Afranio magnos comitatus, qui iter habebant ad Caesarem, ad flumen constitisse. venerant eò sagittarii ex Ruthenis, equites ex Gallia; cum multis carris magnisque impedimentis, ut fert Gallica consuetudo: erant praeterea cujusque generis hominum millia circiter VI, cum servis libertisque; sed nullus ordo, nullum imperium certum, quum suo quisque consilio uteretur, atque omnes sine timore iter facerent, usi superiorum temporum atque itinerum licentiâ: erant complures honesti adolescentes, senatorum filii, et equestris ordinis: erant legationes civitatum: erant legati Caesaris: hos omnes flumina continebant. ad hos opprimendos, cum omni equitatu tribusque legionibus Afranius de nocte proficiscitur; imprudentesque antemissis equitibus aggreditur: celeriter tamen sese Galli equites expediunt, proeliumque committunt. hi, dum pari cer-

amine res geri potuit, magnum hoſti-
m numerum pauci ſuſtinuere; ſed, u-
i ſigna legionum appropinquare coe-
erunt, paucis amiſſis, ſeſe in montes
roximos conferunt. hoc pugnae tem-
us, magnum attulit noſtris ad ſalutem
nomentum: nacti enim ſpatium, ſe in
oca ſuperiora receperunt. deſiderati
unt eo die ſagittarii circiter CC, equi-
es pauci, calonum atque impedimen-
orum non magnus numerus. His ta- 49
nen omnibus annona crevit: quae fere
es, inopiâ non ſolum praeſentis, ſed
tiam futuri temporis timore, ingraveſ-
ere conſuevit. jamque ad denarios L
n ſingulos modios annona pervenerat,
t militum vires inopia frumenti dimi-
uerat: atque incommoda in dies auge-
antur: et tam, paucis diebus, magna
rat rerum facta commutatio, ac ſe for-
una inclinaverat; ut noſtri magna ino-
ia neceſſariarum rerum conflictaren-
ur; illi omnibus abundarent rebus,
uperioreſque haberentur. Caeſar iis ci-
itatibus quae ad ejus amicitiam acceſ-
erant, quo minor erat frumenti copia,
ecus imperabat; calones, ad longin-

quiores civitates dimittebat: ipſe praeſentem inopiam, quibus poterat ſubſi-
50 diis, tutabatur. Haec Afranius Petreiuſque, et eorum amici, pleniora etiam atque uberiora Romam ad ſuos perſcribebant. multa rumor fingebat: ut penè bellum confectum videretur. quibus litteris nunciiſque Romam perlatis; magni domum concurſus ad Afranium, magnae gratulationes fiebant: multi ex Italia ad Cn. Pompeium proficiſcebantur; alii, ut principes talem nuncium attuliſſe; alii, ne eventum belli exſpectaſſe, aut ex omnibus noviſſimi veniſſe,
51 viderentur. Quum in his anguſtiis res eſſet; atque omnes viae ab Afranianis militibus equitibuſque obſiderentur; nec pontes perfici poſſent: imperat militibus Caeſar, ut naves faciant; cujus generis eum ſuperioribus annis uſus Britanniae docuerat. carinae primum ac ſtatumina ex levi materia fiebant; reliquum corpus navium, viminibus contextum, coriis integebatur. has perfectas, carris junctis devehit noctu millia paſſuum a caſtris XXII; militeſque his navibus flumen tranſportat; continentem-

que ripae collem improviso occupat: hunc celeriter, priusquam ab adversariis sentiatur, communit: huc legionem postea transducit; atque ex utraque parte pontem institutum perficit biduo. ita comitatus, et qui frumenti caussa processerant, tuto ad se recipit; et rem frumentariam expedire incipit. eodem die, equitum magnam partem flumen transjecit: qui inopinantes pabulatores et sine ullo dissipatos timore aggressi, quam maximum numerum jumentorum atque hominum intercipiunt: cohortibusque cetratis subsidio missis, scienter in duas partes sese distribuunt; alii, ut praedae praesidio sint; alii, ut venientibus resistant, atque eos propellant: unamque cohortem, quae temere ante caeteras extra aciem procurrerat, seclusam a reliquis circumveniunt atque interficiunt; incolumesque, cum magnâ praedâ, eodem ponte in castra revertuntur. Dum 52
haec ad Ilerdam geruntur; Massilienses, usi L. Domitii consilio, naves longas expediunt, numero XVII, quarum erant XI tectae. multa huc minora navigia addunt; ut ipsa multitudine nostra classis

terreatur. magnum numerum sagittariorum, magnum Albicorum, de quibus supra demonstratum est, imponunt; atque hos praemiis pollicitationibusque incitant. certas sibi deposcit naves Domitius; atque has colonis, pastoribusque, quos secum adduxerat, complet. sic omnibus rebus instructa classe; magnâ fiduciâ ad nostras naves procedunt, quibus praeerat D. Brutus. hae ad insulam, quae est contra Massiliam, stationes obtinebant. erat multo inferior numero navium Brutus; sed delectos ex omnibus legionibus fortissimos viros, antesignanos, centuriones, Caesar ei classi attribuerat; qui sibi id muneris depoposcerant. ii manus ferreas atque harpagones paraverant; magnoque numero pilorum, tragularum, reliquorumque telorum, se instruxerant. ita, cognito hostium adventu, suas naves ex portu educunt; cum Massiliensibus confligunt. pugnatum utrinque est fortissime, atque acerrime. neque multum Albici nostris virtute cedebant; homines asperi, et montani, et exercitati in armis: atque ii modo digressi a Massiliensibus,

retentem eorum pollicitationem animis continebant: paſtoreſque indomiti, ſpe libertatis excitati, ſub oculis domini ſuam probare operam ſtudebant. ipſi Maſſilienſes, et celeritate navium et ſcientia gubernatorum confiſi, noſtros eludebant; impetuſque eorum excipiebant: et, quoad licebat latiore ſpatio; producta longius acie, circumvenire noſtros, aut pluribus navibus adoriri ſingulas, aut remos tranſcurrentes detergere, ſi poſſent, contendebant. quum propius erat neceſſariò ventum; ab ſcientia gubernatorum atque artificiis, ad virtutem montanorum confugiebant. noſtri, quòd minus exercitatis remigibus, minuſque peritis gubernatoribus utebantur; qui repentè ex onerariis navibus erant producti, neque dum etiam vocabulis armamentorum cognitis; tum etiam gravitate et tarditate navium impediebantur: factae enim ſubitò ex humidâ materiâ, non eundem uſum celeritatis habebant. itaque, dum locus cominus pugnandi daretur, aequo animo ſingulas binis navibus objiciebant; atque, injectâ manu ferreâ, et retenta utraque nave, di-

versi pugnabant; atque in hostium naves transcendebant; et, magno numero Albicorum et pastorum interfecto, partem navium deprimunt; nonnullas cum hominibus capiunt; reliquas in portum compellunt. eo die naves Massiliensium, cum iis quae sunt captae, intereunt IX.
53 Hoc proelio Caesari ad Ilerdam nunciato: simul perfecto ponte, celeriter fortuna mutatur. illi, perterriti virtute equitum, minus libere, minus audacter, vagabantur: aliàs, non longo ab castris progressi spatio, ut celerem receptum haberent, angustius pabulabantur: aliàs, longiore circuitu, custodias stationesque equitum vitabant; aut, aliquo accepto detrimento, aut procul equitatu viso, ex medio itinere, projectis sarcinis, fugiebant. postremò et plures intermittere dies, et, praeter consuetudinem omnium, noctu constituerant pabulari.
54 Interim Oscenses, et Calagurritani, qui erant cum Oscensibus contributi, mittunt ad eum legatos; seseque imperata facturos pollicentur. hos, Tarraconenses et Jacetani et Ausetani, et, paucis post diebus, Illurgavonenses, qui

flumen Iberum attingunt, insequuntur.
petit ab his omnibus, ut se frumento ju-
vent: pollicentur; atque, omnibus un-
dique conquisitis jumentis, in castra de-
portant. transit etiam cohors Illurgavo-
nensis ad eum, cognito civitatis consi-
lio; et signa ex statione transfert. magna
celeriter fit commutatio rerum. perfec-
to ponte; magnis v civitatibus ad ami-
citiam adjunctis; expedita re frumenta-
ria; extinctis rumoribus de auxiliis le-
gionum, quae cum Pompeio per Mau-
ritaniam venire dicebantur: multae lon-
ginquiores civitates ab Afranio descis-
cunt, et Caesaris amicitiam sequuntur.
Quibus rebus, perterritis animis adver- 55
sariorum; Caesar, ne semper magno cir-
cuitu per pontem equitatus esset mitten-
dus, nactus idoneum locum, fossas pe-
dum xxx in altitudinem complures fa-
cere instituit; quibus partem aliquam
Sicoris averteret, vadumque in eo flumi-
ne efficeret. his penè effectis; magnum
in timorem Afranius Petreiusque perve-
niunt, ne omnino frumento pabuloque
intercluderentur; quod multum Caesar
equitatu valebat: itaque constituunt iis

locis excedere, et in Celtiberiam bellum transferre. huic consilio suffragabatur etiam illa res: quod, ex duobus contrariis generibus; quae superiore bello cum L. Sertorio steterant, civitates victae, nomen atque imperium absentis timebant; quae in amicitia manserant Pompeii, magnis affectae beneficiis eum diligebant: Caesaris autem in barbaris erat nomen obscurius. hinc magnos equitatus, magnaque auxilia exspectabant; et suis locis bellum in hiemem ducere cogitabant. hoc inito consilio; toto flumine Ibero naves conquirere, et Octogesam adduci jubent: id erat oppidum positum ad Iberum, milliaque passuum a castris aberat XX: ad eum locum fluminis, navibus junctis, pontem imperant fieri; legionesque II flumen Sicorim transducunt; castraque muniunt
56 vallo pedum XII. Qua re per exploratores cognita; summo labore militum Caesar, continuato diem noctemque opere in flumine avertendo, huc jam rem deduxerat, ut equites, etsi difficulter atque aegre fiebat, possent tamen atque auderent flumen transire: pedites verò

tantummodo humeris ac ſummo pecto-
re exſtabant; ut, quum altitudine aquae,
tum etiam rapiditate fluminis, ad tranſ-
eundum impedirentur. ſed tamen eodem
fere tempore pons in Ibero propè effec-
tus nunciabatur; et in Sicori vadum re-
periebatur. jam verò eò magis illi ma-
turandum iter exiſtimabant: itaque, II
auxiliaribus cohortibus Ilerdae praeſi-
dio relictis, omnibus copiis Sicorim
tranſeunt; et cum II legionibus, quas
ſuperioribus diebus tranſduxerant, caſ-
tra conjungunt. relinquebatur Caeſari
nihil, niſi utì equitatu agmen adverſari-
orum male haberet et carperet: pons e-
nim ipſius, magnum circuitum habebat;
ut multo breviore itinere illi ad Iberum
pervenire poſſent. equites ab eo miſſi,
flumen tranſeunt; et, quum de tertiâ
vigiliâ Petreius atque Afranius caſtra
moviſſent, repentè ſeſe ad noviſſimum
agmen oſtendunt; et, magna multitu-
dine circumfuſa, morari atque iter impe-
dire incipiunt. Prima luce ex ſuperio- 57
ribus locis, quae Caeſaris caſtris erant
conjuncta, cernebatur equitatus noſtri
proelio noviſſimos illorum premi vehe-

menter; ac nonnunquam ſuſtinere extremum agmen, atque interrumpi: alias inferri ſigna, et univerſarum cohortium impetu noſtros propelli; deinde rurſus converſos inſequi. totis verò caſtris milites circulari et dolere, 'hoſtem ex manibus dimitti, bellum neceſſario longius duci.' centuriones tribunoſque militum adire atque obſecrare, ut per eos Caeſar certior fieret, 'ne labore ſuo neu periculo parceret. paratos eſſe ſeſe; poſſe et audere eâ tranſire flumen, qua tranſductus eſſet equitatus.' quorum ſtudio et vocibus excitatus Caeſar; etſi timebat tantae magnitudinis flumini exercitum objicere, conandum tamen atque experiendum judicat. itaque infirmiores milites ex omnibus centuriis deligi jubet, quorum aut animus aut vires videbantur ſuſtinere non poſſe; hos cum legione una praeſidio caſtris relinquit: reliquas legiones expeditas educit; magnoque numero jumentorum in flumine ſupra atque infra conſtituto, tranſducit exercitum. pauci ex his militibus, vi fluminis abrepti, ab equitatu excipiuntur ac ſublevantur: interiit ta-

men nemo. tranſducto incolumi exer-
citu, copias inſtruit; triplicemque aci-
em ducere incipit: ac tantum fuit in
militibus ſtudium, ut, millium vi ad iter
addito circuitu, magnaque ad vadum flu-
minis morâ interpoſitâ, eos, qui de ter-
tiâ vigiliâ exiſſent, ante horam diei ix
conſequerentur. Quos ubi Afranius 58
procul viſos, cum Petreio conſpexit;
nova re perterritus, locis ſuperioribus
conſiſtit, aciemque inſtruit. Caeſar in
campis exercitum reficit, ne defeſſum
proelio objiciat: rurſus conantes pro-
gredi, inſequitur et moratur. illi neceſ-
ſario maturius, quam conſtituerant, caſ-
tra ponunt. ſuberant enim montes, at-
que a millibus paſſuum v itinera diffi-
cilia atque anguſta excipiebant. hos in-
tra montes ſe recipiebant, ut equitatum
effugerent Caeſaris; praeſidiiſque in an-
guſtiis collocatis, exercitum itinere pro-
hiberent; ipſi, ſine periculo ac timore,
Iberum copias tranſducerent: quod fuit
illis conandum, atque omni ratione ef-
ficiendum: ſed, totius diei pugna atque
itineris labore defeſſi, rem in poſterum
diem diſtulerunt. Caeſar quoque in pro-

59 ximo colle caſtra ponit. Media circiter noćte, iis, qui adaquandi cauſsâ longius a caſtris proceſſerant, ab equitibus correptis; fit ab his certior Caeſar, duces adverſariorum ſilentio copias caſtris educere. quo cognito; ſignum dari jubet, et vaſa militari more conclamari. illi, exaudito clamore, veriti ne noctu impediti ſub ônere confligere cogerentur, aut ne ab equitatu Caeſaris in anguſtiis tenerentur; iter ſupprimunt, copiaſque in caſtris continent. poſtero die Petreius, cum paucis equitibus, occulte ad exploranda loca proficiſcitur: hoc idem fit ex caſtris Caeſaris; mittitur L. Decidius Saxa cum paucis, qui loci naturam perſpiciat. uterque idem ſuis renunciat; v millia paſſuum proxima intercedere, itineris campeſtris; inde excipere loca aſpera et montuoſa: qui prior has anguſtias occupaverit, ab hoc

60 hoſtem prohiberi nihil eſſe negotii. Diſputatur in concilio a Petreio et Afranio, et tempus profectionis quaeritur. plerique cenſebant, ut 'noctu iter facerent: 'poſſe prius ad anguſtias veniri, quam 'ſentirentur.' alii, 'quòd pridie noctu

'conclamatum esset in castris Caesaris,' argumenti sumebant loco, 'non posse 'clam exiri: circumfundi noctu equita'tum Caesaris, atque omnia loca atque 'itinera obsideri: nocturnaque proelia 'esse vitanda, quòd perterritus miles in 'civili dissensione timori magis quam 'religioni consulere consueverit: at lu'cem multum per se pudorem omnium 'oculis, multum etiam tribunorum mi'litum et centurionum praesentiam af'ferre; quibus rebus coërceri milites, 'et in officio contineri soleant: quare 'omni ratione esse interdiu perrumpen'dum: etsi aliquo accepto detrimento, 'tamen, summâ exercitûs salvâ, locum, 'quem petant, capi posse.' haec vicit in concilio sententia; et prima luce postridie constituunt proficisci. Caesar, ex- 61
ploratis regionibus; albente coelo, omnes copias castris educit; magnoque circuitu, nullo certo itinere, exercitum ducit: namque itinera, quae ad Iberum atque Octogesam pertinebant, castris hostium oppositis tenebantur. ipsi erant transcendendae valles maximae ac difficillimae: saxa multis locis praerupta, iter

impediebant: ut arma per manus necesſario tranſderentur; militeſque inermes, ſublevatique alii ab aliis, magnam partem itineris conficerent. ſed hunc laborem recuſabat nemo; quod eum omnium laborum finem fore exiſtimabant, ſi hoſtem Ibero intercludere et frumento prohibere potuiſſent. ac primò Afraniani milites, viſendi cauſsâ, laeti ex caſtris procurrebant; contumelioſiſque vocibus proſequebantur, 'neceſſarii victûs 'inopiâ coactos fugere, atque ad Ilerdam reverti.' erat enim iter a propoſito diverſum; contrariamque in partem iri videbatur. duces verò eorum ſuum conſilium laudibus ferebant, quod ſe caſtris tenuiſſent: multumque eorum opinionem adjuvabat, quòd ſine jumentis impedimentiſque ad iter profectos videbant; ut non poſſe diutius inopiam ſuſtinere confiderent. ſed, ubi paullatim retorqueri agmen ad dextram conſpexerunt, jamque primos ſuperare regionem caſtrorum animadverterunt; nemo erat adeò tardus, aut fugiens laboris, quin ſtatim caſtris exeundum atque occurrendum putaret. conclamatur ad ar-

ma; atque omnes copiae, paucis prae-
ſidio relictis cohortibus, exeunt, recto-
que ad Iberum itinere contendunt. E- 62
rat in celeritate omne poſitum certamen,
utri prius anguſtias monteſque occupa-
rent: ſed exercitum Caeſaris, viarum
difficultates tardabant; Afranii copias,
equitatus Caeſaris inſequens moraba-
tur. res tamen ab Afranianis huc erat
neceſſariò deducta; ut, ſi priores, mon-
tes, quos petebant, attigiſſent; ipſi pe-
riculum vitarent: impedimenta totius
exercitus, cohorteſque in caſtris relic-
tas, ſervare non poſſent; quibus inter-
cluſis exercitu Caeſaris, auxilium ferri
nulla ratione poterat. confecit prior iter
Caeſar; atque ex magnis rupibus nac-
tus planiciem, in hac contra hoſtem a-
ciem inſtruit. Afranius, quum ab equi-
tatu noviſſimum agmen premeretur, et
ante ſe hoſtem videret; collem quendam
nactus, ibi conſtitit: ex eo loco IV ce-
tratorum cohortes in montem, qui erat
in conſpectu omnium excelſiſſimus, mit-
tit: hunc magno curſu concitatos jubet
occupare; eo conſilio, uti ipſe eodem
omnibus copiis contenderet, et, mutato

itinere, jugis Octogesam perveniret. hunc quum obliquo itinere cetrati peterent; conspicatus equitatus Caesaris, in cohortes impetum facit: nec minimam partem temporis equitum vim cetrati sustinere potuerunt; omnesque ab his circumventi, in conspectu utriusque exercitus interficiuntur. Erat occasio bene gerendae rei. neque vero id Caesarem fugiebat, tanto sub oculis accepto detrimento perterritum exercitum sustinere non posse; praesertim circumdatum undique equitatu; quum in loco aequo atque aperto confligeretur. idque ex omnibus partibus ab eo flagitabatur. concurrebant legati, centuriones, tribunique militum; 'ne dubitaret proelium committere: omnium esse militum paratissimos animos: Afranianos contra, multis rebus sui timoris signa misisse; quòd suis non subvenissent; quòd de colle non decederent; quòd vix equitum incursus sustinerent; collatisque in unum locum signis conferti, neque ordines neque signa servarent. quod si iniquitatem loci timeret; datum iri tamen aliquo loco pugnandi

'facultatem; quod certe inde deceden-
'dum eſſet Afranio, nec ſine aqua per-
'manere poſſet.' Caeſar in eam ſpem 64
venerat, ſe, ſine pugna et ſine vulnere ſuorum, rem conficere poſſe; quod re frumentaria adverſarios interclusiſſet, cur, etiam ſecundo proelio, aliquos ex ſuis amitteret? cur vulnerari pateretur optime meritos de ſe milites? cur denique fortunam periclitaretur? praeſertim quum non minus eſſet imperatoris, conſilio ſuperare, quàm gladio. movebatur etiam miſericordiâ civium, quos interficiendos videbat: quibus ſalvis atque incolumibus rem obtinere malebat. hoc conſilium Caeſaris, a pleriſque non probabatur. milites vero palam inter ſe loquebantur; 'quoniam talis occaſio victoriae dimitteretur; etiam quum vellet Caeſar, ſeſe non eſſe pugnaturos.' ille in ſuâ ſententiâ perſeverat; et paullum ex eo loco digreditur, ut timorem adverſariis minuat. Petreius atque Afranius, oblata facultate, in caſtra ſeſe referunt. Caeſar, praeſidiis in montibus diſpoſitis, omni ad Iberum intercluſo itinere, quam proxime poteſt hoſ-

tium castris castra communit. Postero die duces adversariorum perturbati, quod omnem rei frumentariae fluminisque Iberi spem amiserant; de reliquis rebus consultabant. erat unum iter, Ilerdam si reverti vellent; alterum, si Tarraconem peterent. haec consiliantibus eis, nunciatur aquatores ab equitatu premi nostro. qua re cognita; crebras stationes disponunt equitum et cohortium alariarum, legionariasque interjiciunt cohortes: vallumque ex castris ad aquam ducere incipiunt; ut intra munitionem et sine timore, et sine stationibus, aquari possent. id opus inter se Petreius atque Afranius partiuntur; ipsique, perficiendi operis causâ, longius progrediuntur. Quorum discessu liberam nacti milites colloquiorum facultatem, vulgo procedunt; et quem quisque in castris notum aut municipem habebat, conquirit atque evocat. primùm agunt gratias omnes omnibus, quod sibi perterritis pridie pepercissent: eorum se beneficio vivere. deinde Imperatoris fidem quaerunt; recténe se illi sint commissuri. et, quod non ab initio fecerint;

armaque cum hominibus neceſſariis et conſanguineis contulerint; conqueruntur. his provocati ſermonibus, fidem ab Imperatore de Petreii et Afranii vita petunt; ne quod in ſe ſcelus concepiſſe, neu ſuos prodidiſſe videantur: quibus confirmatis rebus, ſe ſtatim ſigna tranſlaturos confirmant; legatoſque de pace, primorum ordinum centuriones ad Caeſarem mittunt. interim alii ſuos in caſtra, invitandi cauſsâ, adducunt; alii ab ſuis abducuntur: adeo, ut una caſtra jam facta ex binis viderentur: compluresque tribuni militum et centuriones ad Caeſarem veniunt, ſeque ei commendant. hoc idem fit a principibus Hiſpaniae; quos illi evocaverant, et ſecum in caſtris habebant obſidum loco. ii ſuos notos hoſpiteſque quaerebant, per quem quiſque eorum aditum commendationis haberet ad Caeſarem. Afranii etiam filius adoleſcens, de ſua et parentis ſui ſalute cum Caeſare per Sulpicium legatum agebat. erant plena laetitiâ et gratulatione omnia; eorum, qui tanta pericula vitaſſe; et eorum, qui ſine vulnere tantas res confeciſſe videbantur. magnum-

que fructum ſuae priſtinae lenitatis, omnium judicio, Caeſar ferebat; conſili-
57 umque ejus a cunctis probabatur. Quibus rebus nunciatis Afranio; ab inſtituto opere diſcedit, ſeque in caſtra recipit; ſic paratus, (ut videbatur,) ut, quicunque accidiſſet caſus, hunc quieto et aequo animo ferret. Petreius vero non deſerit ſeſe: armat familiam: cum hac, et praetoria cohorte cetratorum, barbariſque equitibus paucis, beneficiariis ſuis, quos ſuae cuſtodiae cauſſa habere conſueverat, improviſò ad vallum advolat: colloquia militum interrumpit: noſtros repellit ab caſtris: quos deprehendit, interficit: reliqui coëunt inter ſe; et, repentino periculo exterriti, ſiniſtras ſagis involvunt, gladioſque diſtringunt; atque ita ſe a cetratis equitibuſque defendunt, caſtrorum propinquitate confiſi: ſeque in caſtra recipiunt; et ab iis cohortibus, quae erant in ſtatione ad
8 portas, defenduntur. Quibus rebus confectis; flens Petreius manipulos circuit, militeſque appellat: 'neu ſe, neu 'Pompeium abſentem Imperatorem ſuum, adverſariis ad ſupplicium tranſ-

'dant,' obſecrat. ſit celeriter concurſus in praetorium. poſtulat ut jurent omnes, ſe exercitum duceſque non deſerturos, neque prodituros; neque ſibi ſeparatim a reliquis conſilium capturos. princeps in haec verba jurat ipſe: idem jusjurandum adigit Afranium; ſubſequuntur tribuni militum, centurioneſque: centuriatim producti milites, idem jurant: edicunt, penès quem quiſque ſit miles Caeſaris, ut producatur: productos, palam in praetorio interficiunt: ſed pleroſque hi, qui receperant, celant; noctuque per vallum emittunt. ſic terror oblatus a ducibus, crudelitas in ſupplicio, nova religio jurisjurandi, ſpem praeſentis deditionis ſuſtulit; menteſque militum convertit; et rem ad priſtinam belli rationem redegit. Caeſar, 69
qui milites adverſariorum in caſtra per tempus colloquii venerant, ſumma diligentia conquiri et remitti jubet: ſed ex numero tribunorum militum, centurionumque, nonnulli ſua voluntate apud eum remanſerunt; quos ille poſtea magno in honore habuit. centuriones, in ampliores ordines; equites Roma-

nos, in Tribunitium reſtituit honorem.
70 Premebantur Afraniani pabulatione; a-
quabantur aegrè. frumenti copiam, le-
gionarii nonnullam habebant; quod di-
erum XXII ab Ilerdâ frumentum juſſi
erant efferre: cetrati auxiliareſque, nul-
lam; quorum erant et facultates ad pa-
randum exiguae, et corpora inſueta ad
onera portanda; itaque magnus eorum
quotidie numerus ad Caeſarem perfu-
giebat. in his erat anguſtiis res: ſed ex
propoſitis conſiliis duobus, explicitius
videbatur Ilerdam reverti; quod ibi
paullulum frumenti reliquerant. ibi ſe
reliquum conſilium explicaturos confi-
debant. Tarraco aberat longius; quo
ſpatio plures rem poſſe caſus recipere in-
telligebant. hoc probato conſilio, ex
caſtris proficiſcuntur. Caeſar, equitatu
praemiſſo, qui noviſſimum agmen carpe-
ret atque impediret; ipſe cum legioni-
bus ſubſequitur. nullum intercedebat
tempus, quin extremi cum equitibus
71 proeliarentur. Genus erat hoc pugnae.
expeditae cohortes, noviſſimum agmen
claudebant: plurieſque in locis cam-
peſtribus ſubſiſtebant. ſi mons erat ad-

scendendus; facile ipsa loci natura periculum repellebat; quod ex locis superioribus, qui antecesserant, suos adscendentes protegebant. quum vallis aut locus declivis suberat; neque ii, qui antecesserant, morantibus opem ferre poterant; equites verò ex loco superiore in aversos tela conjiciebant; tum magno erat in periculo res. requirebatur, ut, quum ejusmodi esset locis appropinquatum, legionum signa consistere juberent, magnoque impetu equitatum repellerent; eo summoto, repentè incitato cursu sese in valles universi demitterent, atque ita transgressi rursus in locis superioribus consisterent. nam tantum ab equitum suorum auxiliis aberant, (quorum numerum habebant magnum,) ut eos superioribus perterritos proeliis, in medium reciperent agmen, ultroque eos tuerentur; quorum nulli ex itinere excedere licebat, quin ab equitatu Caesaris exciperetur. Tali dum pugnatur modo, lentè ac paullatim proceditur; crebroque, ut sint auxilio suis, subsistunt. ut tum accidit: millia enim progressi IV, vehementiusque peragitati ab equitatu; 72

montem excelsum capiunt, ibique una
a fronte contra hostem castra muniunt
neque jumentis onera deponunt. ub
Caesaris castra posita, tabernaculaque
constituta, et dimissos equites pabulan
di caussâ, animadvertêre; sese subito
proripiunt, hora circiter VI ejusdem di
ei: et spem nacti morae, discessu nostro
rum equitum; iter facere incipiunt. qua
re animadversa, Caesar eductis legioni
bus subsequitur; praesidio impedimen
tis paucas cohortes relinquit; hora :
subsequi pabulatores, equitesque revo
cari jubet. celeriter equitatus ad quo
tidianum itineris officium revertitur
pugnatur acriter ad novissimum agmen
adeò ut penè terga convertant: com
pluresque milites, etiam nonnulli cen
turiones, interficiuntur. instabat agmen
Caesaris, atque universum imminebat
73 Tum verò neque ad explorandum ido
neum locum castris, neque ad progredi
endum data facultate; consistunt neces
sario: et procul ab aqua, et natura ini
quo loco, castra ponunt. sed iisdem de
caussis Caesar, quae supra sunt demon
stratae, proelio non lacessit; et eo di

tabernacula ſtatui paſſus non eſt; quo paratiores eſſent ad inſequendum omnes, ſive noctu ſive interdiu erumperent. illi, animadverſo vitio caſtrorum, tota nocte munitiones proferunt; caſtraque caſtris convertunt. hoc idem poſtero die à prima luce faciunt; totumque in ea re diem conſumunt. ſed, quantum opere proceſſerant, et caſtra protulerant; tanto aberant ab aqua longius: et praeſenti malo aliis malis remedia dabantur. prima nocte, aquandi cauſſa, nemo egreditur ex caſtris: proximo die, praeſidio in caſtris relicto, univerſas ad aquam copias educunt: pabulatum emittitur nemo. his eos ſupplices malis haberi Caeſar, et neceſſariam ſubire deditionem, quam proelio decertare, malebat. conatur tamen eos vallo foſſaque circummunire; ut quam maxime repentinas eorum eruptiones demoretur, quo neceſſario deſcenſuros exiſtimabat. illi, et inopiâ pabuli adducti, et quo eſſent ad iter expeditiores; omnia ſarcinaria
jumenta interfici jubent. In his operi- 74
bus conſiliiſque, biduum conſumitur: tertio die magna jam pars operis Caeſa-

ris processerat. illi, impediendae rei caussa, hora circiter VIII signo dato, legiones educunt; aciemque sub castris instruunt. Caesar ab opere legiones revocat; equitatum omnem convenire jubet; aciem instruit. contra opinionem enim militum, famamque omnium, videri proelium defugisse; magnum detrimentum afferebat. sed eisdem de caussis, quae sunt cognitae, quo minus dimicare vellet, movebatur; atque hoc etiam magis, quod spatii brevitas, etiam in fugam conjectis adversariis, non multum ad summam victoriae juvare poterat. non enim amplius pedum millibus II, ab castris castra distabant: hinc duas partes, acies occupabant; tertia vacabat, ad incursum atque impetum militum relicta: si proelium committeretur, propinquitas castrorum celerem superatis ex fuga receptum dabat. hac de caussa constituerat signa inferentibus resistere,
75 prior proelio non lacessere. Acies erat Afraniana duplex, legionum V; et tertium in subsidiis locum alariae cohortes obtinebant. Caesaris, triplex: sed primam aciem quaternae cohortes ex V le-

gionibus tenebant: has ſubſidiariae ternae, et rurſus aliae totidem, ſuae cujuſque legionis, ſubſequebantur: ſagittarii funditoreſque, media continebantur acie: equitatus, latera cingebat. tali inſtructa acie, tenere uterque propoſitum videbatur: Caeſar, ut, niſi coactus, proelium non committeret: illi, ut opera Caeſaris impedirent. producitur tamen res; acieſque ad ſolis occaſum continentur: inde utrique in caſtra diſcedunt. poſtero die, munitiones inſtitutas Caeſar parat perficere; illi vadum fluminis Sicoris tentare, ſi tranſire poſſent. qua re animadverſa, Caeſar Germanos levis armaturae, equitumque partem, flumen transjicit; crebraſque in ripis cuſtodias diſponit. Tandem, omnibus rebus obſeſſi; 74
quartum jam diem ſine pabulo retentis jumentis; aquae, lignorum, frumenti inopia; colloquium petunt; et id, ſi fieri poſſit, ſemoto a militibus loco. ubi id a Caeſare negatum; et, palam ſi colloqui vellent, conceſſum eſt: datur obſidis loco Caeſari, filius Afranii. venitur in eum locum, quem Caeſar delegit: audiente utroque exercitu, loquitur Afra-

nius: 'Non esse aut Ipsi aut militibus 'succensendum, quòd fidem erga Imperatorem suum Cn. Pompeium conservare voluerint: sed satis jam fecisse 'officio, satisque supplicii tulisse, perpessos omnium rerum inopiam: nunc 'verò, penè ut feras, circummunitos, 'prohiberi aqua, prohiberi ingressu: 'neque corpore dolorem, neque ignominiam animo ferre posse: itaque se 'victos confiteri: orare atque obsecrare, si quis locus misericordiae relinquatur, ne ad ultimum supplicium progredi necesse habeant.' haec quam potest demississime atque subjectissime exponit. ad ea Caesar respondit: 'nulli 'omnium has partes, vel querimoniae, 'vel miserationis, minus convenisse. reliquos enim omnes, suum officium praestitisse. se; qui etiam bona conditione, 'et loco et tempore aequo, confligere noluerit, ut quam integerrima essent ad pacem omnia. exercitum suum; qui, injuria 'etiam accepta, suisque interfectis, quos 'in sua potestate habuerit, conservarit 'et texerit. illius denique exercitus milites; qui, per se, de concilianda pace

'egerint: qua in re, omnium suorum
'vitae consulendum putarunt. sic om-
'nium ordinum partes, in misericordia
'constitisse: ipsos duces a pace abhor-
'ruisse; eos, neque colloquii neque in-
'duciarum jura servasse; et homines
'imperitos, et per colloquium deceptos,
'crudelissime interfecisse. accidisse igi-
'tur his, quod plerumque hominibus
'nimiâ pertinaciâ atque arrogantiâ ac-
'cidere soleat; uti eò recurrant, et id
'cupidissime petant, quod paullo ante
'contempserint. neque nunc se illo-
'rum humilitate, neque aliqua tempo-
'ris opportunitate postulare, quibus re-
'bus augeantur opes suae; sed eos ex-
'ercitus, quos contra se multos jam an-
'nos aluerint, velle dimitti. neque enim
'VI legiones alia de caussa missas in
'Hispaniam, septimamque ibi conscrip-
'tam; neque tot tantasque classes pa-
'ratas; neque summissos duces, rei mi-
'litaris peritos. nihil horum ad pacan-
'das Hispanias, nihil ad usum provin-
'ciae provisum; quae, propter diutur-
'nitatem pacis, nullum auxilium desi-
'derarit. omnia haec jam pridem con-

'tra se parari. in se, novi generis im-
'peria constitui; ut idem ad portas ur-
'banis praesideat rebus, et duas bellico-
'sissimas provincias absens tot annos
'obtineat. in se, jura magistratuum
'commutari; ne ex praetura et consu-
'latu, ut semper, sed per paucos proba-
'ti et electi in provincias mittantur.
'in se, aetatis excusationem nihil vale-
're; quod superioribus bellis probati,
'ad obtinendos exercitus evocentur. in
'se uno non servari, quod sit omnibus
'datum semper imperatoribus; ut, re-
'bus feliciter gestis, aut cum honore a-
'liquo, aut certe sine ignominia, do-
'mum revertantur, exercitumque dimit-
'tant. quae tamen omnia, et se tulisse
'patienter et esse laturum: neque nunc
'id agere, ut ab illis abductum exerci-
'tum teneat ipse, (quod tamen sibi diffi-
'cile non sit;) sed ne illi habeant, quo
'contra se uti possint. proinde, ut esset
'dictum, provinciis excederent, exerci-
'tumque dimitterent: si id sit factum,
'nociturum se nemini: hanc unam at-
'que extremam pacis esse conditionem.'
3 Id vero militibus fuit pergratum et ju-

cundum, (ut ex ipsa significatione potuit cognosci; ut, qui aliquid victi incommodi exspectavissent, ultro inde praemium missionis ferrent. nam, quum de loco et tempore ejus rei controversia inferretur; et voce et manibus universi ex vallo, ubi constiterant, significare coeperunt, ut statim dimitterentur; neque omni interposita fide firmum esse posse, si in aliud tempus differretur. paucis quum esset in utramque partem verbis disputatum, res huc deducitur; ut ii, qui habeant domicilium aut possessiones in Hispania, statim; reliqui, ad Varum flumen dimittantur. ne cui de eis noceatur, neve quis invitus sacramento dicere cogatur a Caesare, cavetur. Cae- 79
sar ex eo tempore, dum ad flumen Varum veniatur, se frumentum daturum pollicetur. addit etiam ut, quid quisque eorum in bello amiserit, quae sint penes milites suos, iis, qui amiserint, restituatur: militibus, aequâ factâ aestimatione, pecuniam pro iis rebus dissolvit. quascunque postea controversias inter se milites habuerunt, sua sponte ad Caesarem in jus adierunt. Petreius atque Afrani-

us; quum ſtipendium ab legionibus, penè ſeditione facta, flagitarentur, cujus illi diem nondum veniſſe dicerent; Caeſar ut cognoſceret, poſtulant: eoque utrique, quod ſtatuit, contenti fuerunt. parte circiter tertia exercitûs, eo biduo dimiſſa; II legiones ſuas antecedere, reliquas ſubſequi juſſit; ut non longo inter ſe ſpatio caſtra facerent: eique negotio Q. Fuſium Kalenum legatum praefecit. hôc ejus praeſcripto, ex Hiſpaniâ ad Varum flumen eſt iter factum; atque ibi reliqua pars exercitûs dimiſſa eſt.

C. JULII CAESARIS

COMMENTARIORUM

DE

BELLO CIVILI

LIBER II.

DUM haec in Hiſpaniâ geruntur; C. Trebonius legatus, qui ad oppugnationem Maſſiliae relictus erat, duabus ex partibus aggerem, vineas, turreſque ad oppidum agere inſtituit. una erat proxima portui, navalibuſque; altera ad partem, quâ eſt aditus ex Galliâ atque Hiſpaniâ, ad id mare, quod attingit ad oſtium Rhodani. Maſſilia enim ferè ex III oppidi partibus, mari alluitur: reliqua quarta eſt, quae aditum habet a terra. hujus quoque ſpatii pars ea quae ad arcem pertinet, loci natura et valle altiſſima munita, longam et difficilem habet oppugnationem. ad ea perficienda opera, C. Trebonius magnam

jumentorum atque hominum multitudinem ex omni Provincia vocat; vimina materiamque comportari jubet. quibus comparatis rebus, aggerem in altitudi-
2 nem pedum LXXX exſtruit. Sed tanti erant antiquitus in oppido omnium rerum ad bellum apparatus, tantaque multitudo tormentorum, ut eorum vim nullae contextae viminibus vineae ſuſtinere poſſent. aſſeres enim pedum XII, cuſpidibus praefixi, atque hi maximis baliſtis miſſi, per IV ordines cratium in terra defigebantur. itaque pedalibus lignis conjunctis inter ſe, porticus integebatur; atque hàc agger inter manus proferebatur. antecedebat teſtudo pedum LX, aequandi loci cauſsâ; facta item ex fortiſſimis lignis, involuta omnibus rebus, quibus ignis jactus et lapides defendi poſſent. ſed magnitudo operum, altitudo muri atque turrium, multitudo tormentorum, omnem adminiſtrationem tardabat. tum crebrae per Albicos eruptiones fiebant ex oppido; ignesque aggeri et turribus inferebantur. quae facile noſtri repellebant milites; magnisque ultro illatis detrimentis, eos, qui

eruptionem fecerant, in oppidum reji-
ciebant. Interim L. Naſidius ab Cn. 3
Pompeio cum claſſe navium XVI, in qui-
bus paucae erant aeratae, L. Domitio
Maſſilienſibuſque ſubſidio miſſus; freto
Siciliae, imprudente atque inopinante
Curione, provehitur: appulſiſque Meſ-
ſanam navibus; atque inde, propter re-
pentinum terrorem, principum ac ſena-
tus fugâ factâ; ex navalibus eorum, na-
vem deducit. hac adjuncta ad reliquas
naves, curſum Maſſiliam verſus perficit:
praemiſſaque clam navicula, Domitium
Maſſilienſeſque de ſuo adventu certio-
res facit; eoſque magnopere hortatur,
ut rurſus cum Bruti claſſe, additis ſuis
auxiliis, confligant. Maſſilienſes, poſt 4
ſuperius incommodum, veteres ad eun-
dem numerum ex navalibus productas
naves refecerant; ſummaque induſtria
armaverant. remigum gubernatorum-
que magna copia ſuppetebat; piſcatori-
aſque adjecerant atque contexerant, ut
eſſent ab ictu telorum remiges tuti: has
ſagittariis tormentiſque compleverant.
Tali modo inſtructa claſſe; omnium ſe-
niorum, matrum familiae, virginum,

precibus et fletu excitati, ut extremo
tempore civitati subvenirent; non mi-
nore animo ac fiducia, quam ante dimi-
caverant, naves conscendunt. commu-
ni enim fit vitio naturae, ut invisis, la-
titantibus, atque incognitis rebus magis
confidamus, vehementiusque exterrea-
mur: ut tum accidit; adventus enim L.
Nasidii, summa spe et voluntate civita-
tem compleverat. nacti idoneum ven-
tum, ex portu exeunt; et Tauroënta,
quod est castellum Massiliensium, ad Na-
sidium perveniunt: ibique naves expe-
diunt; rursusque se ad confligendum ani-
mo confirmant; et consilia communicant.
dextra pars Massiliensibus attribuitur, si-
5 nistra Nasidio. Eòdem Brutus contendit;
aucto navium numero. nam ad eas, quae
factae fuerant Arelate per Caesarem, cap-
tivae Massiliensium accesserant VI: has
superioribus refecerat diebus, atque om-
nibus rebus instruxerat. itaque suos co-
hortatus, 'quos integros superavissent,
' ut victos contemnerent:' plenus spei
bonae atque animi, adversus eos profi-
ciscitur. facile erat ex castris C. Trebo-
nii, atque omnibus superioribus locis,
prospicere in urbem; ut omnis juven-

tus quae in oppido remanserat, omnes-
que superioris aetatis, cum liberis, at-
que uxoribus, publicisque custodiis, aut
ex muro ad coelum manus tenderent,
aut templa Deorum immortalium adi-
rent, et ante simulacra projecti victo-
riam ab Diis exposcerent. neque erat
quisquam omnium, qui non in ejus di-
ei casu summarum omnium fortunarum
eventum consistere existimaret. nam et
honesti ex juventute, et cujusque aetatis
amplissimi, nominatim evocati atque
obsecrati, naves conscenderant: ut, si
quid adversi accidisset, ne ad conandum
quidem sibi quidquam reliqui fore vide-
rent: si superavissent, vel domesticis o-
pibus, vel externis auxiliis; de salute
urbis confiderent. Commisso proelio, 6
Massiliensibus res nulla ad virtutem de-
fuit: sed memores eorum praecepto-
rum, quae paullo ante ab suis accepe-
rant, hôc animo decertabant, ut nullum
aliud tempus ad conandum habituri vi-
derentur; et, quibus in pugna vitae pe-
riculum accideret, non ita multo se re-
liquorum civium fatum antecedere exis-
timarent, quibus, urbe capta, eadem esset
belli fortuna patienda. deductisque nos-

tris paullatim navibus; et, artificio gubernatorum, mobilitati navium locus dabatur; et, si quando nostri, facultatem nacti; ferreis injectis manibus navem religaverant, undique suis laborantibus succurrebant. neque vero, conjuncti Albicis, cominus pugnando deficiebant; neque multum cedebant virtute nostris. simul ex minoribus navibus magna vis eminus missa telorum, multa nostris de improviso imprudentibus atque impeditis vulnera inferebant. conspicataeque naves triremes duae navem D. Bruti, quae ex insigni facile agnosci poterat; duabus ex partibus sese in eam incitaverant. sed tantum, re provisa, Brutus celeritate navis enisus est; ut parvo momento antecederet. illae adeò graviter inter se incitatae conflixerunt, ut vehementissime utraeque ex concursu laborarent; altera verò, perfracto rostro, tota collabefieret. qua re animadversa; quae proximae ei loco ex Bruti classe naves erant, in eas impeditas impetum faciunt, celeriterque ambas deprimunt. Sed Nasidianae naves nullo usui fuerunt, celeriterque pugnâ excesserunt: non enim has

aut conſpectus patriae, aut propinquo-
rum praecepta, ad extremum vitae pe-
riculum adire cogebant. itaque ex eo
numero navium nulla deſiderata eſt: ex
Maſſilienſium claſſe, v ſunt depreſſae,
ıv captae, ı cum Naſidianis profugit;
quae omnes citeriorem Hiſpaniam pe-
tiverunt. at ex reliquis una praemiſſa
Maſſiliam, hujus nuncii perferendi gra-
tiâ, quum jam appropinquaret urbi, om-
nis ſeſe multitudo ad cognoſcendum ef-
fudit: ac, recognita, tantus luctus ex-
cepit, ut urbs ab hoſtibus capta eodem
veſtigio videretur. Maſſilienſes tamen
nihilo ſequius, ad defenſionem urbis re-
liqua apparare coeperunt. Eſt animad- 8
verſum ab legionariis, qui dexteram
partem operis adminiſtrabant, ex cre-
bris hoſtium eruptionibus, magno ſibi
eſſe praeſidio poſſe, ſi, pro caſtello, ac
receptaculo, turrim ex latere ſub muro
feciſſent. quam primò, ad repentinos
incurſus, humilem parvamque fecerant.
huc ſe referebant: hinc, ſi qua major
oppreſſerat vis, propugnabant: hinc,
ad repellendum et proſequendum hoſ-
tem, procurrebant. patebat haec quo-

quoversus pedes xxx; sed parietum crassitudo, pedum v. postea verò, (ut est rerum omnium magister usus, hominum adhibitâ sollertiâ;) inventum est, magno esse usui posse, si haec esset in altitudinem turris elata. id hac ratione perfectum est. ubi turris altitudo perducta est ad contabulationem; eam in parietes instruxerunt ita, ut capita tignorum extrema parietum structura tegerentur; ne quid emineret, ubi ignis hostium inhaeresceret. hanc insuper contignationem, quantum tectum plutei ac vinearum passum est, laterculo adstruxerunt. supraque eum locum duo tigna transversa injecerunt. non longe ab extremis parietibus; quibus suspenderent eam contignationem, quae turri tegumento esset futura. supraque ea tigna, directò transversas trabes injecerunt; easque axibus religaverunt. has trabes paullo longiores atque eminentiores, quam extremi parietes erant, effecerunt; ut esset ubi tegumenta praependere possent, ad defendendos ictus ac repellendos, dum inter eam contignationem parietes exstruerentur. eamque contabulationem

ſummam, lateribus lutoque conſtraverunt; ne quid ignis hoſtium nocere poſſet. centoneſque inſuper injecerunt; ne aut tela tormentis miſſa tabulationem perfringerent, aut ſaxa ex catapultis lateritium diſcuterent. ſtorias autem ex funibus anchorariis tres, in longitudinem parietum turris, latas IV pedes, fecerunt; eaſque ex III partibus, quae ad hoſtes vergebant, eminentibus trabibus circum turrem praependentes religaverunt: quod unum genus tegumenti, aliis locis erant experti nullo telo neque tormento transjici poſſe. ubi verò ea pars turris, quae erat perfecta, tecta atque munita eſt ab omni ictu hoſtium; pluteos ad alia opera abduxerunt: turris tectum per ſe ipſum prehenſionibus ex contignatione prima ſuſpendere ac tollere coeperunt: ubi, quantum ſtoriarum demiſſio patiebatur, tantum elevabant. intra haec tegumenta abditi atque muniti, parietes lateribus exſtruebant: rurſuſque alia prehenſione, ad aedificandum ſibi locum expediebant. ubi tempus alterius contabulationis videbatur; tigna item, ut primo, tecta extre-

mis lateribus instruebant, exque ea contignatione rursus summam contabulationem storiasque elevabant. ita tutò, ac sine ullo vulnere ac periculo, VI tabulata exstruxerunt: fenestrasque, quibus in locis visum est, ad tormenta mittenda in struendo reliquerunt. Ubi ex ea turri, quae circum essent opera tueri se posse confisi sunt; musculum pedum LX longum ex materia bipedali, quem a turri lateritia ad hostium turrem murumque perducerent, facere instituerunt. cujus musculi haec erat forma. duae primùm trabes in solo, aeque longae, distantes inter se pedes IV, collocantur: inque eis columellae, pedum in altitudinem V, defiguntur. has inter se capreolis molli fastigio conjungunt; ubi tigna, quae musculi tegendi caussa ponant, collocentur. eo super, tigna bipedalia injiciunt; eaque laminis clavisque religant. ad extremum musculi tectum, trabesque extremas; quadratas regulas, IV patentes digitos, defigunt; quae lateres, qui super musculo struantur, contineant. ita fastigiato, atque ordinatim structo; ut trabes erant in capreolis col-

locatae, lateribus lutoque musculus, (ut ab igne, qui ex muro jaceretur, tutus esset,) contegitur. supra lateres, coria inducuntur; ne canalibus aqua immissa, lateres diluere posset: coria autem, ne rursus igni ac lapidibus corrumpantur, centonibus conteguntur. hoc opus omne tectum vineis, ad ipsam turrim perficiunt; subitoque, inopinantibus hostibus, machinatione navali, palangis subjectis, ad turrim hostium admovent, ut aedificio jungatur. Quo malo perter- 10
riti subito oppidani, saxa quam maxima possunt, vectibus promovent, praecipitataque muro in musculum devolvunt. ictum firmitas materiae sustinet; et quidquid incidit, fastigio musculi elabitur. id ubi vident, mutant consilium: cupas taeda ac pice refertas, incendunt; easque de muro in musculum devolvunt. involutae labuntur: delapsae ab lateribus, longuriis furcisque ab opere removentur. interim sub musculo milites vectibus infima saxa turris hostium, quibus fundamenta continebantur, convellunt. musculus ex turri lateritia a nostris, telis tormentisque defenditur: hos-

teſque ex muro ac turribus ſubmoven-
tur. non datur libera muri defendendi
facultas. compluribus jam lapidibus ex
ea quae ſuberat turri ſubductis, repenti-
nâ ruinâ pars ejus turris concidit: pars
11 reliqua conſequens procumbebat. Tum
hoſtes, turris repentina ruina commo-
ti, inopinato malo turbati, Deorum ira
perculſi, urbis direptione perterriti; in-
ermes cum infulis ſeſe porta foras uni-
verſi proripiunt: ad legatos atque ex-
ercitum ſupplices manus tendunt. qua
nova re oblata, omnis adminiſtratio
belli conſiſtit: militeſque, averſi a proe-
lio, ad ſtudium audiendi et cognoſcendi
feruntur. ubi hoſtes ad legatos exerci-
tumque pervenerunt, univerſi ſe ad pe-
des projiciunt: orant, ut ‘adventus
‘ Caeſaris exſpectetur: captam ſuam ur-
‘ bem videre, opera perfecta, turrem
‘ ſubrutam; itaque a defenſione deſiſte-
‘ re: nullam exoriri moram poſſe, quo
‘ minus, cum veniſſet, ſi imperata non
‘ facerent, ad nutum è veſtigio diripe-
‘ rentur.’ docent, ‘ſi omnino turris
‘ concidiſſet, non poſſe milites contine-
‘ ri, quin ſpe praedae in urbem irrumpe-

‘ rent, urbemque delerent.’ haec, atque
ejuſdem generis complura, ut ab homi-
nibus doctis, magna cum miſericordia
fletuque pronunciantur. Quibus rebus 12
commoti legati, milites ex opere dedu-
cunt; oppugnatione deſiſtunt; operi-
bus cuſtodias relinquunt. induciarum
quodam genere miſericordiâ facto, ad-
ventus Caeſaris exſpectatur. nullum ex
muro, nullum a noſtris mittitur telum:
ut re confecta, omnes curam et diligen-
tiam remittunt. Caeſar enim per litte-
ras Trebonio magnopere mandaverat,
ne per vim oppidum expugnari patere-
tur; ne gravius permoti milites, et de-
fectionis odio, et contemptione ſuî, et
diutino labore, omnes puberes interfi-
cerent: quod ſe facturos minabantur;
aegreque tunc ſunt retenti, quin oppi-
dum irrumperent; graviterque eam rem
tulerunt, quod ſtetiſſe per Trebonium,
quo minus oppido potirentur, videba-
tur. At hoſtes ſine fide tempus atque 13
occaſionem fraudis ac doli quaerunt.
interjectiſque aliquot diebus, noſtris
languentibus atque animo remiſſis, ſu-
bito, meridiano tempore, quum alius

discessisset, alius ex diutino labore in ipsis operibus quieti se dedisset; arma vero omnia reposita contectaque essent; portis se foras erumpunt: secundo magnoque vento ignem operibus inferunt. hunc sic distulit ventus, uti uno tempore agger, plutei, testudo, turris, tormentaque flammam conciperent; et prius haec omnia consumerentur, quam, quemadmodum accidisset, animadverti posset. nostri repentinâ fortunâ permoti, arma, quae possunt, arripiunt: alii ex castris sese incitant. fit in hostes impetus: sed è muro, sagittis, tormentisque, fugientes persequi prohibentur. illi sub murum se recipiunt; ibique musculum, turrimque lateritiam, libere incendunt. ita multorum mensium labor, hostium perfidiâ, et vi tempestatis, puncto temporis interiit. tentaverunt hoc idem Massilienses postero die, eandem nacti tempestatem; majorique cum fiducia ad alteram turrem aggeremque eruptione pugnaverunt; multumque ignem intulerunt. sed, ut superioris temporis contentionem nostri omnem remiserant; ita proximi diei casu admoniti, omnia

ad defenſionem paraverant. itaque mul-
tis interfectis, reliquos infecta re in op-
pidum repulerunt. Trebonius ea, quae 14
ſunt amiſſa, multo majore ſtudio mili-
tum adminiſtrare et reficere inſtituit.
nam ubi tantos ſuos labores et appara-
tus, male cecidiſſe viderunt; induciiſ-
que per ſcelus violatis, ſuam virtutem
irriſui fore perdoluerunt: quòd, unde
agger omnino comportari poſſet, nihil
erat reliquum; omnibus arboribus lon-
ge lateque in finibus Maſſilienſium exci-
ſis, et convectis; aggerem novi generis
atque inauditum, ex lateritils duobus
muris ſenûm pedum craſſitudine, atque
eorum murorum contignationem face-
re inſtituerunt, aequa fere latitudine at-
que ille congeſtus ex materia fuerat ag-
ger. ubi autem ſpatium inter muros,
aut imbecillitas materiae, poſtulare vi-
deretur; pilae interponuntur; tranſ-
verſaria tigna injiciuntur, quae firma-
mento eſſe poſſint; et quidquid eſt con-
tignatum, cratibus conſternitur; crateſ-
que luto integuntur. ſub tecto miles;
dexterâ ac ſiniſtrâ, muro tectus; adver-
ſus, plutei objectu; operi quaecunque

usui sunt, sine periculo supportat. celeriter res administratur: diuturni laboris detrimentum, sollertia et virtute militum brevi reconcinnatur. portae, quibus locis videtur, eruptionis caussa, in
15 muro relinquuntur. Quod ubi hostes viderunt; ea, quae diu longoque spatio refici non posse sperassent, paucorum dierum opera et labore ita refecta, ut nullus perfidiae neque eruptioni locus esset; neque quidquam omnino relinqueretur, quo aut vi militibus, aut igni operibus, noceri posset: eodemque exemplo sentiunt totam urbem, qua sit aditus ab terra, muro turribusque circumveniri posse; sic, ut ipsis consistendi in suis munitionibus locus non esset, quum penè inaedificata in muris ab exercitu nostro moenia viderentur, ac tela manu conjicerentur: suorumque tormentorum usum, quibus ipsi magna speravissent, spatio propinquitatis interire; parique conditione è muro ac turribus bellandi data, virtute se nostris adaequare non posse intelligunt: ad easdem dedi-
16 tionis conditiones recurrunt. M. Varro in ulteriore Hispaniâ initio, cognitis iis

rebus quae sunt in Italiâ gestae, diffidens Pompeianis rebus, amicissime de Caesare loquebatur: 'praeoccupatum sese 'legatione ab Cn. Pompeio, teneri ob- 'strictum fide: necessitudinem quidem 'sibi nihilo minorem cum Caesare inter- 'cedere: neque se ignorare, quod esset 'officium legati qui fiduciariam operam 'obtineret, quae vires suae, quae volun- 'tas erga Caesarem totius provinciae.' haec omnibus ferebat sermonibus; neque se in ullam partem movebat. postea verò, quum Caesarem ad Massiliam distineri cognovit; copias Petreii, cum exercitu Afranii esse conjunctas; magna auxilia, convenisse; magna, esse in spe atque exspectatione; et consentire omnem citeriorem Provinciam; quaeque postea acciderant, de angustiis ad Ilerdam rei frumentariae, accepit; atque haec ad eum latius atque inflatius Afranius perscribebat: se quoque ad motum fortunae movere coepit. delectum habuit totâ provinciâ: legionibus completis II, cohortes circiter XXX alarias addidit: frumenti magnum numerum coëgit, quod Massiliensibus, item quod Afranio

Petreioque mitteret: naves longas x Gaditanis, ut facerent, imperavit; complures praeterea Hispali faciendas curavit: pecuniam omnem, omniaque ornamenta, ex Fano Herculis in oppidum Gades contulit: eò vi cohortes, praesidii caussâ, ex provincia misit; Caiumque Gallonium, equitem Romanum, familiarem Domitii, qui eò procurandae haereditatis caussa venerat missus a Domitio, oppido Gadibus praefecit; arma omnia, privata et publica, in domum Gallonii contulit. ipse habuit graves in Caesarem conciones. saepe ex tribunali praedicavit, 'adversa Caesarem proelia 'fecisse; magnum numerum ab eo mi-'litum, ad Afranium perfugisse; haec se 'certis nunciis, certis auctoribus, com-'perisse.' quibus rebus perterritos cives Romanos ejus provinciae, sibi ad Rempublicam administrandam HS cxc, et argenti pondo xx millia, tritici modios cxx millia, polliceri coëgit. quas Caesari esse amicas civitates arbitrabatur, iis graviora onera injungebat. qui verba atque orationem adversus Rempublicam habuissent, eorum bona in

publicum addicebat; praeſidiaque eò de-
ducebat; et judicia in privatos redde-
bat. Provinciam omnem in ſua et Pom-
peii verba jusjurandum adigebat. cog-
nitis iis rebus, quae ſunt geſtae in cite-
riore Hiſpania; parabat bellum. ratio
autem haec erat belli; ut ſe cum II le-
gionibus Gades conferret; naves, fru-
mentumque omne, ibi contineret; (pro-
vinciam enim omnem, Caeſaris rebus
favere cognoverat:) in inſula, frumen-
to navibuſque comparatis, bellum duci
non difficile exiſtimabat. Caeſar, etſi 17
multis neceſſariiſque rebus in Italiam
revocabatur; tamen conſtituerat nul-
lam partem belli in Hiſpaniis relinque-
re; quòd magna eſſe Pompeii beneficia
et magnas clientelas in citeriore pro-
vincia, ſciebat. itaque duabus legi-
onibus miſſis in ulteriorem Hiſpani-
am cum Q. Caſſio Tribuno plebis, ipſe
cum equitibus DC magnis itineribus
progreditur; edictumque praemittit, ad
quam diem magiſtratus principeſque om-
nium civitatum ſibi eſſe praeſtò Cordu-
bae vellet. quo edicto totâ provinciâ
pervulgato; nulla fuit civitas, quin ad

id tempus partem senatûs Cordubam mitteret; nullusque civis Romanus paullo notior, quin ad diem conveniret. simul ipsi Cordubae conventus, per se portas Varroni clausit: custodias vigiliasque, in muro turribusque disposuit: cohortes II, quae Colonicae appellabantur, quum eò, casu, venissent; tuendi oppidi caussa, apud se retinuit. iisdem diebus Carmonenses, quae est longe firmissima totius provinciae civitas; deductis III in arcem oppidi cohortibus a Varrone praesidio, per se cohor-
18 tes ejecit, portasque praeclusit. Hoc verò magis properare Varro, ut cum legionibus quamprimum Gades contenderet, ne itinere aut transjectu intercluderetur: tanta ac tam secunda in Caesarem voluntas provinciae reperiebatur. progresso ei paullo longius, litterae à Gadibus redduntur; 'simul atque cognitum sit de edicto Caesaris, 'consensisse Gaditanos principes cum 'Tribunis cohortium quae essent ibi in 'praesidio, ut Gallonium ex oppido ex-'pellerent, urbem insulamque Caesari 'servarent: hoc inito consilio, denun-

'ciaviſſe Gallonio, ut ſua ſponte, dum 'ſine periculo liceret, excederet Gadi'bus; ſi id non feciſſet, ſibi conſilium 'capturos: hoc timore adductum Gal'lonium, Gadibus exceſſiſſe.' his cognitis rebus, altera ex II legionibus, quae Vernacula appellabatur, ex caſtris Varronis, adſtante et inſpectante ipſo, ſigna ſuſtulit, ſeſeque Hiſpalim recepit, atque in foro et porticibus ſine maleficio conſedit: quod factum adeò ejus conventûs cives Romani comprobaverunt, ut domum ad ſe quiſque hoſpitio cupidiſſime reciperet. quibus rebus perterritus Varro; quum, itinere converſo, ſeſe Italicam venturum pronunciaſſet; certior a ſuis factus eſt, praecluſas eſſe portas. tum verò, omni intercluſus itinere, ad Caeſarem mittit; 'paratum ſe eſ'ſe, legionem, cui juſſerit, tranſdere.' ille ad eum Sex. Caeſarem mittit, atque huic tranſdi jubet. tranſdita legione, Varro Cordubam ad Caeſarem venit. relatis ad eum publicis rationibus; cum fide, quod penes eum eſt pecuniae, tranſdit; et, quod ubique habeat frumenti ac navium, oſtendit. Cae- 19

sar, habita concione Cordubae, omnibus generatim gratias agit. civibus Romanis; quòd oppidum in sua potestate studuissent habere. Hispanis; quòd praesidia expulissent. Gaditanis; quòd conatus adversariorum infregissent, seseque in libertatem vindicassent. tribunis militum centurionibusque, qui eò praesidii caussa venerant; quòd eorum consilia, suâ virtute confirmassent. pecunias, quas erant in publicum Varroni cives Romani polliciti, remittit: bona restituit iis, quos liberius locutos hanc poenam tulisse cognoverat: tributis quibusdam publicis privatisque praemiis, reliquos in posterum bona spe complet: biduumque Cordubae commoratus, Gades proficiscitur: pecunias monumentaque, quae ex Fano Herculis collata erant in privatam domum, referri in templum jubet: provinciae, Q. Cassium praeficit; huic IV legiones attribuit: ipse iis navibus, quas M. Varro, quasque Gaditani jussu Varronis fecerant, Tarraconem paucis diebus pervenit. ibi totius ferè citerioris provinciae legationes, Caesaris adventum ex-

ſpectabant. eadem ratione privatim ac
publice quibuſdam civitatibus habitis
honoribus, Tarracone diſcedit; pedi-
buſque Narbonem, atque inde Maſſiliam,
pervenit. ibi legem de Dictatore latam,
ſeſeque Dictatorem dictum a M. Lepido
praetore, cognoſcit. Maſſilienſes, om- 20
nibus defeſſi malis; rei frumentariae ad
ſummam inopiam adducti; bis proelio
navali ſuperati; crebris eruptionibus
fuſi; gravi etiam peſtilentia conflictati,
ex diutina concluſione et mutatione vic-
tûs; (panico enim vetere, atque hordeo
corrupto, omnes alebantur; quod ad
hujuſmodi caſus antiquitus paratum, in
publicum contulerant:) dejecta turri;
labefacta magna parte muri; auxiliis
provinciarum et exercituum deſperatis,
quos in Caeſaris poteſtatem veniſſe cog-
noverant: ſeſe dedere ſine fraude con-
ſtituunt. ſed paucis ante diebus L. Do-
mitius, cognita Maſſilienſium voluntate;
navibus III comparatis, (ex quibus II
familiaribus ſuis attribuerat, unam ipſe
conſcenderat,) nactus turbidam tem-
peſtatem, eſt profectus. hunc conſpica-
tae naves, quae, juſſu Bruti, conſuetu-

dine quotidiana ad portum excubabant; sublatis anchoris, sequi coeperunt. ex iis unum, ipsius navigium, contendit, et fugere perseveravit; auxilioque tempestatis, ex conspectu abiit: duo, perterrita concursu nostrarum navium, sese in portum receperunt. Massilienses arma tormentaque ex oppido, ut est imperatum, proferunt: naves ex portu navalibusque educunt: pecuniam ex publico transdunt. quibus rebus confectis; Caesar magis eos pro nomine et vetustate, quàm pro meritis in se civitatis, conservans, II ibi legiones praesidio relinquit; caeteras in Italiam mittit: ipse ad Urbem
21 proficiscitur. Iisdem temporibus C. Curio, in Africam profectus ex Sicilia, et jam ab initio copias P. Attii Vari despiciens; II legiones, ex IV quas a Caesare acceperat, et D equites transportabat: biduoque et noctibus III navigatione consumptis, appellit ad eum locum qui appellatur Aquilaria. hic locus abest a Clupea, passuum XXII millia; habetque non incommodam aestate stationem; et duobus eminentibus promontoriis continetur. hujus adventum

L. Caesar filius, cum x longis navibus, ad Clupeam praestolans; (quas naves, Uticae ex praedonum bello subductas, P. Attius reficiendas hujus belli caussa curaverat;) veritus navium multitudinem, ex alto refugerat: appulsaque ad proximum littus trireme constrata, et in littore relicta, pedibus Adrumetum profugerat; id oppidum C. Considius Longus, unius legionis praesidio tuebatur: reliquae Caesaris naves, ejus fuga Adrumetum se receperunt. hunc sequutus M. Rufus Quaestor navibus XII, quas praesidio onerariis navibus Curio ex Sicilia eduxerat; postquam relictam in littore navem conspexit, hanc remulco abstraxit: ipse ad Curionem cum classe
redit. Curio Marcum, Uticam, navi- 22
bus praemittit: ipse eòdem cum exercitu proficiscitur: biduique iter progressus, ad flumen Bagradam pervenit. ibi C. Caninium Rebilum legatum, cum legionibus relinquit: ipse cum equitatu antecedit, ad castra exploranda Corneliana; quòd is locus peridoneus castris habebatur. id autem est jugum directum, eminens in mare, utraque ex

parte praeruptum atque asperum, sed paullo tamen leniore fastigio ab ea parte quae ad Uticam vergit. abest directo itinere ab Utica, paullo amplius passuum mille: sed hoc itinere est fons, quo mare succedit; longe lateque is locus restagnat; quem si quis vitare voluerit, VI millium circuitu in oppidum perveniet. hoc explorato loco, Curio castra Vari conspicit, muro oppidoque conjuncta ad portam quae appellatur Bellica; admodum munita, naturâ loci: unâ ex parte, ipso oppido Uticâ; alterâ theatro, quod est ante oppidum: substructionibus ejus operis maximis, aditu ad castra difficili et angusto. simul animadvertit multa undique portari atque agi plenissimis viis, quae repentini tumultûs timore ex agris in urbem conferebantur. huc equitatum mittit, ut diriperet, atque haberet loco praedae. eodemque tempore his rebus subsidio DC equites Numidae ex oppido, peditesque CD, mittuntur a Varo; quos, auxilii caussa, rex Juba paucis ante diebus Uticam miserat. huic et paternum hospitium cum Pompeio, et simultas cum Curione interce-

nè legiones ex caſtris educit. facit idem Curio: atque una valle non magna interjecta, ſuas uterque copias inſtruit. Erat in exercitu Vari, Sext. Quinctilius Varus; quem fuiſſe Corfinii, ſupra 28
demonſtratum eſt. hic, dimiſſus a Caeſare, in Africam venerat. legioneſque eas tranſduxerat Curio, quas ſuperioribus temporibus Corfinio receperat Caeſar; adeò ut, paucis mutatis centurionibus, iidem ordines manipulique conſtarent. hanc nactus appellationis cauſſam Quinctilius, circumire aciem Curionis, atque obſecrare milites coepit, ‘ ne primi ſacramenti, quod apud ‘ Domitium atque apud ſe Quaeſtorem ‘ dixiſſent, memoriam deponerent; neu ‘ contra eos arma ferrent, qui eadem ‘ eſſent uſi fortuna, eademque in obſi- ‘ dione perpeſſi; neu pro iis pugnarent, ‘ a quibus in contumelia perſugae ap- ‘ pellarentur.’ his pauca ad ſpem largitionis addit, quae ab ſua liberalitate, ſi ſe atque Attium ſecuti eſſent, exſpectare deberent. hac habita oratione, nullam in partem ab exercitu Curionis fit ſignificatio: atque ita ſuas uterque co-

26 pias reducit. At in caſtris Curionis,
magnus omnium inceſſit timor: nam is
variis hominum ſermonibus celeriter
augetur. unuſquiſque enim opiniones
fingebat; et ad id, quod ab alio audie-
rat, ſui aliquid timoris addebat. hoc ubi
uno auctore ad plures permanaverat,
atque alius alii tranſdiderat; plures auc-
tores ejus rei videbantur. [civile bel-
lum; genus hominum, quod liceret li-
bere facere et ſequi quod vellet: legio-
nes eae, quae paullo ante apud adver-
ſarios fuerant; nam etiam Caeſaris be-
neficium mutaverat conſuetudo, qua of-
ferrentur: municipia etiam adverſis par-
tibus conjuncta; neque enim ex Mar-
ſis Pelignisque veniebant, ut qui ſuperi-
ore nocte in contuberniis: commilito-
neſque nonnulli, graviores ſermones
militum vulgo durius accipiebant: non-
nulla etiam ab iis, qui diligentiores vi-
7 deri volebant, fingebantur.] Quibus de
cauſſis, concilio convocato, de ſumma
rerum deliberare incipit. erant ſenten-
tiae, quae 'conandum omnibus modis,
'caſtraque Vari oppugnanda,' cenſe-
rent; quod, hujuſmodi militum conſili-

is, otium maxime contrarium esse arbitrarentur. postremò, 'praestare' dicebant, 'per virtutem in pugna belli fortunam experiri; quàm desertos, et circumventos a suis, gravissimum supplicium pati.' porro, erant qui censerent, 'de tertia vigilia in castra Corneliana recedendum; ut, majore spatio temporis interjecto, militum mentes sanarentur: simul, si quid gravius accidisset, magna multitudine navium et tutius et facilius in Siciliam receptus daretur.' Curio utrumque improbans consilium, 'quantum alteri sententiae deesset animi, tantum alteri superesse' dicebat: 'hos turpissimae fugae rationem habere, illos etiam iniquo loco dimicandum putare. qua enim,' inquit, 'fiducia, et opere et natura loci munitissima castra expugnari posse confidimus? aut verò quid proficimus, si, accepto magno detrimento, ab oppugnatione castrorum discedimus? quasi non et felicitas rerum gestarum, exercitûs benevolentiam imperatoribus; et res adversae, odia concilient. castrorum autem mutatio, quid

'habet nisi turpem fugam et desperatio-
'nem omnium, et alienationem exer-
'citûs? nam neque pudentes suspicari
'oportet, sibi parum credi; neque im-
'probos scire, sese timeri: quòd illis
'licentiam timor augeat noster, his stu-
'dia diminuat. quòd si jam,' inquit,
'haec explorata habemus, quae de exer-
'citûs alienatione dicuntur; quae qui-
'dem ego aut omnino falsa, aut certe
'minora opinione esse confido: quanto
'dissimulari et occultari haec, quàm per
'nos confirmari, praestat? an non, utì
'corporis vulnera, ita exercitûs incom-
'moda sunt tegenda; ne spem adver-
'sariis augeamus? at etiam, ut media
'nocte proficiscamur, addunt; quo ma-
'jorem, credo, licentiam habeant, qui
'peccare conentur: namque hujusmodi
'res aut pudore aut metu tenentur, qui-
'bus rebus nox maxime adversaria est.
'quare neque tanti sum animi, ut sine
'spe castra oppugnanda censeam; ne-
'que tanti timoris, ut ipse deficiam. at-
'que omnia prius experienda arbitror:
'magnaque ex parte jam me unà vo-
'biscum de re judicium facturum confi-

'do.' Dimiſſo concilio, concionem advocat militum: commemorat, 'quo ſit 'eorum uſus ſtudio ad Corfinium Caeſar; ut magnam partem Italiae, beneficio atque auctoritate eorum, ſuam fecerit. vos enim vestrumque factum,' inquit, 'omnia deinceps municipia ſunt 'ſecuta; neque ſine cauſſa et Caeſar amiciſſime de vobis, et illi graviſſime judicaverunt. Pompeius enim, nullo proelio 'pulſus, veſtri facti praejudicio demotus, 'Italiâ exceſſit. Caeſar me, quem ſibi cariſſimum habuit: provinciamque Siciliam atque Africam, ſine quibus Urbem 'atque Italiam tueri non poteſt; veſtrae 'fidei commiſit. adſunt qui vos hortentur, ut a nobis deſciſcatis: quid enim eſt 'illis optatius, quam uno tempore et nos 'circumvenire, et vos nefario ſcelere 'obſtringere? aut quid irati gravius de 'vobis ſentire poſſunt, quam ut eos 'prodatis, qui ſe vobis omnia debere judicant; in eorum poteſtatem veniatis, 'qui ſe per vos periſſe exiſtimant? an 'verò in Hiſpania res geſtas Caeſaris 'non audiſtis? duos pulſos exercitus? 'duos ſuperatos duces? duas receptas

'provincias? haec acta diebus XL, quibus in conspectu adversariorum venerit Caesar. an qui incolumes resistere non potuerunt, perditi resistant? vos autem, incerta victoria Caesarem secuti; dijudicata jam belli fortuna victum sequamini, quum vestri officii praemia percipere debeatis? desertos enim se ac proditos a vobis dicunt, et prioris sacramenti mentionem faciunt: vosne verò L. Domitium, an vos L. Domitius deseruit? nonne extremam pati fortunam paratos, projecit ille? non sibi, clam vobis, salutem fugâ petivit? non, proditi per illum, Caesaris beneficio estis conservati? sacramento quidem vos tenere quî potuit; quum, projectis fascibus, et deposito imperio, privatus et captus ipse in alienam venisset potestatem? relinquitur nova religio, ut, eo neglecto sacramento quo nunc tenemini, respiciatis illud, quod deditione ducis et capitis diminutione sublatum est. at credo, si Caesarem probatis, in me offenditis; qui de meis in vos meritis praedicaturus non sum, quae sunt adhuc et mea vo-

‘ luntate et vestra exspectatione leviora:
‘ sed tamen sui laboris milites semper,
‘ eventu belli, praemia petiverunt; qui
‘ qualis sit futurus, ne vos quidem dubi-
‘ tatis. diligentiam quidem nostram, aut
‘ quem ad finem adhuc res processit, for-
‘ tunamque, cur praeteream? an poenitet
‘ vos, quòd salvum atque incolumem ex-
‘ ercitum, nulla omnino nave desiderata,
‘ transduxerim? quòd classem hostium,
‘ primo impetu adveniens profligaverim?
‘ quòd bis per biduum equestri proelio su-
‘ peraverim? quòd ex portu sinuque, ad-
‘ versariorum CC naves onerarias addu-
‘ xerim; eoque illos compulerim, ut ne-
‘ que pedestri itinere neque navibus com-
‘ meatu juvari possint? hac vos fortuna
‘ atque his ducibus repudiatis, Corfinien-
‘ sem ignominiam, an Italiae fugam, an
‘ Hispaniarum deditionem, an Africi
‘ belli praejudicia sequimini? equidem
‘ me Caesaris militem dici volui; vos
‘ me Imperatoris nomine appellavistis.
‘ cujus si vos poenitet, vestrum vobis
‘ beneficium remitto; mihi meum resti-
‘ tuite nomen, ne ad contumeliam ho-
‘ norem dedisse videamini.’ Qua ora- 29

tione permoti milites, crebro etiam dicentem interpellabant; ut magno cum dolore infidelitatis ſuſpicionem ſuſtinere viderentur. diſcedentem verò ex concione, univerſi cohortantur; ‘magno ‘ſit animo, neu dubitet proelium com‘mittere, et ſuam fidem virtutemque ‘experiri.’ quo facto, commutata omnium voluntate et opinione, conſenſu ſummo conſtituit Curio, quum primum ſit data poteſtas, proelio rem committere. poſtero die productos, loco eodem quo ſuperioribus diebus conſtiterat, in acie collocat. ne Varus quidem Attius dubitat copias producere; ſive ſollicitandi milites, ſive aequo loco dimicandi detur occaſio, ne facultatem praetermittat. Erat vallis inter duas acies, ut ſupra demonſtratum eſt; non ita magna, at difficili et arduo adſcenſu. hanc uterque ſi adverſariorum copiae tranſire conarentur, exſpectabat; quo aequiore loco proelium committeret. ſimul a ſiniſtro cornu, P. Attii equitatus omnis, et una levis armaturae interjecti complures, quum ſe in vallem demitterent, cernebantur. ad eos Curio equitatum, et

duas Marrucinorum cohortes, mittit: quorum primum impetum, equites hostium non tulerunt; sed, admissis equis, ad suos refugerunt. relicti ab iis, qui unà procurrerant, levis armaturae; circumveniebantur atque interficiebantur ab nostris. huc tota Vari conversa acies, suos fugere et concidi videbat. tum Rebilus legatus Caesaris; quem Curio secum ex Sicilia duxerat, quòd magnum habere usum in re militari sciebat; 'perterritum,' inquit, 'hostem vides, Curio. quid dubitas uti temporis opportunitate?' ille, unum elocutus, ut memoriâ tenerent milites ea, quae pridie sibi confirmassent; sequi sese jubet, et praecurrit ante omnes. adeoque erat impedita vallis, ut in adscensu, nisi sublevati a suis, primi non facile eniterentur. sed praeoccupatus animus Attianorum militum, timore, et fuga, et caede suorum; nihil de resistendo cogitabat: omnesque jam se ab equitatu circumveniri arbitrabantur. itaque prius, quam telum adjici posset, aut nostri propius accederent; omnis Vari acies terga vertit, seque in castra recepit. Qua in fuga Fa- 31

bius Pelignus quidam, ex infimis ordinibus, de exercitu Curionis, primum agmen fugientium consecutus, magna voce Varum nomine appellans requirebat; utì unus esse ex ejus militibus, et monere aliquid velle ac dicere, videretur. ubi ille saepius appellatus adspexit, ac restitit; et, quis esset, aut quid vellet, quaesivit; humerum apertum, gladio appetit; paullumque absuit quin Varum interficeret: quod ille periculum, sublato ad ejus conatum scuto, vitavit: Fabius, a proximis militibus circumventus, interficitur. hâc fugientium multitudine ac turba, portae castrorum occupantur, atque iter impeditur; pluresque in eo loco sine vulnere, quam in proelio aut fuga, intereunt: neque multum absuit, quin etiam castris expellerentur; ac nonnulli protinus eodem cursu in oppidum contenderunt. sed quum loci natura, tum munitio castrorum aditum prohibebat; quod ad proelium egressi Curionis milites, iis rebus indigebant, quae res ad oppugnationem castrorum erant usui. itaque Curio exercitum in castra reducit; suis omnibus,

praeter Fabium, incolumibus; ex numero adversariorum circiter DC interfectis, ac mille vulneratis. qui omnes, discessu Curionis; multique praeterea, per simulationem vulnerum; ex castris in oppidum, propter timorem, sese recipiunt. qua re animadversa, Varus, et terrore exercitûs cognito; buccinatore in castris, et paucis ad speciem tabernaculis relictis; de tertiâ vigiliâ silentio exercitum in oppidum reducit. Postero 32
die Curio Uticam obsidere, et vallo circummunire instituit. erat in oppido multitudo insolens belli, diuturnitate otii; Uticenses, pro quibusdam Caesaris in se beneficiis, illi amicissimi: conventus, qui ex variis generibus constaret; terror ex superioribus proeliis, magnus. itaque de deditione palam loquebantur omnes; et cum P. Attio agebant, ne suâ pertinaciâ omnium fortunas perturbari vellet. haec quum agerentur; nuncii praemissi ab rege Jubâ venerunt, qui illum cum magnis copiis adesse dicerent, et de custodia ac defensione urbis hortarentur: quae res eorum perterritos animos confirmavit. Nunciabantur haec 33

eadem Curioni: sed aliquamdiu fides fieri non poterat; tantam habebat suarum rerum fiduciam. jamque Caesaris in Hispania res secundae, in Africam nunciis ac litteris perferebantur. quibus omnibus rebus sublatus, nihil contra se Regem nisurum existimabat. sed ubi certis auctoribus comperit, minus v et xx millibus longe ab Utica ejus copias abesse; relictis munitionibus, sese in castra Corneliana recepit. huc frumentum comportare, castra munire, materiam conferre coepit; statimque in Siciliam misit, utì II legiones reliquusque equitatus ad se mitteretur. castra erant ad bellum ducendum aptissima, naturâ, et loci munitione, et maris propinquitate, et aquae et salis copiâ; cujus magna vis jam ex proximis erat salinis eò congesta. non materia, multitudine arborum; non frumentum, cujus erant plenissimi agri; deficere poterat. itaque, suorum omnium consensu Curio reliquas copias exspectare, et bellum ducere parabat.

34 His constitutis rebus, probatisque consiliis; ex perfugis quibusdam oppidanis audit, Jubam, revocatum finitimo bello,

:t controversiis Leptitanorum, restitisse n regno; Saburam, ejus praefectum, :um mediocribus copiis missum, Uticae ıppropinquare. his auctoribus temere :redens, consilium commutat, et proe-io rem committere constituit. multum ıd hanc rem probandam adjuvat adoles-:entia, magnitudo animi, superioris emporis proventus, fiducia rei bene ge-'endae. his rebus impulsus, equitatum »mnem primâ nocte ad castra hostium nittit, ad flumen Bagradam; quibus »raeerat Sabura, de quo ante erat audi-um. sed rex omnibus copiis inseque-»atur, et VI millium passuum intervallo . Sabura consederat. equites missi, noc-e iter conficiunt; imprudentes atque nopinantes hostes aggrediuntur; Nu-ıidae enim, quadam barbara consuetu-ine, nullis ordinibus, passim consede-ant. hos oppressos somno et dispersos dorti, magnum eorum numerum inter-ciunt: multi perterriti profugiunt. uo facto, ad Curionem equites rever-ıntur, captivosque ad eum reducunt. 'urio cum omnibus copiis quartâ vigi- 35
â exierat, cohortibus V castris praesi-

dio relictis. progressus millia passuum vi, equites convenit; rem gestam cognovit; ex captivis quaerit, quis castris ad Bagradam praesit: respondent, Saburam. reliqua, studio itineris conficiendi, quaerere praetermittit; proximaque respiciens signa; 'videtisne,' inquit, 'milites, captivorum orationem 'cum perfugis convenire? abesse regem; 'exiguas esse copias missas, quae paucis 'equitibus pares esse non potuerint. 'proinde ad praedam, ad gloriam, pro- 'perate; ut jam de praemiis vestris, et 'de referenda gratia, cogitare incipia- 'mus.' erant per se magna, quae gesserant equites; praesertim quum eorum exiguus numerus cum tanta multitudine Numidarum conferretur. haec tamen ab ipsis inflatius commemorabantur; ut de suis homines laudibus libenter praedicant. multa praeterea spolia praeferebantur: capti homines, equitesque producebantur: ut, quidquid intercederet temporis, hoc omne victoriam morari videretur. ita spei Curionis, militum studia non deerant. equites sequi jubet sese; iterque accelerat, ut

quam maxime ex fuga perterritos adqviriri posset. at illi, itinere totius noctis confecti, subsequi non poterant: atque alii alio loco resistebant. ne haec quidem res Curionem ad spem morabatur. Juba, certior factus a Sabura de nocturno proelio; II millia Hispanorum et Gallorum equitum, quos suae custodiae caussa circum se habere consueverat; et peditum eam partem, cui maxime confidebat; Saburae submittit. ipse cum reliquis copiis, elephantisque XL, lentius subsequitur; suspicatus, praemissis equitibus, ipsum affore Curionem. Sabura copias equitum peditumque instruit: atque his imperat, ut simulatione timoris paullatim cedant ac pedem referant: se sese, quum opus esset, signum proelii daturum; et, quod rem postulare cognovisset, imperaturum. Curio, ad superiorem spem addita praesentis temporis opinione, hostes fugere arbitratus, copias ex locis superioribus in campum deducit. quibus ex locis quum longius esset progressus; confecto jam labore exercitu, XVI millium spatio consistit. dat signum suis Sabura; aciem consti-

36 (beside "Juba")
37 (beside "Curio, ad su-")

tuit; et circumire ordines atque hortari incipit: ſed peditatu duntaxat procul ad ſpeciem utitur; equites in aciem mittit. non deeſt negotio Curio; ſuoſque hortatur, ut ſpem omnem in virtute reponant. nec militibus quidem, ut defeſſis; neque equitibus, ut paucis et labore confectis; ſtudium ad pugnandum virtuſque deerat: ſed ii erant numero CC; reliqui in itinere ſubſtiterant. hi, quamcunque in partem impetum fecerant, hoſtes loco cedere cogebant: ſed neque longius fugientes proſequi, nec vehementius equos incitare poterant. at equitatus hoſtium ab utroque cornu circumire aciem noſtram, et averſos proterere incipit. quum cohortes ex acie procurriſſent; Numidae integri, celeritate impetum noſtrorum effugiebant; rurſuſque ad ordines ſuos ſe recipientes circumibant, et ab acie excludebant. ſic neque in loco manere, ordineſque ſervare; neque procurrere, et caſum ſubire; tutum videbatur. hoſtium copiae, ſummiſſis ab Rege auxiliis, crebro augebantur: noſtros, vires laſſitudine deficiebant. ſimul ii, qui vulnera accepe-

rant, neque acie excedere, neque in locum tutum referri poterant; quòd tota acies equitatu hoſtium circumdata tenebatur. hi, de ſua ſalute deſperantes, (ut extremo vitae tempore homines facere conſueverunt;) aut ſuam mortem miſerabantur; aut parentes ſuos commendabant, ſi quos ex eo periculo fortuna ſervare potuiſſet. plena erant omnia timoris, et luctûs. Curio; ubi, perterritis 38
omnibus, neque cohortationes ſuas, neque preces audiri intelligit; unam, ut in miſeris rebus, ſpem reliquam ſalutis eſſe arbitratus; proximos colles capere univerſos, atque eò inferri ſigna jubet: hos quoque praeoccupat miſſus a Sabura equitatus. tum vero ad ſummam deſperationem noſtri perveniunt; et partim fugientes ab equitatu interficiuntur, partim integri procumbunt. hortatur Curionem Cn. Domitius praefectus equitum, cum paucis equitibus circumſiſtens; ut fugâ ſalutem petat, atque in caſtra contendat: et ſe ab eo non diſceſſurum pollicetur. at Curio, nunquam, amiſſo exercitu quem a Caeſare fidei ſuae commiſſum acceperit, ſe in ejus

conſpectum reverſurum, confirmat ; atque ita proelians interficitur. equites perpauci ex proelio ſe recipiunt. ſed ii, quos ad noviſſimum agmen, equorum reficiendorum cauſſa, ſubſtitiſſe demonſtratum eſt ; fuga totius exercitus procul animadverſa, ſeſe incolumes in caſtra conferunt. milites, ad unum omnes
39 interficiuntur. His rebus cognitis ; M. Rufus quaeſtor, in caſtris relictus a Curione, cohortatur ſuos ne animo deficiant. illi orant atque obſecrant, ut in Siciliam navibus reportentur. pollicetur : magiſtriſque imperat navium, ut primo veſpere omnes ſcaphas ad littus appulſas habeant. ſed tantus fuit omnium terror, ut alii adeſſe copias Jubae dicerent ; alii cum legionibus inſtare Varum, jamque ſe pulverem venientium cernere ; quarum rerum nihil omnino acciderat : alii claſſem hoſtium celeriter advolaturam ſuſpicarentur. itaque, perterritis omnibus, ſibi quiſque conſulebat. qui in claſſe erant, proficiſci properabant. horum fuga, navium onerariarum magiſtros incitabat. pauci lenunculi, ad officium imperiumque conveni-

ebant: sed tanta erat completis littori-
bus contentio, qui potissimum ex magno
numero conscenderent; ut multitudine
atque onere nonnulli deprimerentur, re-
liqui ob timorem propius adire tardaren-
tur. Quibus rebus accidit, ut pauci 49
milites patresque familiae, qui aut gra-
tiâ aut misericordiâ valerent, aut naves
adnàre possent; recepti, in Siciliam in-
columes pervenirent. reliquae copiae;
missis ad Varum noctu, legatorum nu-
mero, centurionibus; sese ei dediderunt.
quorum cohortes militum, Juba posterò
die ante oppidum conspicatus; suam esse
praedicans praedam, magnam partem e-
orum interfici jussit: paucos electos in
regnum remisit. cum Varus suam fidem
ab eo laedi quereretur, neque resistere
auderet: ipse equo in oppidum vectus,
prosequentibus compluribus senatori-
bus, quo in numero erat Ser. Sulpicius et
Licinius Damasippus; paucis diebus,
quae fieri vellet, Uticae constituit atque
imperavit: diebusque post paucis se in
regnum cum omnibus copiis recepit.

Deesse aliquid videtur.

C. JULII CAESARIS

COMMENTARIORUM

DE

BELLO CIVILI

LIBER III.

Dictatore habente comitia Caesare, consules creantur Julius Caesar et P. Servilius: is enim erat annus, quo per leges ei consulem fieri liceret. his rebus confectis: quum fides totâ Italiâ esset angustior, neque creditae pecuniae solverentur; constituit, ut arbitri darentur: per eos fierent aestimationes possessionum et rerum, quanti quaeque earum ante bellum fuissent; atque eae creditoribus transderentur. hoc et ad timorem novarum tabularum tollendum minuendumque, qui fere bella et civiles dissensiones sequi consuevit; et ad debitorum tuendam existimationem, esse aptissimum existimavit. item, praetoribus tribunisque plebis ro-

ationes ad populum ferentibus; nonnullos ambitûs Pompeiâ lege damnatos, llis temporibus, quibus in Urbe praesiia legionum Pompeius habuerat, (quae udicia, aliis audientibus judicibus, aliis ententiam ferentibus, singulis diebus rant perfecta,) in integrum restituit; jui se illi initio civilis belli obtulerant, i suâ operâ in bello uti vellet: perinde estimans ac si usus esset, quoniam sui ecissent potestatem. statuerat enim hos ejus judicio populi debere restitui, quàm suo beneficio videri receptos; ne aut ingratus in referendâ gratiâ, aut arrogans in praeripiendo populi beneficio, videretur. His rebus, et feriis Latinis, 2 comitiisque omnibus perficiundis, XI dies tribuit: Dictaturaque se abdicat; et ab Urbe proficiscitur, Brundisiumque pervenit. eò legiones XII, equitatum omnem, venire jusserat. sed tantum navium reperit, ut angustè XX millia legionariorum militum, et DC equites, transportare possent. hoc unum, [inopia navium,] Caesari ad conficiendi belli celeritatem defuit. atque eae ipsae copiae infrequentiores imponuntur, quòd multi Gallicis tot bellis defecerant;

longumque iter ex Hispania, magnum numerum diminuerat; et gravis autumnus in Apulia circumque Brundisium, ex saluberrimis Galliae et Hispaniae regionibus, omnem exercitum valetudine tentaverat.
3 letudine tentaverat. Pompeius, annuum spatium ad comparandas copias nactus, quod vacuum a bello, atque ab hoste otiosum fuerat: magnam ex Asia, Cycladibusque insulis, Corcyra, Athenis, Ponto, Bithynia, Syria, Cilicia, Phoenice, et Aegypto, classem coëgerat; magnam omnibus locis aedificandam curaverat: magnam imperatam Asiae, Syriae, regibusque omnibus, et dynastis, et tetrarchis, et liberis Achaiae populis, pecuniam exegerat; magnam, societates earum provinciarum, quas ipse obtinebat, sibi numerare coëgerat. legiones effecerat civium Romanorum, IX; V, ex Italia quas transduxerat; unam ex Sicilia veteranam, quam, factam ex duabus, gemellam appellabat; unam ex Creta et Macedonia, ex veteranis militibus, qui, dimissi a superioribus imperatoribus, in iis provinciis consederant; II ex Asia, quas Lentulus conscribendas

curaverat. praeterea magnum numerum ex Thessalia, Boeotia, Achaia, Epiroque, supplementi nomine, in legiones distribuerat. his Antonianos milites admiscuerat. praeter has, exspectabat cum Scipione ex Syria legiones II. sagittarios ex Creta, Lacedaemone, Ponto, atque Syria, reliquisque civitatibus, III millia numero habebat: funditorum, cohortes VI: mercenarias, II: equitum, VII millia: ex quibus DC Gallos Dejotarus adduxerat; D, Ariobarzanes ex Cappadocia: ad eundem numerum Cotus ex Thracia dederat, et Sadalem filium miserat. ex Macedonia CC erant, quibus Rascipolis praeerat, excellenti virtute. D ex Gabinianis Alexandriâ, Gallos Germanosque, quos ibi A. Gabinius praesidii caussa apud regem Ptolemaeum reliquerat, Pompeius filius cum classe adduxerat: DCCC, quos ex servis suis pastorumque suorum coëgerat. CCC Tarcundarius Castor et Donilaus ex Gallograecia dederant: horum alter unà venerat, alter filium miserat. CC ex Syria a Comageno Antiocho, cui magna praemia Pompeius tribuit, missi erant

in his plerique hippotoxotae. huc Dardanos, Bessos; partim mercenarios, partim imperio aut gratiâ comparatos; item Macedonas, Thessalos, et reliquarum gentium et civitatum adjecerat; atque eum, quem supra demonstravimus, numerum expleverat. frumenti vim maximam ex Thessalia, Asia, Aegypto, Creta, Cyrenis, reliquisque regionibus comparaverat. hiemare Dyrrhachii, Apolloniae, omnibusque oppidis maritimis constituerat; ut mare Caesarem transire prohiberet. ejus rei caussa, omni ora maritima classem disposuerat. praeerat Aegyptiis navibus, Pompeius filius; Asiaticis, D. Laelius et C. Triarius; Syriacis, C. Cassius; Rhodiis, C. Marcellus cum C. Coponio; Liburnicae atque Achaicae classi, Scribonius Libo et M. Octavius. toti tamen officio maritimo M. Bibulus praepositus, cuncta administrabat: ad hunc summa imperii respiciebat. Caesar, ut Brun-
4 disium venit, concionatus apud milites; 'quoniam prope ad finem laborum ac 'periculorum esset perventum, aequo 'animo mancipia atque impedimenta in

'Italia relinquerent; ipsi expediti na-
'ves conscenderent, quo major nume-
'rus militum posset imponi; omniaque
'ex victoria et ex sua liberalitate spe-
'rarent:' conclamantibus omnibus, 'im-
'peraret quod vellet; quodcunque im-
'peravisset, se aequo animo esse factu-
'ros:' pridie Non. Jan. naves solvit; impositis, ut supra demonstratum est, legionibus VII. postridie terram attigit Cerauniorum. saxa inter et alia loca periculosa, quietam nactus stationem; et portus omnes timens, quos teneri ab adversariis arbitrabatur; ad eum locum, qui appellatur Pharsalus, omnibus navibus ad unam incolumibus, milites exposuit. Erat Orici Lucretius Vespillo, 5
et Minucius Rufus, cum Asiaticis navibus XVIII, quibus jussu D. Laelii praeerant: M. Bibulus, cum navibus CX, Corcyrae. sed neque ii sibi confisi ex portu prodire sunt ausi; quum Caesar omnino XII naves longas praesidio duxisset, in quibus erant constratae IV: neque Bibulus, impeditis navibus, dispersisque remigibus, satis mature occurrit; quod prius ad continentem visus

est Caesar, quàm de ejus adventu famâ omnino in eas regiones perferretur.
6 Expositis militibus, naves eâdem nocte Brundisium a Caesare remittuntur; ut reliquae legiones, equitatusque, transportari possent. huic officio praepositus erat Fufius Kalenus legatus, qui celeritatem in transportandis legionibus adhiberet. sed seriùs a terra provectae naves, neque usae nocturnâ aurâ; in redeundo offenderunt. Bibulus enim, Corcyrae certior factus de adventu Caesaris, sperans se alicui parti onustarum navium occurrere posse, inanibus occurrit; et nactus circiter XXX, in eas indiligentiae suae ac doloris iracundiâ erupit, omnesque incendit: eodemque igne, nautas dominosque navium interfecit; magnitudine poenae, reliquos deterrere sperans. hoc confecto negotio; a Salonis ad Orici portum, stationes littoraque omnia longe lateque classibus occupavit: custodiisque diligentius dispositis, ipse gravissima hieme in navibus excubabat; neque ullum laborem aut munus despiciens, [neque subsidium exspectans, si in Caesaris complexum ve-

nire posset.] Post discessum Liburna- 7
rum; ex Illyrico M. Octavius, cum iis
quas habebat navibus, Salonas pervenit:
ibique concitatis Dalmatis reliquisque
barbaris, Issam a Caesaris amicitia aver-
tit. conventum Salonis, quum neque
pollicitationibus neque denunciatione
periculi permovere posset; oppidum op-
pugnare instituit. est autem oppidum et
loci naturâ, et colle munitum. sed ce-
leriter cives Romani, ligneis effectis tur-
ribus, iis sese munierunt. et, quum es-
sent infirmi ad resistendum, propter
paucitatem hominum; crebris confecti
vulneribus, ad extremum auxilium de-
scenderunt, servosque omnes puberes
liberaverunt; et, praesectis omnium mu-
lierum crinibus, tormenta effecerunt.
quorum cognita sententia; Octavius
quinis castris oppidum circumdedit, at-
que uno tempore obsidione et oppug-
nationibus eos premere coepit. illi, om-
nia perpeti parati, maxime a re frumen-
taria laborabant. quare missis ad Cae-
sarem legatis, auxilium ab eo petebant:
reliqua, ut poterant, per se incommoda
sustinebant. et, longo interposito spa-

tio, quum diuturnitas oppugnationis negligentiores Octavianos effecisset; nacti occasionem meridiani temporis, discessu eorum, pueris mulieribusque in muro dispositis, ne quid quotidianae consuetudinis desideraretur; ipsi, manu facta, cum iis quos nuper manumissos liberaverant, in proxima Octavii castra irruperunt. his expugnatis, eodem impetu altera sunt adorti; inde tertia, et quarta, et deinceps reliqua: omnibusque eos castris expulerunt: et, magno numero interfecto, reliquos atque ipsum Octavium in naves confugere coëgerunt. hic fuit oppugnationis exitus. jamque hiems appropinquabat; et, tantis detrimentis acceptis, Octavius, desperata oppugnatione oppidi, Dyrrhachium sese
8 ad Pompeium recepit. Demonstratum est L. Vibullium Rufum, Pompeii praefectum, bis in potestatem pervenisse Caesaris; atque ab eo esse dimissum: semel ad Corfinium, iterum in Hispania. hunc pro suis beneficiis Caesar judicaverat idoneum, quem cum mandatis ad Cn. Pompeium mitteret: eundemque apud Cn. Pompeium auctoritatem ha-

tere intelligebat. erat autem haec summa mandatorum: 'Debere utrumque, 'pertinaciae finem facere; et ab armis 'discedere; neque amplius fortunam 'periclitari. satis esse magna utrimque 'incommoda accepta; quae pro disci- 'plina et praeceptis habere possent, ut 'reliquos casus timerent. illum ab Ita- 'lia expulsum, amissa Sicilia, et Sardi- 'nia, duabusque Hispaniis, et cohorti- 'bus in Italia atque in Hispania civium 'Romanorum c atque xxx; se morte 'Curionis, et detrimento Africani ex- 'ercitûs tanto, militumque deditione ad 'Corcyram. proinde sibi ac reipublicae 'parcerent. quantum in bello fortuna 'posset, jam ipsi incommodis suis satis 'essent documento. hoc unum esse tem- 'pus de pace agendi, dum sibi uterque 'consideret, et pares ambo viderentur. 'si vero alteri paullum modò tribuisset 'fortuna; non esse usurum conditioni- 'bus pacis eum, qui superior videretur; 'neque fore aequa parte contentum, 'qui se omnia habiturum confideret. 'conditiones pacis, quoniam antea con- 'venire non potuissent, Romae a Sena-

‘ tu et a populo peti debere. interea et
‘ Reipublicae et ipsis placere oportere,
‘ si uterque in concione statim juravisset
‘ se triduo proximo exercitum dimissu-
‘ rum. depositis armis auxiliisque, qui-
‘ bus nunc confiderent; necessario po-
‘ puli senatusque judicio fore utrumque
‘ contentum. haec quo facilius Pompeio
‘ probari possent, omnes suas terrestres
9 ‘ urbiumque copias dimissurum.’ Vi-
bullius, his expositis a Caesare, non mi-
nus necessarium esse existimavit, de re-
pentino adventu Caesaris Pompeium fieri
certiorem; utì ad id consilium capere
posset, antequam de mandatis agi inci-
peret. atque ideo, continuato et nocte
et die itinere, atque mutatis ad celerita-
tem jumentis, ad Pompeium contendit;
ut adesse Caesarem omnibus copiis nun-
ciaret. Pompeius erat eo tempore in
Candavia; iterque ex Macedonia in hi-
berna, Apolloniam Dyrrhachiumque ha-
bebat. sed, re nova perturbatus, majori-
bus itineribus Apolloniam petere coe-
pit; ne Caesar orae maritimae civitates
occuparet. at ille, expositis militibus,
eodem die Oricum proficiscitur. quo

quum venisset; L. Torquatus, qui jus-
su Pompeii oppido praeerat, praesidium-
que ibi Parthinorum habebat; conatus
portis clausis oppidum defendere, Grae-
cos murum adscendere atque arma ca-
pere jubet. illi autem quum se contra
imperium populi Romani pugnaturos
esse negarent; oppidani autem sua spon-
te Caesarem recipere conarentur; de-
speratis omnibus auxiliis, portas aperu-
it; et se atque oppidum Caesari dedit;
incolumisque ab eo conservatus est. Re- 10
cepto Caesar Orico, nulla interposita
mora, Apolloniam proficiscitur. ejus
adventu audito; L. Staberius, qui ibi
praeerat, aquam comportare in arcem,
atque eam munire, obsidesque ab Apol-
loniatibus exigere coepit. illi vero datu-
ros se negare; neque portas Consuli
praeclusuros; neque sibi judicium sump-
turos contra atque omnis Italia popu-
lusque Romanus judicavisset. quorum
cognita voluntate, clam profugit. Apol-
loniates ad Caesarem legatos mittunt,
oppidoque recipiunt. hos sequuntur
Bullidenses, Amantiani, et reliquae fi-
nitimae civitates, totaque Epirus; et le-

gatis ad Caesarem missis, quae imperarent,
11 facturos pollicentur. At Pompeius; cognitis iis rebus, quae erant Orici atque Apolloniae gestae; Dyrrhachio timens; diurnis eò nocturnisque itineribus contendit. simul ac Caesar appropinquare dicebatur, tantus terror incidit ejus exercitui; quòd properans noctem diei conjunxerat, neque iter intermiserat; ut penè omnes, in Epiro finitimisque regionibus signa relinquerent; complures, arma projicerent; ac fugae simile iter videretur. sed quum prope Dyrrhachium Pompeius constitisset, castraque metari jussisset; perterrito etiam tum exercitu, princeps Labienus procedit; juratque, se eum non deserturum, eundemque casum subiturum, quemcunque ei fortuna tribuisset. hoc idem reliqui jurant legati: hos, tribuni militum centurionesque sequuntur; atque idem omnis exercitus jurat. Caesar, praeoccupato itinere ad Dyrrhachium, finem properandi facit: castraque ad flumen Apsum ponit in finibus Apolloniatium, ut castella vicique bene meritae civitatis tuti essent

praesidio; ibique reliquarum ex Italia legionum adventum exspectare, et sub pellibus hiemare constituit. hoc idem Pompeius facit; et, trans flumen Apsum positis castris, eò copias omnes auxiliaque conduxit. Kalenus, legionibus
12 equitibusque Brundisii in naves impositis, ut erat praeceptum a Caesare; quantam navium facultatem habebat, naves solvit: páullumque a portu progressus, litteras a Caesare accipit; quibus est certior factus, portus littoraque omnia classibus adversariorum teneri. quo cognito; se in portum recipit, navesque omnes revocat. una ex iis, quae perseveravit, neque imperio Kaleni obtemperavit; quod erat sine militibus, privatoque consilio administrabatur; delata Oricum, a Bibulo expugnata est: qui de servis liberisque omnibus ad impuberes supplicium sumit, et ad unum interficit. ita, exiguo tempore, magno casu totius exercitus salus constitit.
13 Bibulus, ut supra demonstratum est, erat cum classe ad Oricum: et, sicut mari portubusque Caesarem prohibebat; ita ipse omni terra earum regionum prohibebatur: praesidiis enim dispositis,

omnia littora a Caesare tenebantur; neque lignandi, neque aquandi, neque naves ad terram religandi, potestas fiebat. erat res in magna difficultate; summisque angustiis rerum necessariarum premebantur; adeò ut cogerentur, sicuti reliquum commeatum, ita ligna atque aquam Corcyrâ navibus onerariis supportare. atque uno etiam tempore accidit, ut difficilioribus usi tempestatibus; ex pellibus, quibus erant tectae naves, nocturnum excipere rorem cogerentur. quas tamen difficultates patienter et aequo animo ferebant: neque sibi nudanda littora, et relinquendos portus existimabant. sed quum essent in quibus demonstravi angustiis, ac se Libo cum Bibulo conjunxisset: loquuntur ambo ex navibus cum M. Acilio et Statio Murco legatis; quorum alter oppidi muris, alter praesidiis terrestribus praeerat: ‘ velle se de maximis rebus cum Caesare ‘ loqui, si sibi ejus facultas detur.’ huc addunt pauca, rei confirmandae caussa; ut de compositione acturi viderentur. interim postulant, ut sint induciae; atque ab iis impetrant. magnum enim,

quod afferebant, videbatur; et Caesarem id summe sciebant cupere; et profectum aliquid Vibullii mandatis existimabatur. Caesar, eo tempore cum legione una profectus ad recipiendas ulteriores civitates; et rem frumentariam expediendam, qua anguste utebatur; erat ad Buthrotum, oppositum Corcyrae. ibi ab Acilio certior et Murco per litteras factus de postulatis Libonis et Bibuli, legionem relinquit; ipse Oricum revertitur. eò quum venisset, evocantur illi ad colloquium. prodit Libo, atque excusat Bibulum, quòd 'is iracundia summa erat, inimicitiasque habebat etiam privatas cum Caesare ex aedilitate et praetura conceptas: ob eam rem colloquium vitasse; ne res maximae spei maximaeque utilitatis, ejus iracundiâ impedirentur. Pompeii summam esse ac fuisse semper voluntatem, ut componeretur, atque ab armis discederetur: sed potestatem se ejus rei nullam habere, propterea quod de concilii sententia summam belli rerumque omnium Pompeio permiserint. sed, postulatis Caesaris cognitis, missuros ad Pompeium; atque il- 14

'lum reliqua per se acturum, hortanti-
'bus ipsis. interea manerent induciae,
'dum ab illo rediri posset; neve alter
'alteri noceret.' huc addit pauca de
caussa, et de copiis auxiliisque suis. qui-
bus rebus neque tum respondendum
Caesar existimavit; neque nunc, ut me-
moriae prodatur, satis caussae putamus.
postulabat Caesar, ut 'legatos sibi ad
'Pompeium sine periculo mittere lice-
'ret; idque ipsi fore reciperent, aut ac-
'ceptos per se ad eum perducerent.
'quod ad inducias pertineret; sic belli
'rationem esse divisam, ut illi classe na-
'ves auxiliaque sua impedirent, ipse ut
'aqua terraque eos prohiberet. si hoc
'sibi remitti vellent, remitterent ipsi
'de maritimis custodiis; sin illud tene-
'rent, se quoque id retenturum. nihilo-
'minus tamen agi posse de composi-
'tione, ut haec non remitterentur; ne-
'que hanc rem esse impedimenti loco.'
illi neque legatos Caesaris recipere, ne-
que periculum praestare eorum, sed to-
tam rem ad Pompeium rejicere; unum
instare de induciis, vehementissimeque
contendere. quos ubi Caesar intellexit,

praeſentis periculi atque inopiae vitandae cauſsâ, omnem orationem inſtituiſſe; neque ullam ſpem, aut conditionem pacis afferre; ad reliquam cogitationem belli ſeſe recepit. Bibulus mul- 15
tos dies terrâ prohibitus, et graviore morbo ex frigore ac labore implicitus; quum neque curari poſſet, neque ſuſceptum officium deſerere vellet, vim morbi ſuſtinere non potuit. eo mortuo, ad neminem unum ſumma imperii redit; ſed ſeparatim ſuam quiſque claſſem ad arbitrium ſuam adminiſtrabat. Vibul- 16
lius; ſedato tumultu, quem repentinus adventus Caeſaris concitaverat; ubi primum, rurſus adhibito Libone et L. Lucceio et Theophane, (quibuſcum communicare de maximis rebus Pompeius conſueverat,) de mandatis Caeſaris agere inſtituit; eum, ingreſſum in ſermonem, Pompeius interpellavit, et loqui plura prohibuit. 'quid mihi,' inquit, 'aut vita aut civitate opus eſt, 'quam beneficio Caeſaris habere videbor? cujus rei opinio tolli non poterit, quum in Italiam, ex qua profectus 'ſum, reductus exiſtimabor.' bello per-

fecto, ab iis Caesar haec dicta cognovit, qui sermoni interfuerunt: conatus tamen nihilo minus est aliis rationibus per
17 colloquia de pace agere. Inter bina castra Pompeii atque Caesaris, unum flumen tantum intererat Apsus: crebraque inter se colloquia milites habebant; neque ullum interim telum, per pactiones colloquentium, transjiciebatur. mittit P. Vatinium legatum, ad ripam ipsam fluminis: qui ea, quae maxime ad pacem pertinere viderentur, ageret; et crebrò magna voce pronunciaret, 'liceretne civibus ad cives de pace legatos mittere? quod etiam fugitivis ab saltu Pyrenaeo, praedonibusque licuisset: praesertim, ut id agerent, ne cives cum civibus armis decertarent.' multa suppliciter locutus, ut de sua atque omnium salute debebat; silentioque ab utrisque militibus auditus; responsum est ab altera parte, 'A. Varronem profiteri se altera die ad colloquium venturum; atque unà etiam utrimque admodum tutò legati venire, et, quae vellent, exponere possent;' certumque ei rei tempus constituitur. quo

quum esset postero die ventum, magna utrimque multitudo convenit: magnaque erat ejus rei exspectatio, atque omnium intenti animi ad pacem esse videbantur. qua ex frequentia, T. Labienus prodit; summissa oratione loqui de pace, atque altercari cum Vatinio incipit. quorum mediam orationem interrumpunt undique subito tela immissa; quae ille, obtectus armis militum, vitavit: vulnerantur tamen complures; in his Cornelius Balbus, M. Plotius, L. Tiburtius centuriones, militesque nonnulli. tum Labienus; 'desinite ergo de 'compositione loqui: nam nobis, nisi 'Caesaris capite relato, pax esse nulla 'potest.' Iisdem temporibus Romae 18
M. Coelius Rufus praetor, caussa debitorum suscepta, initio magistratûs tribunal suum juxta C. Trebonii praetoris urbani sellam collocavit: et, si quis appellasset de aestimatione, et de solutionibus quae per arbitrum fierent, ut Caesar praesens constituerat; fore auxilio pollicebatur. sed fiebat aequitate decreti, et humanitate Trebonii, qui his temporibus clementer et moderate jus di-

condum existimabat; ut reperiri non posset, a quibus initium appellandi nasceretur. nam fortasse inopiam excusare, et calamitatem aut propriam suam aut temporum queri, et difficultates auctionandi proponere, etiam mediocris est animi: integras vero tenere possessiones, qui se debere fateantur; cujus animi aut cujus impudentiae est? itaque, hoc qui postularet, reperiebatur nemo. atque ipsis, ad quorum commodum pertinebat, durior inventus est Coelius. et, ab hoc profectus initio; ne frustra ingressus turpem caussam videretur, legem promulgavit, ut sexies seni dies sine usuris
19 creditae pecuniae solvantur. Quum resisteret Servilius consul, reliquique magistratus; et minus opinione sua efficeret: ad hominum excitanda studia, sublatâ priore lege, duas promulgavit; unam, qua mercedes habitationum annuas conductoribus donavit; alteram, tabularum novarum. impetuque multitudinis in C. Trebonium facto, et nonnullis vulneratis; eum de tribunali deturbavit. de quibus rebus, Servilius Consul ad Senatum retulit; Senatusque

oelium ab Republica removendum
:nſuit. hoc decreto eum Conſul Sena-
ı prohibuit, et concionari conantem de
ıſtris deduxit. ille, ignominia et dolo-
: permotus, palam ſe proficiſci ad Cae-
.rem ſimulavit; clam nunciis ad Milo-
em miſſis, qui, Clodio interfecto, eo
omine erat damnatus: atque, eo in
:aliam evocato, quod, magnis mune-
.bus datis, gladiatoriae familiae reli-
uias habebat; ſibi conjunxit: atque
ım in Turinum ad ſollicitandos paſto-
:s praemiſit. ipſe, quum Caſilinum ve-
iret; unoque tempore ſigna ejus mili-
ıria atque arma Capuae eſſent compre-
enſa, familia Neapoli viſa, atque pro-
itio oppidi appareret: patefactis conſi-
is, excluſus Capuâ, et periculum veri-
ıs, quòd conventus arma ceperat, at-
ue eum hoſtis loco habendum exiſti-
ıabat; conſilio deſtitit, atque eo itine-
: ſeſe avertit. Interim Milo, dimiſſis 20
rcum municipia litteris, ‘ea, quae fa-
ceret, juſſu atque imperio facere Pom-
peii, quae mandata ad ſe per Bibulum
lelata eſſent;’ quos ex aere alieno la-
ɔrare arbitrabatur, ſollicitabat. apud

quos quum proficere nihil poſſet; quibuſdam ſolutis ergaſtulis, Coſam in agro Turino oppugnare coepit. eo quum a Q. Paedio praetore, cum legione **; lapide ictus ex muro, periit. et Coelius profectus, ut dictitabat, ad Caeſarem; pervenit Thurios. ubi, quum quoſdam ejus municipii ſollicitaret; equitibuſque Caeſaris Gallis atque Hiſpanis, qui eò praeſidii cauſsâ miſſi erant, pecuniam polliceretur; ab iis eſt interfectus. itaque magnarum initia rerum, quae occupatione magiſtratuum et temporum ſollicitam Italiam habebant; celerem et fa-
21 cilem exitum habuerunt. Libo, profectus ab Orico cum claſſe, cui praeerat, navium L; Brundiſium venit: inſulamque, quae contra Brundiſinum portum eſt, occupavit: quòd praeſtare unum locum arbitrabatur, quà neceſſarius noſtris erat egreſſus, quam omnium littora ac portus cuſtodia clauſos teneri. hic repentino adventu naves onerarias quaſdam nactus incendit, et unam frumento onuſtam abduxit; magnumque noſtris terrorem injecit; et noctu militibus et ſagittariis in terram expoſitis, praeſidi-

m equitum dejecit; et adeò loci opportunitate profecit, ut ad Pompeium litteras mitteret; 'naves reliquas, si vellet, subduci et refici juberet; suâ classe auxilia sese Caesaris prohibiturum.'
Erat eo tempore Antonius Brundisii; 24
qui, virtute militum confisus, scaphas navium magnarum circiter LX, cratibus pluteisque contexit; eoque milites delectos imposuit; atque eas in littore pluribus locis separatim disposuit; navesque triremes II, quas Brundisii faciendas curaverat, per caussam exercendorum remigum, ad fauces portûs prodire jussit. has quum audacius progressas Libo vidisset; sperans intercipi posse, quadriremes v ad eas misit: quae quum navibus nostris appropinquassent, nostri veterani in portum refugerunt; illi, studio incitati, incautius sequebantur. jam ex omnibus partibus subito Antonianae scaphae, signo dato, se in hostes incitaverunt; primoque impetu unam ex his quadriremem, cum remigibus defensoribusque suis, ceperunt; reliquas turpiter fugere coëgerunt. ad hoc detrimentum accessit, ut, equitibus per oram

maritimam ab Antonio dispositis, aquari prohiberentur: qua necessitate et ignominia permotus Libo, discessit a Brundisio, obsessionemque nostrorum omisit.
23 Multi jam menses transierant, et hiems jam praecipitaverat; neque Brundisio naves legionesque ad Caesarem veniebant: ac nonnullae ejus rei praetermissae occasiones Caesari videbantur; quod certe saepe flaverant venti, quibus necessario committendum existimabat. quantoque ejus amplius processerat temporis; tanto erant alacriores ad custodias, qui classibus praeerant; majoremque fiduciam prohibendi habebant: et crebris Pompeii litteris castigabantur, 'quoniam 'primo venientem Caesarem non pro-'hibuissent, ut reliquos ejus exercitus 'impedirent.' duriusque quotidie tempus ad transportandum lenioribus ventis exspectabant. quibus rebus permotus Caesar, Brundisium ad suos severius scripsit, ut, nacti idoneum ventum, ne occasionem navigandi dimitterent, si vel ad littora Apolloniatium cursum dirigere, atque eò naves ejicere possent. haec a custodiis classium loca maxime vaca-

ıant, quod ſe longius portubus com-
ıittere non auderent. Illi, adhibita 24
udacia et virtute, adminiſtrantibus M.
Antonio et Fuſio Kaleno, multum ipſis
nilitibus hortantibus, neque ullum pe-
iculum pro ſalute Caeſaris recuſanti-
ıus; nacti Auſtrum, naves ſolvunt; at-
ıue altera die Apolloniam Dyrrhachi-
ımque praetervehuntur. qui quum eſ-
ent ex continenti viſi; C. Coponius,
ıui Dyrrhachii claſſi Rhodiae praeerat,
ıaves ex portu educit; et, quum jam
ıoſtri remiſſiore vento appropinquaſ-
ent, idem Auſter increbuit, noſtriſque
ıraeſidio fuit. neque vero ille ob eam
auſſam conatu deſiſtebat; ſed labore et
ıerſeverantia nautarum, ſe vim tempeſ-
atis ſuperare poſſe ſperabat; praeter-
ectoſque Dyrrhachium magna vi ven-
i, nihilo ſecius ſequebatur. noſtri, uſi
ortunae beneficio, tamen impetum claſ-
s timebant, ſi forte ventus remiſiſſet.
acti portum, qui appellatur Nymphae-
m, ultra Liſſum millia paſſuum III;
ò naves introduxerunt: (qui portus
b Africo tegebatur, ab Auſtro non erat
ıtus:) leviuſque tempeſtatis, quam

claſſis, periculum aeſtimaverunt. quò ſimul atque intus eſt itum; incredibili felicitate Auſter, qui per biduum flaverat, in Africum ſe vertit. hîc ſubitam commutationem fortunae videre licuit: qui modò ſibi timuerant, hos tutiſſimus portus recipiebat; qui noſtris navibus periculum intulerant, de ſuo timere cogebantur. itaque, tempore commutato, tempeſtas et noſtros texit et naves Rhodias afflixit; ita ut ad unam conſtratae omnes, numero XVI, eliderentur et naufragio interirent; et ex magno remigum propugnatorumque numero, pars ad ſcopulos alliſa interficeretur, pars a noſtris diſtraheretur: quos omnes conſervatos Caeſar domum remiſit. Nôſtrae naves II, tardius curſu confecto, in noctem conjectae; quum ignorarent quem locum reliquae cepiſſent, contra Liſſum in anchoris conſtiterunt. has, ſcaphis minoribuſque navigiis compluribus ſummiſſis, Otacilius Craſſus, qui Liſſi praeerat, expugnare parabat; ſimul de deditione eorum agebat, et incolumitatem deditis pollicebatur. harum altera navis, ducentos viginti ex legione tironum ſuſtu-

lerat; altera, ex veterana paullo minus ducentis se compleverat. hic cognosci licuit, quantum esset hominibus praesidii in animi firmitudine. tirones enim, multitudine navium perterriti, et salo nauseaque confecti, jurejurando accepto, nihil iis nocituros hostes; se Otacilio dediderunt. qui omnes ad eum perducti; contra religionem jurisjurandi, in ejus conspectu crudelissime interficiuntur. at veteranae legionis milites, item conflictati et tempestatis et sentinae vitiis, non ex pristina virtute remittendum aliquid putaverunt: sed, tractandis conditionibus, et simulatione deditionis, extracto primo noctis tempore; gubernatorem in terram navem ejicere cogunt: ipsi, idoneum locum nacti, reliquam noctis partem ibi confecerunt; et luce primâ, missis ad eos ab Otacilio equitibus, qui eam partem orae maritimae asservabant, circiter CD, quique eos armati ex praesidio secuti sunt; se defenderunt: et, nonnullis eorum interfectis, incolumes ad nostros sese receperunt. Quo facto; conventus civium Romanorum qui Lissum ob- 26

tinebat, quod oppidum iis antea Caesar attribuerat muniendumque curaverat, Antonium recepit omnibusque rebus juvit. Otacilius sibi timens oppido fugit, et ad Pompeium pervenit. expositis copiis Antonius; quarum erat summa, veteranorum III legionum, uniusque tironum, et equitum DCCC; plerasque naves in Italiam remittit, ad reliquos milites equitesque transportandos: pontones, quod est genus navium Gallicarum, Lissi relinquit; hoc consilio, ut si forte Pompeius, vacuam existimans Italiam, eò transjecisset exercitum; quae opinio erat edita in vulgus, aliquam Caesar ad insequendum facultatem haberet. nunciosque ad eum celeriter mittit, quibus regionibus exercitum exposuisset,
7 et quid militum transvexisset. Haec eodem ferè tempore Caesar atque Pompeius cognoscunt. nam praetervectas Apolloniam Dyrrhachiumque naves viderant; ipsi iter secundum eas terrâ direxerant: sed quò essent eae delatae, primis diebus ignorabant. cognitaque re, diversa sibi ambo consilia capiunt; Caesar, ut quamprimum se cum Anto-

nio conjungeret; Pompeius, ut venien-
tibus in itinere ſe opponeret, et ſi im-
prudentes ex inſidiis adoriri poſſet. eo-
demque die uterque eorum ex caſtris ſta-
tivis a flumine Apſo exercitum educunt:
Pompeius clam, et noctu; Caeſar pa-
lam, atque interdiu. ſed Caeſari circuitu
majore iter erat longius, adverſo flumi-
ne, ut vado tranſire poſſet: Pompeius,
quia expedito itinere flumen ei tranſe-
undum non erat, magnis itineribus ad
Antonium contendit; atque, ubi eum
appropinquare cognovit, idoneum lo-
cum nactus, ibi copias collocavit: ſuoſ-
que omnes caſtris continuit, igneſque fi-
eri prohibuit; quo occultior eſſet ejus
adventus. haec ad Antonium ſtatim per
Graecos deferuntur. ille, miſſis ad Cae-
ſarem nunciis, unum diem ſeſe caſtris
tenuit: altero die, ad eum pervenit Cae-
ſar. cujus adventu cognito, Pompeius,
ne duobus circumcluderetur exerciti-
bus, ex eo loco diſcedit; omnibuſque
copiis ad Aſparagium Dyrrhachinorum
pervenit, atque ibi idoneo loco caſtra
ponit. His temporibus Scipio, detri- 28
mentis quibuſdam circa montem Ama-

num acceptis, sese Imperatorem appellaverat. quo facto, civitatibus tyrannisque magnas imperaverat pecunias: item a publicanis suae provinciae debitam biennii pecuniam exegerat, et ab eisdem insequentis anni mutuam praeceperat; equitesque toti provinciae imperaverat. quibus coactis; finitimis hostibus Parthis post se relictis, qui paullo antè M. Crassum imperatorem interfecerant et M. Bibulum in obsidione habuerant; legiones equitesque ex Syria deduxerat. summaque in sollicitudine ac timore Parthici belli in provinciam quum venisset, ac nonnullae militum voces audirentur; 'sese, contra hostem si ducerentur, ituros; contra civem et consulem, arma non laturos;' deductis Pergamum atque in locupletissimas urbes in hiberna legionibus, maximas largitiones fecit; et, confirmandorum militum caussâ, diripiendas iis civitates dedit. interim acerbissime imperatae pecuniae totâ provinciâ exigebantur. multa praeterea generatim ad avaritiam excogitabantur. in capita singula servorum ac liberorum, tributum imponebatur. columnaria, os-

tiaria, frumentum, milites, remiges, arma, tormenta, vecturae, imperabantur. cujus modò rei nomen reperiri poterat, hoc satis esse ad cogendas pecunias videbatur. non solum urbibus, sed penè vicis castellisque singulis cum imperio praeficiebantur. qui horum quid acerbissime crudelissimeque fecerat, is et vir et civis optimus habebatur. erat plena lictorum et imperiorum provincia; differta praefectis atque exactoribus; qui, praeter imperatas pecunias, suo etiam privato compendio serviebant. dictitabant enim, se, domo patriaque expulsos, omnibus necessariis egere rebus; ut honesta praescriptione rem turpissimam tegerent. accedebant ad haec gravissimae usurae, quod in bello plerumque accidere consuevit; universis imperatis pecuniis: quibus in rebus, prolationem diei, donationem esse dicebant. itaque aes alienum provinciae, eo biennio multiplicatum est. nec minus ob eam caussam civibus Romanis ejus provinciae, sed in singulos conventus singulasque civitates certae pecuniae imperabantur; mutuasque illas ex S. C. exigi dictita-

bant; publicanis, utì in ſorte fecerant,
inſequentis anni vectigal promutuum.
praeterea Epheſi a Fano Dianae depoſi-
tas antiquitus pecunias Scipio tolli jube-
bat, caeteraſque ejus deae ſtatuas. quum
in Fanum ventum eſſet, adhibitis com-
pluribus Senatorii ordinis, quos advo-
caverat Scipio; litterae ei redduntur a
Pompeio, ‘mare tranſiſſe cum legioni-
‘bus Caeſarem; properaret ad ſe cum
‘exercitu venire, omniaque poſthabe-
‘ret.’ his litteris acceptis; quos advo-
caverat, dimittit: ipſe iter in Macedo-
niam parare incipit: pauciſque poſt die-
bus eſt profectus. haec res Epheſiae pe-
29 cuniae ſalutem attulit. Caeſar, Anto-
nii exercitu conjuncto; deductâ Orico
legione, quam tuendae orae maritimae
cauſſa poſuerat; tentandas ſibi provin-
cias, longiuſque procedendum exiſtima-
bat. et, quum ad eum legati veniſſent
ex Theſſalia Aetoliaque, qui praeſidio
miſſo pollicerentur earum gentium civi-
tates imperata facturas; L. Caſſium Lon-
ginum cum legione tironum, quae ap-
pellabatur vigeſima ſeptima, atque equi-
tibus CC, in Theſſaliam; C. Calviſium

Sabinum cum cohortibus v, paucisque equitibus, in Aetoliam misit: maximeque eos, quòd erant propinquae regiones, de re frumentaria ut providerent hortatus est. Cn. Domitium Calvinum cum legionibus duabus, xi et xii, et equitibus D, in Macedoniam proficisci jussit; cujus provinciae ab ea parte, quae Libera appellabatur, Menedemus, princeps earum regionum, missus legatus, omnium suorum excellens studium profitebatur. 30
Ex his Calvisius, primo adventu summa omnium Aetolorum receptus voluntate; praesidiis adversariorum Calydone et Naupacto dejectis, omni Aetoliâ potitus est. Cassius in Thessaliam cum legione pervenit. hìc quum essent factiones duae, varia voluntate civitatum utebatur. Egesaretus, veteris homo potentiae, Pompeianis rebus studebat: Petreius, summae nobilitatis adolescens, suis ac suorum opibus Caesarem enixè juvabat. 31
Eodemque tempore Domitius in Macedoniam venit: et, quum ad eum frequentes civitatum legationes convenire coepissent, nunciatum est adesse Scipionem cum legionibus, magnâ et opinione

et fama omnium; nam plerumque in novitate fama antecedit. hic, nullo in loco Macedoniae moratus, magno impetu contendit ad Domitium; et quum ab eo millia passuum xx abfuisset, subito se ad Cassium Longinum in Thessaliam convertit. hoc adeo celeriter fecit, ut simul adesse et venire nunciaretur: et, quò iter expeditius faceret, M. Favonium ad flumen Haliacmonem, quod Macedoniam a Thessalia dividit, cum cohortibus VIII praesidio impedimentis legionum reliquit, castellumque ibi muniri jussit. eodem tempore equitatus regis Coti ad castra Cassii advolavit, qui circum Thessaliam esse consueverat. tum timore perterritus Cassius, cognito Scipionis adventu, visisque equitibus, quos Scipionis esse arbitrabatur; ad montes se convertit, qui Thessaliam cingunt; atque ex his locis, Ambraciam versus iter facere coepit. at Scipionem properantem sequi, litterae sunt consecutae à M. Favonio; ‘Domitium cum legionibus adesse; nec se praesidium, ubi constitutus esset, sine auxilio Scipionis tenere posse.’ quibus litteris acceptis, consi-

lium Scipio iterque commutat; Cassium sequi desistit; Favonio auxilium ferre contendit. itaque die ac nocte continuato itinere, ad eum pervenit tam opportuno tempore, ut simul Domitiani exercitûs pulvis cerneretur, et primi antecursores Scipionis viderentur. ita Cassio industria Domitii, Favonio Scipionis celeritas salutem attulit. Scipio in 32
castris stativis biduum moratus ad flumen, quod inter eum et Domitii castra fluebat, Haliacmonem; tertio die, prima luce, exercitum vado transducit; et, castris positis, postero die mane copias ante frontem castrorum instruit. Domitius tum quoque sibi dubitandum non putavit, quin productis legionibus proelio decertaret: sed, quum esset inter bina castra campus circiter millium passuum VI, castris Scipionis aciem suam subjecit. ille a vallo non discedere perseveravit. attamen, aegre retentis Domitianis militibus, est factum, ne proelio contenderetur; et maxime, quod rivus difficilibus ripis castris Scipionis subjectus, progressus nostrorum impediebat. quorum studium alacritatemque pugnandi,

quum cognovisset Scipio; suspicatus fore ut postero die aut invitus dimicare cogeretur, aut magna cum infamia castris se continere; qui magna cum exspectatione venisset, temere progressus, turpem habuit exitum: et noctu, ne conclamatis quidem vasis, flumen transit; atque in eandem partem, ex qua venerat, rediit: ibique prope flumen, edito natura loco, castra posuit. paucis diebus interpositis, noctu insidias equitum collocavit; quo in loco superioribus fere diebus nostri pabulari consueverant: et, quum quotidiana consuetudine Q. Varus praefectus equitum Domitii venisset, subitò illi ex insidiis consurrexerunt: sed nostri fortiter eorum impetum tulerunt, celeriterque ad suos quisque ordines rediit, atque ultro universi in hostes impetum fecerunt. ex his circiter LXXX interfectis, reliquis in fugam conjectis; nostri, duobus amissis, in castra se receperunt.
33 His rebus gestis, Domitius sperans Scipionem ad pugnam elici posse, simulavit sese angustiis rei frumentariae adductum castra movere; vasisque militari more con-

clamatis, progressus millia passuum III, loco idoneo et occulto omnem exercitum equitatumque collocavit. Scipio, ad sequendum paratus, equitatum magnamque partem levis armaturae ad explorandum iter Domitii et cognoscendum praemisit. qui quum essent progressi, primaeque turmae insidias intravissent; ex fremitu equorum illata suspicione, ad suos se recipere coeperunt; quique hos sequebantur, celerem eorum receptum conspicati restiterunt. nostri, cognitis insidiis; ne frustra reliquos exspectarent, duas nacti hostium turmas exceperunt: in his fuit M. Opimius praefectus equitum. reliquos omnes earum turmarum aut interfecerunt, aut captos ad Domitium deduxerunt. De- 34
ductis orae maritimae Caesar praesidiis, ut supra demonstratum est; III cohortes Orici, oppidi tuendi caussa, reliquit: iisque custodiam navium longarum transdidit, quas ex Italia transduxerat. huic officio oppidoque praeerat Acilius legatus. is naves nostras in interiorem partem post oppidum reduxit, et ad terram deligavit; faucibusque portus, navem o-

nerariam submersam objecit; et huic alteram conjunxit; super qua turrim effectam ad ipsum introitum portus opposuit, et militibus complevit, tuendamque ad omnes repentinos casus transdidit. quibus cognitis rebus, Cn. Pompeius filius, qui classi Aegyptiae praeerat, ad Oricum venit; submersamque navim remulco, multisque contendens funibus, abduxit: atque alteram navem, quae erat ad custodiam ab Acilio posita, pluribus aggressus navibus, in quibus ad libram fecerat turres; et ex superiori pugnans loco; integrosque semper defatigatis summittens; et reliquis partibus simul ex terra scalis et classe moenia oppidi tentans, ut adversariorum manus diduceret; labore, et multitudine telorum, nostros vicit: dejectisque defensoribus, qui omnes scaphis excepti refugerunt, etiam navem expugnavit: eodemque tempore ex altera parte molem tenuit naturalem objectam, quae penè insulam contra oppidum effecerat: IV biremes, subjectis scutulis, impulsas vectibus in interiorem partem transduxit. ita ex utraque parte naves longas aggressus, quae erant deligatae ad terram,

atque inanes; IV ex his abduxit, reliquas incendit. hoc confecto negotio, D. Laelium ab Asiatica classe abductum reliquit, qui commeatus Bullide atque Amantia importari in oppidum prohibebat; ipse Lissum profectus, naves onerarias XXX a M. Antonio relictas intra portum aggressus, omnes incendit. Lissum expugnare conatus; defendentibus civibus Romanis qui ejus erant conventus, militibusque quos praesidii caussa miserat Caesar; triduum moratus, paucis in oppugnatione amissis, re infecta inde discessit. Caesar, postquam Pom- 35
peium ad Asparagium esse cognovit; eodem, cum exercitu, profectus; expugnato in itinere oppido Parthinorum, in quo Pompeius praesidium habebat; III die in Macedoniam ad Pompeium pervenit, juxtaque eum castra posuit; et postridie, eductis omnibus copiis, acie instructa, decernendi potestatem Pompeio fecit. ubi eum suis locis se tenere animadvertit; reducto in castra exercitu, aliud sibi consilium capiendum existimavit. itaque postero die omnibus copiis, magno circuitu, difficili angustoque itinere, ad Dyrrhachium profectus est;

sperans Pompeium aut Dyrrhachium compelli, aut ab eo intercludi posse; quod omnem commeatum, totiusque belli apparatum, is eo contulisset: ut accidit: Pompeius enim primo ignorans ejus consilium, quod diverso ab ea regione itinere profectum videbat, angustiis rei frumentariae compulsum discessisse existimabat: postea per exploratores certior factus, postero die castra movit; breviore itinere se occurrere ei posse sperans. quod fore suspicatus Caesar, militesque adhortatus ut aequo animo laborem ferrent; parva parte noctis itinere intermisso, mane ad Dyrrhachium venit, quum primum agmen Pompeii procul cerneretur: atque ibi castra
36 posuit. Pompeius interclusus Dyrrhachio, ubi propositum tenere non potuit, secundo usus consilio, edito loco, qui appellatur Petra, aditumque habet navibus mediocrem, atque eas a quibusdam protegit ventis; castra communit. eò partem navium longarum convenire; frumentum commeatumque ab Asia, atque omnibus regionibus quas tenebat, comportari imperat. Caesar, longius

bellum ductum iri existimans; et de Italicis commeatibus desperans, quod tanta diligentia omnia littora Pompeianis tenebantur; classesque ipsius, quas hieme in Sicilia, Gallia, Italia fecerat, morabantur; in Epirum, rei frumentariae caussâ, L. Canuleium legatum misit: quodque hae regiones aberant longius, locis certis horrea constituit, vecturasque frumenti finitimis civitatibus descripsit: item Lisso, Parthinisque, et omnibus castellis, quod esset frumenti, conquiri jussit. id erat perexiguum, quum ipsius agri natura, quòd sunt loca aspera et montuosa, ac plerumque utuntur frumento importato; tum quod Pompeius haec providerat, et superioribus diebus praedae loco Parthinos habuerat; frumentumque omne conquisitum, spoliatis effossisque eorum domibus, per equites comportaverat. Quibus rebus 37
cognitis, Caesar consilium capit ex loci natura. erant enim circum castra Pompeii, permulti editi atque asperi colles; hos primum praesidiis tenuit, castellaque ibi communiit: inde, ut loci cujusque natura ferebat, ex castello in castel-

lum perducta munitione, circumvallare Pompeium instituit: haec spectans; (quòd angusta re frumentaria utebatur; quódque Pompeius multitudine equitum valebat, quo minore periculo undique frumentum commeatumque exercitui supportare posset;) simul, ut pabulatione Pompeium prohiberet; equitatumque ejus ad rem gerendam inutilem efficeret; tertio, ut auctoritatem, qua ille maxime apud exteras nationes niti videbatur, minueret; quum fama per orbem terrarum percrebuisset, illum a Caesare obsideri, neque audere proelio di-
38 micare. Pompeius, neque a mari Dyrrachioque discedere volebat; quòd omnem apparatum belli, tela, arma, tormenta, ibi collocaverat; frumentumque exercitui navibus supportabat: neque munitiones Caesaris prohibere poterat, nisi proelio decertare vellet; quod eo tempore statuerat non esse faciendum. relinquebatur ut, extremam rationem belli sequens, quamplurimos colles occuparet; et quàm latissimas regiones praesidiis teneret; Caesarisque copias, quam maxime posset, distineret. idque

accidit: castellis enim XXIV effectis, XV millia passuum circuitu amplexus, hoc spatio pabulabatur; multaque erant intra eum locum manu sata, quibus interim jumenta pasceret. atque ut nostri, qui perpetuas munitiones habebant, perductas ex castellis in proxima castella; ne quo loco erumperent Pompeiani, et nostros post tergum adorirentur, timebant: ita illi interiore spatio perpetuas munitiones efficiebant, ne quo loco nostri intrare atque ipsos a tergo circumvenire possent. sed illi operibus vincebant; quod et numero militum praestabant, et interiore spatio minorem circuitum habebant. quae quum erant loca Caesari capienda; etsi prohibere Pompeius totis copiis, et dimicare, non constituerat; tamen suis locis sagittarios funditoresque mittebat, quorum magnum habebat numerum: multique ex nostris vulnerabantur; magnusque incesserat timor sagittarum: atque omnes fere milites, aut ex coactis, aut ex centonibus, aut ex coriis tunicas aut tegmenta fecerant, quibus tela vitarent. In occupandis 39
praesidiis magna vi uterque nitebatur:

Caesar, ut quàm anguſtiſſime Pompeium contineret; Pompeius, ut quàm plurimos colles quam maximo circuitu occuparet: crebraque ob eam cauſſam proelia fiebant. in his, quum legio Caeſaris IX praeſidium quoddam occupaviſſet, et munire coepiſſet; huic loco propinquum et contrarium collem Pompeius occupavit, noſtroſque opere prohibere coepit. et, quum una ex parte prope aequum aditum haberet; primùm ſagittariis funditoribuſque circumjectis, poſtea levis armaturae magna multitudine miſſa, tormentiſque prolatis, munitiones impediebat: neque erat facile noſtris uno tempore propugnare et munire. Caeſar, quum ſuos ex omnibus partibus vulnerari videret; recipere ſe ſtatuit, et loco excedere. erat per declive receptus: illi autem hôc acrius inſtabant, neque regredi noſtros patiebantur; quòd timore adducti locum relinquere videbantur. dicitur eo tempore glorians apud ſuos Pompeius dixiſſe; ‘ non recuſare ſe, quia nullius usûs Imperator exiſtimaretur, ſi ſine maximo detrimento legiones Caeſaris ſeſe recepiſſent inde,

' quò temere essent progressae.' Caesar, receptui suorum timens; crates ad extremum tumulum contra hostem proferri, et adversas locari; intra has mediocri latitudine fossam, tectis militibus, obduci jussit; locumque in omnes partes quam maximè impediri. ipse idoneis locis funditores instruxit, ut praesidio nostris se recipientibus essent. his rebus completis, legiones reduci jussit. Pompeiani hôc insolentius atque audacius nostros premere, et instare coeperunt; cratesque pro munitione objectas propulerunt, ut fossas transcenderent. quod quum animadvertisset Caesar; veritus, ne, non reducti, sed rejecti viderentur, majusque detrimentum caperetur; a medio ferè spatio suos per Antonium, qui ei legioni praeerat, cohortatus; tubâ signum dari, atque in hostes impetum fieri, jussit. milites legionis IX subito conspirati, pila conjecerunt; et ex inferiore loco adversus clivum incitati cursu, praecipites Pompeianos egerunt, et terga vertere coëgerunt: quibus ad recipiendum, crates directae, longuriique objecti, et institutae fossae, magno im-

pedimento fuerunt. nostri vero, qui satis habebant sine detrimento discedere; compluribus interfectis, v omnino suorum amissis, quietissime se receperunt; paulloque citra eum locum, aliis comprehensis collibus, munitiones perfecerunt. Erat nova et inusitata belli ratio; quum tot castellorum numero, tantoque spatio, et tantis munitionibus, et toto obsidionis genere; tum etiam reliquis rebus. nam quicunque alterum obsidere conati sunt; perculsos atque infirmos hostes adorti, aut proelio superatos, aut aliqua offensione permotos, continuerunt; *quum ipsi numero militum equitumque praestarent: caussa autem obsidionis haec fere esse consuevit, ut frumento hostes prohibeantur. at contrà integras atque incolumes copias Caesar inferiore militum numero continebat; quum illi omnium rerum copiâ abundarent: quotidie enim magnus undique navium numerus conveniebat, quae commeatum supportarent: neque ullus flare ventus poterat, quin aliqua ex parte secundum cursum haberent. ipse autem, consumptis omnibus longe

lateque frumentis, summis erat in angustiis. sed tamen haec singulari patientiâ milites ferebant: recordabantur enim, eadem superiore anno in Hispania perpessos, labore et patientia maximum bellum confecisse. meminerant, ad Alesiam magnam se inopiam perpessos, multo etiam majorem ad Avaricum, maximarum se gentium victores discessisse. non, illis hordeum quum daretur; non legumina, recusabant: pecus vero, cujus rei summa erat ex Epiro copia, magno in honore habebant. est etiam genus radicis inventum ab iis, qui fuerant cum Valerio, quod appellatur Chara; quod admistum lacte, multum inopiam levabat. id ad similitudinem panis efficiebant. ejus erat magna copia: ex hoc effectos panes, quum in colloquiis Pompeiani famem nostris objectarent, vulgo in eos jaciebant, ut spem eorum minuerent. Jam- 41
que frumenta maturescere incipiebant; atque ipsa spes inopiam sustentabat, quòd celeriter se habituros copiam confidebant: crebroque voces militum in vigiliis colloquiisque audiebantur, 'pri-

'us se cortice ex arboribus victuros, 'quam Pompeium è manibus dimissu-'ros.' frequenter etiam ex perfugis cognoscebant, equos eorum vix tolerari, reliqua verò jumenta interisse: uti autem ipsos valetudine non bona; quum angustiis loci, et odore tetro ex multitudine cadaverum, et quotidianis laboribus, insuetos operum; tum aquae summa inopia affectos: omnia enim flumina, atque omnes rivos, qui ad mare pertinebant, Caesar aut averterat, aut magnis operibus obstruxerat: atque, ut erant loca montuosa, et ad specus angustiae vallium; has sublicis in terram demissis praesepserat, terramque aggesserat, ut aquam continerent. itaque illi necessariò loca sequi demissa ac palustria, et puteos fodere cogebantur; atque hunc laborem ad quotidiana opera addebant: qui tamen fontes a quibusdam praesidiis aberant longius, et celeriter aestibus exarescebant. at Caesaris exercitus optima valetudine, summaque aquae copia utebatur; tum commeatûs omni genere praeter frumentum abundabat. quibus quotidie melius succede-

re tempus; majoremque ſpem maturitate frumentorum proponi videbant. In 42
novo genere belli, novae ab utriſque bellandi rationes reperiebantur. illi, quum animadvertiſſent ex ignibus noctu cohortes noſtras ad munitiones excubare; ſilentio adverſi univerſas intra multitudinem ſagittas conjiciebant, et ſe confeſtim ad ſuos recipiebant. quibus rebus noſtri, uſu docti, haec reperiebant remedia; ut alio loco ignes facerent, alio excubarent. [*Deſunt aliqua.*] Interim 43
certior factus P. Sulla, quem diſcedens caſtris praefecerat Caeſar; auxilio cohorti venit cum legionibus II. cujus adventu facile ſunt repulſi Pompeiani. neque vero conſpectum aut impetum noſtrorum tulerunt; primiſque dejectis, reliqui ſe verterunt et loco ceſſerunt. ſed inſequentes noſtros, ne longius proſequerentur, Sulla revocavit. at plerique exiſtimant, ſi acrius inſequi voluiſſet, bellum eo die potuiſſe finiri. cujus conſilium reprehendendum non videtur; aliae enim ſunt legati partes, atque Imperatoris: alter, omnia agere ad praeſcriptum; alter, libere ad ſummam

rerum consulere debet. Sulla, a Caesare castris relictus; liberatis suis, hôc fuit contentus: neque proelio decertare voluit, (quae res fortasse aliquem reciperet casum;) ne imperatorias sibi partes sumpsisse videretur. Pompeianis, magnam res ad receptum difficultatem afferebat; nam ex iniquo progressi loco, in summo constiterant: si per declive sese reciperent, nostros ex superiore insequentes loco verebantur: neque multum ad solis occasum temporis supererat; spe enim conficiendi negotii, prope in noctem rem duxerant. ita necessario, atque ex tempore capto consilio, Pompeius tumulum quendam occupavit; qui tantum aberat a nostro castello, ut telum tormento missum adigi non posset. hoc consedit loco, atque eum communiit; omnesque ibi copias continuit.
44 Eodem tempore duobus praeterea locis pugnatum est. nam plura castella Pompeius pariter, distinendae manus caussa, tentaverat; ne ex proximis praesidiis succurri posset. uno loco Volcatius Tullus impetum legionis sustinuit cohortibus III, atque eam loco depu-

lit: altero Germani munitiones nostras
egressi, compluribus interfectis, sese ad
suos incolumes receperunt. Ita uno 45
die VI proeliis factis, III ad Dyrrachi-
um, III ad munitiones; quum horum
omnium ratio haberetur, ad duorum
millium numero ex Pompeianis cecidisse
reperiebamus, evocatos centurionesque
complures; in eo fuit numero Valerius
Flaccus L. filius, ejus qui praetor Asiam
obtinuerat: signaque sunt sex militaria
relata. nostri non amplius XX, omnibus
sunt proeliis desiderati. sed in castello
nemo fuit omnino militum, quin vul-
neraretur; quatuorque ex una cohorte
centuriones, oculos amiserunt: et, quum
laboris sui periculique testimonium af-
ferre vellent, millia sagittarum circiter
XXX in castellum conjecta Caesari re-
numeraverunt: scutoque ad eum rela-
to Scaevae centurionis, inventa sunt in
eo foramina CCXXX. quem Caesar, ut
erat de se meritus et de Republica, do-
natum millibus ducentis, ab octavis or-
dinibus ad Primipilum se transducere
pronunciavit; ejus enim operâ castel-
lum conservatum esse magna ex parte

constabat: cohortemque postea duplici stipendio, frumento, et speciariis militaribusque donis amplissime donavit.
46 Pompeius, noctu magnis additis munitionibus, reliquis diebus turres exstruxit; et in altitudinem pedum xv effectis operibus, vineis eam partem castrorum obtexit; et v intermissis diebus, alteram noctem subnubilam nactus, exstructis omnibus castrorum portis, et ad impediendum objectis, tertia inita vigilia, silentio exercitum eduxit, et se
47 in antiquas munitiones recepit. Aetolia, Acarnania, Amphilochis, per Cassium Longinum et Calvisium Sabinum, ut demonstravimus, receptis; tentandam sibi Achaiam, ac paullo longius progrediendum, existimabat Caesar. itaque eò Fusium Kalenum misit; et Q. Sabinum, et Cassium, cum cohortibus adjungit. quorum cognito adventu; Rutilius Lupus, qui Achaiam missus a Pompeio obtinebat, Isthmum praemunire instituit, ut Achaiâ Fusium prohiberet. Kalenus Delphos, Thebas, Orchomenum, voluntate ipsarum civitatum recepit; nonnullas per vim expug-

navit; reliquas civitates, circummiſſis legationibus, amicitiae Caeſaris conciliare ſtudebat. in his rebus ferè erat Fu-
ſius occupatus. Omnibus deinceps die- 48
bus Caeſar exercitum in aciem aequum in locum produxit, ſi Pompeius proelio decertare vellet; ut penè caſtris Pompeii, legiones ſubjiceret: tantumque a vallo ejus prima acies aberat, uti ne in eam telum tormento adigi poſſet. Pompeius autem, ut famam et opinionem hominum teneret, ſic pro caſtris exercitum conſtituebat, ut tertia acies vallum contingeret, omniſque ejus inſtructus exercitus telis ex vallo adjectis pro-
tegi poſſet. Haec quum in Achaia at- 49
que apud Dyrrhachium gererentur, Scipionemque in Macedoniam veniſſe conſtaret; non oblitus priſtini inſtituti Caeſar, mittit ad eum Clodium, ſuum atque illius familiarem; quem ab illo tranſditum initio et commendatum, in ſuorum neceſſariorum numero habere inſtituerat. huic dat litteras, mandataque ad eum; quorum haec erat ſumma: ‘ ſeſe omnia de pace expertum, nihil ad-
‘ huc arbitrari factum, vitio eorum, quos

‘ esse auctores ejus rei voluisset; quòd
‘ sua mandata perferre non opportuno
‘ tempore ad Pompeium vererentur.
‘ Scipionem eâ auctoritate esse, ut non
‘ solum libere, quae probasset, expone-
‘ re; sed magna etiam ex parte compel-
‘ lere, atque errantem regere posset.
‘ praeesse autem suo nomine exercitui;
‘ ut, praeter auctoritatem, vires quo-
‘ que haberet ad coërcendum. quod si
‘ fecisset; quietem Italiae, pacem pro-
‘ vinciarum, salutem imperii, uni om-
‘ nes acceptam relaturos.’ haec ad eum
mandata Clodius refert. ac primis die-
bus, ut videbatur, libenter auditus; re-
liquis ad colloquium non admittitur;
castigato Scipione a Favonio, ut postea
confecto bello reperiebamus. infecta-
50 que re, sese ad Caesarem recepit. Cae-
sar, quò facilius equitatum Pompeianum
ad Dyrrhachium contineret, et pabu-
latione prohiberet; aditus duos, quos
esse angustos demonstravimus, magnis
operibus praemunivit: castellaque his
locis posuit. Pompeius, ubi nihil pro-
fici equitatu cognovit; paucis inter-
missis diebus, rursum eum navibus ad

se intra munitiones recipit. erat summa inopia pabuli; adeo ut foliis ex arboribus strictis, et teneris arundinum radicibus contusis equos alerent. frumenta enim, quae fuerant intra munitiones sata, consumpserant; et cogebantur Corcyrâ atque Acarnaniâ, longo interjecto navigationis spatio, pabulum supportare: quoque erat ejus rei minor copia, hordeo adaugere, atque his rationibus equitatum tolerare. sed postquam non modò hordeum pabulumque omnibus in locis, herbaeque defectae, sed etiam frondes ex arboribus deficiebant; corruptis equis macie, conandum sibi aliquid Pompeius de eruptione existimavit.
Erant apud Caesarem, ex 51
equitum numero, Allobroges duo fratres, Roscillus et Aegus, Adbucilli filii, qui principatum in civitate multis annis obtinuerat; singulari virtute homines; quorum operâ Caesar, omnibus Gallicis bellis, optimâ fortissimâque erat usus. his domi ob has caussas amplissimos magistratus mandaverat; atque eos extra ordinem in senatum legendos curaverat: agrosque in Gallia ex hostibus

captos, praemiaque rei pecuniariae magna tribuerat; locupletesque ex egentibus effecerat. hi propter virtutem non solum apud Caesarem in honore erant, sed etiam apud exercitum cari habebantur. sed, freti amicitiâ Caesaris, et stulta ac barbara arrogantia elati, despiciebant suos; stipendiumque equitum fraudabant, et praedam omnem domum avertebant. quibus illi rebus permoti, universi Caesarem adierunt, palamque de eorum injuriis sunt questi; et ad caetera addiderunt, falsum ab his equitum numerum deferri, quorum stipendium averterent. Caesar, neque tempus illud animadversionis esse existimans, et multa virtuti eorum concedens; rem distulit totam. illos secretò castigavit, quòd quaestui equites haberent; monuitque ut ex sua amicitia omnia exspectarent, et ex praeteritis suis officiis reliqua sperarent. magnam tamen haec res illis offensionem et contemptionem ad omnes attulit: idque ita esse, quum ex aliorum objectationibus, tum etiam ex domestico judicio atque animi conscientia intelligebant. quo pudore adducti;

et fortasse se non liberari, sed in aliud tempus reservari arbitrati; discedere a nobis, et novam tentare fortunam, novasque experiri amicitias constituerunt. et, cum paucis collocuti clientibus suis, quibus tantum facinus committere audebant; primum conati sunt praefectum equitum, C. Volusenum, interficere; ut postea, bello confecto, cognitum est; ut cum munere aliquo perfugisse ad Pompeium viderentur. postquam id difficilius visum est, neque facultas perficiendi dabatur; quam maximas potuerunt pecunias mutuati, perinde ac suis satisfacere et fraudata restituere vellent; multis coëmptis equis, ad Pompeium transierunt cum iis quos sui consilii participes habebant. quos Pompeius, quòd erant honesto loco nati, et instructi liberaliter; magnoque comitatu, et multis jumentis venerant; virique fortes habebantur, et in honore apud Caesarem fuerant; quódque novum, et praeter consuetudinem acciderat; omnia sua praesidia circumduxit, atque ostentavit. nam ante id tempus nemo aut miles, aut eques, a Caesare ad Pompeium transie-

rat; quum penè quotidie a Pompeio ad Caesarem perfugerent, vulgo vero in Epiro atque Aetolia conscripti milites, earumque regionum omnium quae a Caesare tenebantur. sed hi, cognitis omnibus rebus; seu quid in munitionibus perfectum non erat; seu quid a peritioribus rei militaris desiderari videbatur; temporibusque rerum, et spatiis locorum, et custodiarum viribus ac diligentia animadversa; prout cujusque eorum, qui negotiis praeerant, aut natura aut studium ferebat: haec ad Pompeium omnia detulerunt.

52 Quibus ille cognitis; eruptionisque jam ante capto consilio, ut demonstratum est; tegmenta galeis milites ex viminibus facere, atque aggerem comportare jubet. his paratis rebus; magnum numerum levis armaturae et sagittariorum, aggeremque omnem, noctu in scaphas et naves actuarias imponit; et de media nocte cohortes LX, ex maximis castris praesidiisque deductas, ad eam partem munitionum duci, quae pertinebant ad mare, longissimeque a maximis castris Caesaris aberant. eodem naves quas demonstravimus, aggere et levis armaturae militibus comple-

tas,quaſque ad Dyrrhachium naves lon-
gas habebat,mittit; et quid a quoque fieri
velit, praecipit. ad eas munitiones Cae-
ſar Lentulum Marcellinum quaeſtorem,
cum legione IX, poſitum habebat. huic,
quòd valetudine minus commoda uteba-
tur, Fulvium Poſtumum adjutorem ſum-
miſerat. Erat eo loco foſſa pedum XV, 53
et vallus contra hoſtem in altitudinem
pedum X: tantundemque, ejus valli ag-
ger in latitudinem patebat. ab eo, inter-
miſſo ſpatio pedum DC, alter converſus
in contrariam partem erat vallus, humi-
liore paullo munitione. hoc enim ſupe-
rioribus diebus timens Caeſar, ne navi-
bus noſtri circumvenirentur; duplicem
eo loco fecerat vallum; ut, ſi ancipiti
proelio dimicaretur, poſſet reſiſti. ſed
operum magnitudo, et continens omni-
um dierum labor; quòd millia paſſuum
in circuitu XVIII, munitione erat com-
plexus; perficiendi ſpatium non dabat.
itaque contra mare tranſverſum vallum,
qui has duas munitiones contingeret,
nondum perfecerat. quae res nota erat
Pompeio, delata per Allobroges perfu-
gas; magnumque noſtris attulit incom-

modum: nam, ut ad mare nostrae cohortes IX legionis excubuerant, accessere subito prima luce Pompeiani exercitus: novusque eorum adventus exstitit: simulque navibus circumvecti milites, in anteriorem vallum tela jaciebant: fossaeque aggere complebantur: et legionarii, interioris munitionis defensores, scalis admotis, tormentis cujusque generis telisque terrebant; magnaque multitudo sagittariorum ab utraque parte circumfundebatur. multum autem ab ictu lapidum, quod unum nostris erat telum, viminea tegmenta galeis imposita defendebant. itaque, quum omnibus rebus nostri premerentur, atque aegre resisterent; animadversum est vitium munitionis, quod supra demonstratum est; atque inter duos vallos, qua perfectum opus non erat, per mare, navibus expositi, in aversos nostros impetum fecerunt; atque ex utraque munitione dejectos terga vertere coëgerunt.

64 Hoc tumultu nunciato, Marcellinus cohortes subsidio nostris laborantibus summisit; quae ex castris fugientes conspicatae, neque illos suo adventu confirma-

re potuerunt, neque ipsae hostium impetum tulerunt. itaque quodcumque addebatur subsidio, id, corruptum timore fugientium, terrorem et periculum augebat: hominum enim multitudine, receptus impediebatur. in eo proelio, quum gravi vulnere esset affectus Aquilifer, et viribus deficeretur; conspicatus equites nostros, 'hanc ego,' inquit, 'et 'vivus multos per annos magna diligentia defendi, et nunc moriens eâdem fide Caesari restituo. nolite, obsecro, committere, quod antè in exercitu Caesaris non accidit, ut rei militaris dedecus admittatur: incolumemque ad eum referte.' hoc casu Aquila conservatur; omnibus primae cohortis centurionibus interfectis, praeter principem priorem. Jamque Pompeiani, 55
magna caede nostrorum, castris Marcellini appropinquabant; non mediocri terrore illato reliquis cohortibus. et M. Antonius, qui proximum locum tenebat praesidiorum, ea re nunciata, cum cohortibus XII descendens ex loco superiore cernebatur. cujus adventus, Pompeianos compressit; nostrosque firma-

vit, ut se ex maximo timore colligerent. neque multo post Caesar, significatione per castella fumo factâ, ut erat superioris temporis consuetudo; deductis quibusdam cohortibus ex praesidiis, eodem venit. qui, cognito detrimento, quum animadvertisset Pompeium, extra munitiones egressum, castra secundùm mare, ut liberè pabulari posset, nec minus aditum navibus habere; commutata ratione belli, quoniam propositum non tenuerat, juxta Pompeium munire jussit.

56. Qua perfecta munitione, animadversum est a speculatoribus Caesaris, cohortes quasdam, quod instar legionis videretur, esse post silvam, et in vetera castra duci. (castrorum hic situs erat. superioribus diebus, quum se IX legio Caesaris objecisset Pompeianis copiis, atque opere, ut demonstravimus, circummuniret; castra eo loco posuit. haec silvam quandam contingebant; neque longius a mari passibus CD aberant. post, mutato consilio quibusdam de caussis, Caesar paullo ultra eum locum castra transtulit: paucisque intermissis diebus, haec eadem Pompeius occupaverat; et, quod eo loco plu-

res erat legiones habiturus, relicto interiore vallo, majorem adjecerat munitionem. ita minora castra, inclusa majoribus, castelli atque arcis locum obtinebant. item ab angulo castrorum sinistro munitionem ad flumen perduxerat, circiter passus CD; quò liberius, ac sine periculo, milites aquarentur. sed is quoque, mutato consilio quibusdam de caussis, quas commemorari necesse non est; eo loco excesserat. ita complures dies manserant castra. munitiones quidem integrae omnes erant.) eò, signo legionis illato; speculatores Caesari renunciarunt. hoc idem visum ex superioribus quibusdam castellis confirmaverant. is locus aberat a novis Pompeii castris, circiter passus D. hanc legionem sperans Caesar se opprimere posse, et cupiens ejus diei detrimentum sarcire; reliquit in opere cohortes II, quae speciem munitionis praeberent: ipse diverso itinere, quam potuit occultissime, reliquas cohortes, numero XXXIII, in quibus erat legio IX, multis amissis centurionibus, diminutoque militum numero, ad legionem Pompeii castraque minora duplici

acie duxit. neque eum prima opinio fefellit: nam et pervenit prius, quam Pompeius sentire posset; et, tametsi erant munitiones castrorum magnae, tamen sinistro cornu, ubi erat ipse, celeriter aggressus Pompeianos ex vallo deturbavit. erat objectus portis, ericius: hic paullisper est pugnatum; quum irrumpere nostri conarentur, illi castra defenderent; fortissime T. Pulcione, cujus operâ proditum exercitum C. Antonii demonstravimus, è loco propugnante. sed tamen nostri virtute vicerunt: excisoque ericio, primo in majora castra, post etiam in castellum, quod erat inclusum majoribus castris, irruperunt; et, quòd eò pulsa legio sese receperat, nonnullos ibi re-
57 pugnantes interfecerunt. Sed fortuna, quae plurimum potest, quum in reliquis rebus, tum praecipuè in bello; parvis momentis magnas rerum commutationes efficit: ut tum accidit. munitionem enim, quam pertingere a castris ad flumen supra demonstravimus, dextri Caesaris cornu cohortes, ignorantia loci, sunt secutae; quum portam quaererent, castrorumque eam munitionem esse ar-

bitrarentur. quod quum esset animadversum, conjunctam esse flumini; protinus his munitionibus, defendente nullo, transcenderunt: omnisque noster equitatus eas cohortes est secutus. interim Pompeius, hac longa satis interjecta mora, et re nunciata; v legionem ab opere deductam, subsidio suis duxit: eodemque tempore equitatus ejus, nostris equitibus appropinquabat; et acies instructa, a nostris, qui castra occupaverant, cernebatur. omniaque sunt subito mutata. Pompeiana enim legio, celeris spe subsidii confirmata, ab Decumana porta resistere conabatur; atque ultro in nostros impetum faciebat. equitatus Caesaris, quòd angusto itinere per aggeres adscendebat, receptui suo timens, initium fugae faciebat. dextrum cornu, quod erat a sinistro seclusum; terrore equitum animadverso; ne intra munitionem opprimeretur, ea parte, qua proruerat, sese recipiebat. ac plerique ex iis, ne in angustias inciderent, x pedum munitionis sese in fossas praecipitabant: primisque oppressis, reliqui per horum corpora salutem sibi atque exi-

tum pariebant. sinistro cornu milites, quum ex vallo Pompeium adesse, et suos fugere cernerent; veriti ne angustiis intercluderentur, quum extra et intus hostem haberent; eodem, quo venerant, receptu sibi consulebant. omniaque erant tumultus, timoris, fugae, plena adeo, ut, quum Caesar signa fugientium manu prehenderet et consistere juberet, alii, dimissis equis, eundem cursum conficerent; alii, ex metu, etiam signa dimitterent; neque quisquam omnino
58 consisteret. His tantis malis haec subsidia succurrebant, quò minus omnis deleretur exercitus; quod Pompeius (insidias timens, credo, quod haec praeter spem acciderant ejus, qui paullo ante ex castris fugientes suos conspexerat,) munitionibus appropinquare aliquandiu non audebat; equitesque ejus, angustiis portisque a Caesaris militibus occupatis, ad insequendum tardabantur. ita parvae res magnum in utramque partem momentum habuerunt. munitiones enim a castris ad flumen perductae, expugnatis jam castris Pompeii, propriam et expeditam Caesaris victoriam interpella-

verunt: eadem res, celeritate insequentium tardata, nostris salutem attulit. Duobus his unius diei proeliis, Caesar 59
desideravit milites DCCCCLX; et notos equites R. ***** Tuticanum Gallum, Senatoris filium; C. Felginatem, Placentia; A. Gravium, Puteolis; M. Sacrativirum, Capua; tribunos militum, et centuriones, XXX. sed horum omnium pars magna in fossis munitionibusque et fluminis ripis, oppressa suorum terrore ac fuga, sine ullo vulnere interiit: signaque sunt militaria XXXII amissa. Pompeius eo proelio Imperator est appellatus. hoc nomen obtinuit; atque ita se postea salutari passus est: sed neque in litteris quas scribere est solitus, neque in fascibus, insignia laureae praetulit. at Labienus, quum ab eo impetravisset ut sibi captivos transdi juberet; omnes productos, ostentationis, ut videbatur, caussâ, quo major perfugae fides haberetur, commilitones appellans, et magna verborum contumelia interrogans, 'solerentne veterani milites fugere,' in omnium conspectu interficit.
His rebus tantum fiduciae ac spiritus 60

Pompeianis accessit, ut non de ratione belli cogitarent, sed vicisse jam sibi viderentur. non illi paucitatem nostrorum militum; non iniquitatem loci atque angustias praeoccupatis castris, et ancipitem terrorem intra extraque munitiones; non abscissum in duas partes exercitum, quum altera alteri auxilium ferre non posset; caussae fuisse cogitabant. non, ad haec addebant; non ex concursu acri facto, non proelio, dimicatum: sibique ipsos multitudine atque angustiis majus attulisse detrimentum, quam ab hoste accepissent. non denique communes belli casus recordabantur, quam parvulae saepe caussae vel falsae suspicionis, vel terroris repentini, vel objectae religionis, magna detrimenta intulissent: quoties vel culpa ducis, vel tribuni vitio, in exercitu esset offensum. sed proinde ac si virtute vicissent, neque ulla commutatio rerum posset accidere; per orbem terrarum, famâ ac litteris,
51 victoriam ejus diei concelebrabant. Caesar a superioribus consiliis depulsus, omnem sibi commutandam belli rationem existimavit. itaque uno tempore prae-

fidiis omnibus deductis, et oppugnatione dimissa, coactoque in unum locum exercitu, concionem apud milites habuit. hortatusque est, 'ne ea, quae accidissent, 'graviter ferrent; neve his rebus terrerentur: multisque secundis proeliis unum adversum, et id mediocre, opponerent. habendam fortunae gratiam, 'quòd Italiam sine aliquo vulnere cepissent; quòd duas Hispanias, bellicosissimorum hominum peritissimis atque 'exercitatissimis ducibus, pacavissent; 'quod finitimas frumentariasque provincias in potestatem redegissent. denique recordari debere, qua felicitate 'inter medias hostium classes, oppletis 'non solum portubus, sed etiam littoribus, omnes incolumes essent transportati. si non omnia caderent secunda, fortunam esse industria sublevandam. quod esset acceptum detrimenti, 'ejus juri potius, quam suae culpae debere tribui. locum aequum ad dimicandum dedisse; potitum esse hostium 'castris; expulisse ac superasse pugnantes. sed sive ipsorum perturbatio, sive 'error aliquis, sive etiam fortuna par-

'tam jam praesentemque victoriam in-
' terpellasset; dandam omnibus operam,
' ut acceptum incommodum virtute sar-
' ciretur. quod si esset factum, detri-
' mentum in bonum verteret, uti ad
' Gergoviam accidisset; atque ii, qui
' ante dimicare timuissent, ultro se proe-
' lio offerrent.' hac habita concione,
nonnullos signiferos ignominia notavit,
ac loco movit. exercitui quidem omni
tantus incessit ex incommodo dolor,
tantumque studium infamiae sarciendae,
ut nemo aut tribuni aut centurionis im-
perium desideraret; et sibi quisque etiam
poenae loco graviores imponeret labo-
res, simulque omnes arderent cupidita-
te pugnandi; quum superioris etiam or-
dinis nonnulli, oratione permoti, ma-
nendum eo loco et rem proelio commit-
tendam existimarent. contra ea Caesar,
neque satis militibus perterritis confide-
bat; spatiumque interponendum ad re-
creandos animos putabat; relictisque
munitionibus, magnopere rei frumenta-
62 riae timebat. Itaque nulla interposita
mora, sauciorum modò et aegrorum ha-
bita ratione, impedimenta omnia silen-

tio prima nocte ex castris Apolloniam praemisit, ac conquiescere ante iter confectum vetuit. his una legio missa praesidio est. his explicitis rebus, duas in castris legiones retinuit, reliquas de IV vigilia compluribus portis eductas eodem itinere praemisit; parvoque spatio intermisso, ut et militare institutum servaretur, et quam serissime ejus profectio cognosceretur, conclamari jussit; statimque egressus, et novissimum agmen consecutus, celeriter e conspectu castrorum discessit. neque vero Pompeius, cognito consilio ejus, moram ullam ad insequendum intulit: sed eadem spectans, si itinere impeditos et perterritos deprehendere posset, exercitum è castris eduxit; equitatumque praemisit ad novissimum agmen demorandum: neque consequi potuit, quod multum expedito itinere antecesserat Caesar: sed quum ventum esset ad flumen Genusum, quod ripis erat impeditis, consecutus equitatus novissimos proelio detinebat. huic suos Caesar equites opposuit, expeditosque antesignanos admiscuit CD; qui tantum profecêre, ut equestri proelio

commiſſo, pellerent omnes, compluref-
que interficerent, ipſi incolumes ſe ad
53 agmen reciperent. Confecto juſto iti-
nere ejus diei, quod propoſuerat Caeſar;
tranſductoque exercitu flumen Genu-
ſum; veteribus ſuis in caſtris contra
Aſparagium conſedit: militeſque omnes
intra vallum caſtrorum continuit: equi-
tatumque per cauſſam pabulandi emiſ-
ſum, confeſtim Decumana porta in caſ-
tra ſe recipere juſſit. ſimili ratione Pom-
peius, confecto ejuſdem diei itinere, in
ſuis veteribus caſtris ad Aſparagium con-
ſedit; ejuſque milites, quòd ab opere in-
tegris munitionibus vacabant, alii lig-
nandi pabulandique cauſſa longius pro-
grediebantur; alii, quòd ſubito conſili-
um profectionis ceperant, magna parte
impedimentorum et ſarcinarum relicta,
ad haec repetenda invitati propinquitate
ſuperiorum caſtrorum, depoſitis in con-
tubernio armis, vallum relinquebant.
quibus ad inſequendum impeditis, Cae-
ſar, quod fore providerat, meridiano fe-
re tempore, ſigno profectionis dato, ex-
ercitum educit; duplicatoque ejus diei
itinere, VIII. millia paſſuum ex eo loco

procedit. quod facere Pompeius, discessu militum, non potuit. Postero die 64
Caesar, similiter praemissis prima nocte impedimentis, de IV vigilia ipse egreditur; ut, si qua imposita esset dimicandi necessitas, subitum casum expedito exercitu subiret. hoc idem reliquis fecit diebus. quibus rebus perfectum est, ut altissimis fluminibus, atque impeditissimis itineribus nullum acciperet incommodum. Pompeius enim, primi diei mora illata, et reliquorum dierum frustra labore suscepto; quum se magnis itineribus extenderet, et progressos consequi cuperet, IV die finem sequendi fecit, atque aliud sibi consilium capiendum existimavit. Caesari ad saucios deponen- 65
dos, stipendium exercitui dandum, socios confirmandos, praesidium urbibus relinquendum, necesse erat adire Apolloniam. sed his rebus tantum temporis tribuit, quantum erat properanti necesse. timensque Domitio, ne adventu Pompeii praeoccuparetur; ad eum omni celeritate et studio incitatus ferebatur. totius autem rei consilium his rationibus explicabat: ut, si Pompeius eodem

contenderet, abductum illum a mari, atque ab iis copiis quas Dyrrhachii comparaverat, frumento ac commeatu abstractum, pari conditione belli secum decertare cogeret: si in Italiam transiret; conjuncto exercitu cum Domitio, per Illyricum Italiae subsidio proficisceretur: sin Apolloniam Oricumque oppugnaret, et se omni maritimâ orâ excludere conaretur; obsesso tamen Scipione, necessario illum suis auxilium ferre cogeret. itaque praemissis nunciis ad Cn. Domitium Caesar scripsit, et, quid fieri vellet, ostendit: praesidioque Apolloniae cohortibus IV., Lissi I, III Orici relictis; quique erant ex vulneribus aegri, depositis; per Epirum atque Acarnaniam iter facere coepit. Pompeius quoque, de Caesaris consilio conjecturâ judicans, ad Scipionem properandum sibi existimabat: si Caesar iter illò haberet; ut subsidium Scipioni ferret: si ab ora maritima Corcyraque discedere nollet, quod legiones equitatumque ex Italia exspectaret; ipse ut omnibus copiis Domitium aggrederetur.
66 Iis de caussis uterque eorum celeritati studebat, et suis ut esset

auxilio, et ad opprimendos adversarios, ne occasioni temporis deesset. sed Caesarem Apollonia directo itinere averterat: Pompeius per Candaviam iter in Macedoniam expeditum habebat. accessit etiam improviso aliud incommodum; quod Domitius, qui dies complures castris Scipionis castra collata habuisset, rei frumentariae caussa ab eo discesserat, et Heracleam Senticam, quae est subjecta Candaviae, iter fecerat; ut ipsa fortuna illum objicere Pompeio videretur. haec ad id tempus Caesar ignorabat. simul a Pompeio litteris per omnes provincias civitatesque dimissis de proelio ad Dyrrhachium facto, elatius inflatiusque multo, quam res erat gesta; fama percrebuerat, 'pulsum fugere Caesarem, penè 'omnibus copiis amissis.' haec itinera infesta reddiderant: haec civitates nonnullas ab ejus amicitia averterant. quibus accidit rebus, ut pluribus dimissi itineribus a Caesare ad Domitium, et ab Domitio ad Caesarem, nulla ratione iter conficere possent. sed Allobroges, Roscilli atque Aegi familiares, (quos perfugisse ad Pompeium demonstravimus,)

conſpicati in itinere exploratores Domitii; ſeu priſtina ſua conſuetudine, quòd unà in Gallia bella geſſerant; ſeu gloria elati; cuncta, ut erant acta, expoſuerunt; et Caeſaris profectionem, et adventum Pompeii docuerunt. a quibus Domitius certior factus, vix IV horarum ſpatio antecedens, hoſtium beneficio periculum vitavit; et ad Aeginium, quod eſt objectum oppoſitumque Theſ-
67 ſaliae, Caeſari venienti occurrit. Conjuncto exercitu, Caeſar Gomphos pervenit; quod eſt oppidum primum Theſſaliae, venientibus ab Epiro: quae gens paucis ante menſibus ultro ad Caeſarem legatos miſerat, ut ſuis omnibus facultatibus uteretur; praeſidiumque ab eo militum petierat. ſed eò fama jam praecurrerat, quam ſupra docuimus, de proelio Dyrrhachino; quod multis auxerat partibus. itaque Androſthenes, praetor Theſſaliae, quum ſe victoriae Pompeii comitem eſſe mallet, quàm ſocium Caeſaris in rebus adverſis; omnem ex agris multitudinem ſervorum ac liberorum in oppidum cogit, portaſque praecludit; et ad Scipionem Pompeiumque nuncios

mittit, ut sibi subsidio veniant: 'se con-
'fidere munitionibus oppidi, si celeriter
'succurratur; longinquam oppugnatio-
'nem sustinere non posse.' Scipio, dis-
cessu exercituum a Dyrrhachio cognito,
Larissam legiones adduxerat: Pompei-
us nondum Thessaliae appropinquabat.
Caesar, castris munitis, scalas musculos-
que ad repentinam oppugnationem fie-
ri, et crates parari jussit. quibus rebus
effectis, cohortatus milites, docuit 'quan-
'tum usum haberet ad sublevandam
'omnium rerum inopiam, potiri oppido
'pleno atque opulento; simul reliquis
'civitatibus, urbis hujus exemplo, in-
'ferre terrorem; et id fieri celeriter,
'priusquam auxilia concurrerent.' ita-
que usus singulari militum studio, eo-
dem quo venerat die, post horam IX op-
pidum altissimis moenibus oppugnare
aggressus, ante solis occasum expugna-
vit, et ad diripiendum militibus conces-
sit; statimque ab oppido castra movit,
et Metropolim venit, sic, ut nuncios ex-
pugnati oppidi famamque antecederet.
Metropolitae, eodem primum usi consi- 68
lio, iisdem permoti rumoribus, portas

clauserunt, murosque armatis compleverunt. sed postea, casu civitatis Gomphensis ex captivis cognito, quos Caesar ad murum producendos curaverat; portas aperuerunt. quibus diligentissime conservatis; collata fortuna Metropolitarum cum casu Gomphensium, nulla Thessaliae fuit civitas, praeter Larissaeos, qui magnis exercitibus Scipionis tenebantur, quin Caesari parerent atque imperata facerent. ille segetis idoneum locum in agris nactus, quae prope jam matura erat; ibi adventum exspectare Pompeii, eoque omnem rationem belli conferre constituit. 69 Pompeius paucis post diebus in Thessaliam pervenit; concionatusque apud cunctum exercitum, suis agit gratias. Scipionis milites cohortatur, ut, parta jam victoria, praedae ac praemiorum velint esse participes. receptisque omnibus in una castra legionibus, suum cum Scipione honorem partitur, classicumque apud eum cani, et alterum illi jubet praetorium tendi. auctis copiis Pompeii, duobusque magnis exercitibus conjunctis; pristina omnium confirmatur opinio, et spes victo-

riae augetur adeò, ut, quicquid intercederet temporis, id morari reditum in Italiam videretur; et, si quando quid Pompeius tardius aut consideratius faceret, 'unius esse negotium diei, sed illum delectari imperio, et consulares praetoriosque servorum habere numero,' dicerent, jamque inter se palam de praemiis ac sacerdotiis contendebant; in annosque consulatum definiebant. alii domos bonaque eorum, qui in castris erant Caesaris, petebant. magnaque inter eos in concilio fuit controversia, oporteretne L. Hirri, quòd is a Pompeio ad Parthos missus esset, proximis comitiis praetoriis absentis rationem haberi; quum ejus necessarii fidem implorarent Pompeii, ut praestaret, quod proficiscenti recepisset, ne per ejus auctoritatem deceptus videretur; reliqui, in labore pari ac periculo, ne unus omnes antecederet, recusarent. jam de sacerdotio Caesaris, Domitius, Scipio, Spintherque Lentulus, quotidianis contentionibus ad gravissimas verborum contumelias palam descenderunt: quum Lentulus, aetatis honorem ostentaret; Domitius, urba-

nam gratiam dignitatemque jactaret; Scipio, affinitate Pompeii confideret. poſtulavit etiam L. Afranium proditionis exercitûs Attius Rufus apud Pompeium, quod geſtum in Hiſpania diceret. et L. Domitius in concilio dixit; 'placere ſibi, bello confecto, ternas tabellas dari ad judicandum iis, qui ordinis eſſent ſenatorii, belloque unà cum ipſis interfuiſſent; ſententiaſque de ſingulis ferrent, qui Romae remanſiſſent, quique intra praeſidia Pompeii fuiſſent, neque operam in re militari praeſtitiſſent: unam fore tabellam, qui liberandos omni periculo cenſerent; alteram, qui capitis damnarent; tertiam, qui pecuniâ multarent.' poſtremo omnes aut de honoribus ſuis, aut de praemiis pecuniae, aut de perſequendis inimicitiis agebant: nec quibus rationibus ſuperare poſſent, ſed quemadmodum uti victoria deberent, cogitabant. Re frumentaria praeparata, confirmatiſque militibus, et ſatis longo ſpatio temporis a Dyrrhachinis proeliis intermiſſo; quum ſatis perſpectum militum animum habere videretur, tentandum Caeſar exiſti-

mavit, quidnam Pompeius propositi aut voluntatis ad dimicandum haberet. itaque ex castris exercitum eduxit, aciemque instruxit; primum suis locis, paulloque a castris Pompeii longius; continentibus vero diebus, ut progrederetur a castris suis, collibusque Pompeianis aciem subjiceret. quae res in dies confirmatiorem ejus efficiebat exercitum. superius tamen institutum in equitibus, quod demonstravimus, servabat; ut, quoniam numero multis partibus esset inferior, adolescentes atque expeditos ex antesignanis electos milites ad pernicitatem, armis inter equites proeliari juberet; qui quotidiana consuetudine usum quoque ejus generis proeliorum perciperent. his erat rebus effectum, ut equites mille, apertioribus etiam locis, VII millium Pompeianorum impetum, quum adesset usus, sustinere auderent; neque magnopere eorum multitudine terrerentur. namque etiam per eos dies proelium secundum equestre fecit; atque Aegum Allobrogem, ex duobus quos perfugisse ad Pompeium supra docuimus, cum quibusdam interfecit. Pompeius,

quia castra in colle habebat, ad infimas radices montis aciem instruebat; semper, ut videbatur, spectans, si iniquis locis Caesar se subjiceret. Caesar, nulla ratione ad pugnam elici posse Pompeium existimans; hanc sibi commodissimam belli rationem judicavit, uti castra ex eo loco moveret, semperque esset in itineribus: hoc sperans, ut, movendis castris, pluribusque adeundis locis, commodiore frumentaria re uteretur; simulque, in itinere ut aliquam occasionem dimicandi nancisceretur, et insolitum ad laborem Pompeii exercitum quotidianis itineribus defatigaret. his constitutis rebus, signo jam profectionis dato, tabernaculisque detensis, animadversum est, paullo ante, extra quotidianam consuetudinem, longius a vallo esse aciem Pompeii progressam; ut non iniquo loco posse dimicari videretur. tunc Caesar apud suos, quum jam esset agmen in portis, 'differendum est,' inquit, 'iter in praesentia nobis, et de proelio cogitandum, sicut semper depoposcimus: animo simus ad dimicandum parati: non facile occasionem postea reperiemus.'

confestimque expeditas copias educit. Pompeius quoque, ut postea cognitum 72
est, suorum omnium hortatu statuerat proelio decertare. namque etiam in concilio superioribus diebus dixerat, 'prius, ' quam concurrerent acies, fore, ut ex- ' ercitus Caesaris pelleretur.' id quum essent plerique admirati; ' scio me,' inquit, ' penè incredibilem rem polliceri: ' sed rationem consilii mei accipite, quo ' firmiore animo in proelium prodeatis. ' persuasi equitibus nostris, idque mihi ' se facturos confirmaverunt, ut, quum ' propius sit accessum, dextrum Caesa- ' ris cornu ab latere aperto aggrederen- ' tur; ut, circumventa ab tergo acie, pri- ' us perturbatum exercitum pellerent, ' quam a nobis telum in hostem jacere- ' tur. ita sine periculo legionum, et pe- ' nè sine vulnere, bellum conficiemus. ' id autem difficile non est, quum tantum ' equitatu valeamus.' simul denunciavit, ut essent 'animo parati in posterum; ' et, quoniam fieret dimicandi potestas, ' (ut saepe optavissent;) ne usu manu- ' que, reliquorum opinionem fallerent.' hunc Labienus excepit; ut, quum Cae-

ſaris copias deſpiceret, Pompeii conſilium ſummis laudibus efferret. 'noli,' inquit, 'exiſtimare, Pompei, hunc eſſe 'exercitum, qui Galliam Germaniamque 'devicerit. omnibus interfui proeliis; 'neque temere incognitam rem pronuncio. perexigua pars illius exercitûs 'ſupereſt; magna pars deperiit, quod 'accidere tot proeliis fuit neceſſe; multos autumni peſtilentia in Italia conſumpſit; multi domum diſceſſerunt; 'multi ſunt relicti in continenti. an non 'audiſtis, ex iis qui per cauſſam valetudinis remanſerunt, cohortes eſſe 'Brundiſii factas? hae copiae, quas videtis, ex delectibus horum annorum 'in citeriore Gallia ſunt refectae; et 'plerique ſunt ex colonis Tranſpadanis. attamen, quod fuit roboris, 'duobus proeliis Dyrrhachinis interiit.' haec quum dixiſſet, juravit, 'ſe, niſi 'victorem, in caſtra non reverſurum:' reliquoſque, ut idem facerent, hortatus eſt. hoc laudans Pompeius, idem juravit; nec vero ex reliquis fuit quiſquam, qui jurare dubitaret. haec quum facta eſſent in concilio, magna ſpe et laetitia

omnium discessum est. ac jam animo victoriam praecipiebant; quòd de re tanta, et a tam perito Imperatore, nihil frustra confirmari videbatur. Caesar, 73
quum Pompeii castris appropinquasset, ad hunc modum aciem ejus instructam animum advertit. erant in sinistro cornu legiones duae, transditae a Caesare initio dissensionis ex Senatus consulto; quarum una prima, altera tertia appellabatur: in eo loco ipse erat Pompeius. mediam aciem Scipio cum legionibus Syriacis tenebat: Ciliciensis legio, conjuncta cum cohortibus Hispanis, quas transductas ab Afranio docuimus, in dextro cornu erant collocatae: has firmissimas se habere Pompeius existimabat. reliquas, inter aciem mediam cornuaque interjecerat: numeroque cohortes CX expleverat: (haec erant millia XLV.) evocatorum circiter duae, quae ex beneficiariis superiorum exercituum ad eum convenerant; quae tota acie dispersae erant. reliquas cohortes VII, castris propinquisque castellis praesidio disposuerat. dextrum cornu ejus, rivus quidam impeditis ripis muniebat; quam

ob cauſſam cunctum equitatum, ſagit
rios funditoreſque omnes, in ſini
74 cornu objecerat. Caeſar, ſuperius
ſtitutum ſervans, x legionem in dex
cornu, IX in ſiniſtro collocaverat;
metſi erat Dyrrhachinis proeliis vel
menter attenuata: et huic ſic adjun
VIII, ut penè unam ex duabus effic
ret; atque alteram alteri praeſidio e
juſſerat. cohortes in acie LXXX conſ
tutas habebat; quae ſumma erat mill
um XXII. cohortes II caſtris praeſ
dio reliquerat. ſiniſtro cornu Anton
um, dextro P. Sullam, media acie Cn
Domitium praepoſuerat: ipſe contr
Pompeium conſiſtit. ſimul his rebus a
nimadverſis, quas demonſtravimus; ti
mens, ne a multitudine equitum dex
trum cornu circumveniretur; celerite
ex tertia acie ſingulas cohortes detraxit
atque ex his quartam inſtituit, equita
tuique oppoſuit; et, quid fieri vellet
oſtendit; monuitque ejus diei victoriam
in earum cohortium virtute conſtare
ſimul tertiae aciei totique exercitui im-
peravit, ne injuſſu ſuo concurreret; ſe
quum id fieri vellet, vexillo ſignum da-

torum. Exercitum quum militari more 75
re cohortaretur ad pugnam, ſuaque in eum perpetui temporis officia praedicaret; in primis commemoravit, 'teſtibus 'ſe militibus uti poſſe, quanto ſtudio 'pacem petiſſet; quae per Vatinium 'in colloquiis, quae per A. Clodium 'cum Scipione egiſſet; quibus modis 'ad Oricum cum Libone de mittendis 'legatis contendiſſet: neque ſe unquam 'abuti militum ſanguine, neque Rem'publicam alterutro exercitu privare 'voluiſſe.' hac habita oratione, expoſcentibus militibus, et ſtudio pugnae ardentibus, tubâ ſignum dedit. erat Craſtinus evocatus in exercitu Caeſaris, qui ſuperiore anno apud eum primum pilum in legione x duxerat; vir ſingulari virtute. hic, ſigno dato, 'ſequimini me,' inquit, 'manipulares mei qui fuiſtis; et 'veſtro Imperatori, quam conſtituiſtis, 'operam date. unum hoc proelium ſu'pereſt: quo confecto, et ille ſuam dig'nitatem, et nos noſtram libertatem re'cuperabimus.' ſimul reſpiciens Caeſarem, 'faciam,' inquit, 'hodie, Impe'rator, ut aut vivo mihi aut mortuo

'gratias agas.' haec quum dixisset, primus ex dextro cornu procurrit; atque eum milites electi circiter cxx voluntarii ejusdem centuriae sunt prosecuti.
76 Inter duas acies tantum erat relictum spatii, ut satis esset ad concursum utriusque exercitus. sed Pompeius suis praedixerat, ut Caesaris impetum exciperent, neve se loco moverent; aciemque ejus distrahi paterentur. idque admonitu C. Triarii fecisse dicebatur, ut primus excursus visque militum infringeretur, aciesque distenderetur; atque suis ordinibus dispositi, dispersos adorirentur. leviùs quoque casura pila sperabat, in loco retentis militibus; quàm si ipsi immissis telis occurrissent. simul fore, ut duplicato cursu, Caesaris milites exanimarentur, et lassitudine conficerentur. quod nobis quidem nulla ratione factum a Pompeio videtur; propterea quod est quaedam animi incitatio atque alacritas naturaliter innata omnibus, quae studio pugnae incenditur hanc non reprimere, sed augere imperatores debent: neque frustra antiquitus institutum est, ut signa undique con

cinerent, clamoremque universi tollerent; quibus rebus et hostes terreri, et suos incitari existimaverunt. sed nostri milites, dato signo, quum infestis pilis procurrissent, atque animadvertissent non concurri a Pompeianis; usu periti, ac superioribus pugnis exercitati, sua sponte cursum represserunt; et ad medium fere spatium constiterunt, ne consumptis viribus appropinquarent; parvoque intermisso temporis spatio, ac rursus renovato cursu, pila miserunt; celeriterque, ut erat praeceptum a Caesare, gladios strinxerunt. neque vero Pompeiani huic rei defuerunt: nam et tela missa exceperunt, et impetum legionum tulerunt, et ordines conservaverunt; pilisque missis ad gladios redierunt. eodem tempore equites a sinistro Pompeii cornu, ut erat imperatum, universi procucurrerunt; omnisque multitudo sagittariorum se profudit: quorum impetum noster equitatus non tulit, sed paullum loco motus cessit; equitesque Pompeiani hoc acrius instare, et se turmatim explicare, aciemque nostram a latere aperto circumire coeperunt. quod

ubi Caesar animadvertit; IV aciei, quam instituerat sex cohortium numero, signum dedit. illi celeriter procucurrerunt; infestisque signis tanta vi in Pompeii equites impetum fecerunt, ut eorum nemo consisteret; omnesque conversi non solum loco excederent, sed protinus incitati, fugâ montes altissimos peterent. quibus summotis, omnes sagittarii funditoresque destituti, inermes, sine praesidio, interfecti sunt. eodem impetu cohortes sinistrum cornu, pugnantibus etiam tum ac resistentibus in acie Pompeianis, circumierunt; eosque a tergo sunt adorti. eodem tempore tertiam aciem Caesar, quae quieta fuerat, et se ad id tempus loco tenuerat; procurrere jussit. ita, quum recentes atque integri defessis successissent, alii autem a tergo adorirentur; sustinere Pompeiani non potuerunt, atque universi terga verterunt. neque vero Caesarem fefellit, quin ab iis cohortibus, quae contra equitatum in IV acie collocatae essent, initium victoriae oriretur; ut ipse in cohortandis militibus pronunciaverat. ab his enim primum equitatus est pulsus; ab

iisdem facta caedes sagittariorum atque
funditorum : ab iisdem acies Pompeiana
a sinistra parte circumventa, atque ini-
tium fugae factum. Sed Pompeius, ut 77
equitatum suum pulsum vidit ; atque e-
am partem, cui maxime confidebat, per-
territam animadvertit ; aliis diffisus, a-
cie excessit. protinusque se in castra e-
quo contulit ; et iis centurionibus, quos
in statione ad praetoriam portam posue-
rat, clarè, ut milites exaudirent, ' Tue-
' amini,' inquit, ' castra, et defendite
' diligenter, si quid durius acciderit. e-
' go reliquas portas circumeo, et castro-
' rum praesidia confirmo.' haec quum
dixisset, se in praetorium contulit, sum-
mae rei diffidens, et tamen eventum
exspectans. Caesar, Pompeianis ex fuga
intra vallum compulsis, nullum spatium
perterritis dare oportere aestimans, mi-
lites cohortatus est, ut beneficio fortunae
uterentur, castraque oppugnarent : qui,
etsi magno aestu fatigati, (nam ad meri-
diem res erat perducta,) tamen ad om-
nem laborem animo parati, imperio pa-
ruerunt. castra a cohortibus, quae ibi
praesidio erant relictae, industrie defen-

debantur; multo etiam acrius a Thracibus barbarisque auxiliis. nam qui acie refugerant milites, et animo perterriti et lassitudine confecti, missis plerisque armis signisque militaribus, magis de reliqua fuga, quam de castrorum defensione, cogitabant. neque vero diutius, qui in vallo constiterant, multitudinem telorum sustinere potuerunt; sed confecti vulneribus, locum reliquerunt. protinusque omnes, ducibus usi centurionibus tribunisque militum in altissimos montes, qui ad castra pertinebant, con-
78 fugerunt. In castris Pompeii videre licuit triclinia strata, magnum argenti pondus expositum, recentibus cespitibus tabernacula constrata; L. etiam Lentuli, et nonnullorum, tabernacula protecta edera; multaque praeterea, quae nimiam luxuriam, et victoriae fiduciam designarent: ut facile aestimari posset, nihil eos de eventu ejus diei timuisse, qui non necessarias conquirerent voluptates; atque ii miserrimo ac patientissimo exercitui Caesaris luxuriem objiciebant, cui semper omnia ad necessarium usum
79 defuissent. Pompeius jam, quum intra

vallum nostri versarentur, equum nactus, detractis insignibus Imperatoris, Decumana porta se ex castris ejecit; protinusque equo citato Larissam contendit. neque ibi constitit; sed eadem celeritate, paucos suorum ex fuga nactus, nocturno itinere non intermisso, comitatu equitum xxx ad mare pervenit, navemque frumentariam conscendit; saepe, ut dicebatur, querens, 'tantùm se opinionem fefellisse, ut à quo 'genere hominum victoriam sperasset, 'ab eo initio fugae facto, pene proditus 'videretur.' Caesar, castris potitus, a 80 militibus contendit, ne in praeda occupati, reliqui negotii gerendi facultatem dimitterent. qua re impetrata, montem opere circummunire instituit. Pompeiani, quòd is mons erat sine aqua, diffisi ei loco, relicto monte, universi [: juris ejus] Larissam versus se recipere coeperunt. qua re animadversa, Caesar copias suas divisit; partemque legionum in castris Pompeii remanere jussit, partem in sua castra remisit: iv secum legiones duxit; commodioreque itinere Pompeianis occurrere coepit: et pro-

gressus millia passuum VI, aciem instruxit. qua re animadversa, Pompeiani in quodam monte constiterunt. hunc montem, flumen subluebat. Caesar, milites cohortatus; etsi totius diei continenti labore erant confecti, noxque jam suberat; tamen munitione flumen, a monte seclusit, ne noctu Pompeiani aquari possent. quo jam perfecto opere, illi de deditione, missis legatis, agere coeperunt. pauci ordinis Senatorii, qui se cum iis conjunxerant, nocte fugâ salutem petierunt. Caesar prima luce omnes eos, qui in monte consederant, ex superioribus locis in planitiem descendere, atque arma projicere jussit. quod ubi sine recusatione fecerunt; passisque palmis, projecti ad terram, flentes ab eo petierunt salutem; consolatus consurgere jussit. et pauca apud eos de lenitate sua locutus, quo minore essent timore; omnes conservavit: militibusque suis commendavit, ne qui eorum violarentur, neu quid sui desiderarent. hac adhibita diligentia, ex castris sibi legiones alias occurrere, et eas quas secum duxerat invicem requiescere, atque in castra re-

verti jussit: eodemque die Larissam pervenit. In eo proelio non amplius CC 81
milites desideravit; sed centuriones, fortes viros, circiter XXX amisit. interfectus est etiam fortissime pugnans Crastinus, cujus mentionem supra fecimus; gladio in os adversum conjecto. neque id fuit falsum, quod ille in pugnam proficiscens dixerat. sic enim Caesar existimabat, eo proelio excellentissimam virtutem Crastini fuisse; optimeque eum de se meritum judicabat. ex Pompeiano exercitu circiter millia XV cecidisse videbantur: sed in deditionem venerunt amplius millia XXIV: (namque etiam cohortes, quae praesidio in castellis fuerant, sese Sullae dediderunt; multi praeterea in finitimas civitates refugerunt:) signaque militaria ex proelio ad Caesarem sunt relata CLXXX, et Aquilae IX. L. Domitius, ex castris in montem refugiens, quum vires eum lassitudine defecissent, ab equitibus est interfectus.
Eodem tempore D. Laelius cum classe 82
ad Brundisium venit; eademque ratione, qua factum a Libone antea demonstravimus, insulam objectam portui

Brundisino tenuit. similiter Vatinius, qui Brundisio praeerat, tectis instratisque scaphis elicuit naves Laelianas; atque ex his longius productam unam quinqueremem, et minores duas, in angustiis portûs cepit: itemque per equites dispositos, aquâ prohibere classiarios instituit. sed Laelius tempore anni commodiore usus ad navigandum, onerariis navibus Corcyra Dyrrhachioque aquam suis supportabat; neque a proposito deterrebatur; neque ante proelium, in Thessalia factum, cognitum, aut ignominiâ amissarum navium, aut necessariarum rerum inopiâ,
83 ex portu insulaque expelli potuit. Iisdem ferè temporibus Cassius, cum classe Syrorum et Phoenicum et Cilicum, in Siciliam venit. et quum esset Caesaris classis divisa in duas partes, et dimidiae parti praeesset P. Sulpicius praetor Vibone ad fretum, dimidiae M. Pomponius ad Messanam; prius Cassius ad Messanam navibus advolavit, quam Pomponius de ejus adventu cognosceret. perturbatumque eum nactus, nullis custodiis, neque ordinibus certis; magno vento et secundo, completas onerarias na-

es taeda et pice et stupa, reliquisque re-
us quae sunt ad incendia, in Pompo-
ianam classem immisit; atque omnes
aves incendit xxxv, in quibus erant
x constratae. tantusque eo facto timor
ccessit, ut, quum esset legio praesidio
Iessanae, vix oppidum defenderetur:
t, nisi eo ipso tempore nuncii de Cae-
ris victoria per dispositos equites es-
ent allati, existimabant plerique futu-
um fuisse ut amitteretur: sed, oppor-
unissime nunciis allatis, oppidum fuit
efensum. Cassiusque ad Sulpicianam
nde classem profectus est Vibonem. ap-
licatisque nostris ad terram navibus,
ropter eundem timorem; pari, atque
ntea, ratione egit. secundum nactus
entum, onerarias naves circiter XL,
raeparatas ad incendium, immisit; et,
lamma ab utroque cornu comprehensa,
aves sunt combustae v. quumque ig-
is, magnitudine venti, latius serperet;
ilites, qui ex veteribus legionibus e-
ant relicti praesidio navibus, ex nume-
o aegrorum, ignominiam non tule-
unt; sed sua sponte naves conscende-
unt, et a terra solverunt; impetuque

facto in Cassianam classem, quinqueremes II, in quarum altera erat Cassius, ceperunt; sed Cassius, exceptus scapha, refugit. praeterea duae sunt depressae triremes. neque multo post, de proelio facto in Thessalia cognitum est; ut ipsis Pompeianis fides fieret. nam ante id tempus, fingi a legatis amicisque Caesaris arbitrabantur. quibus rebus cognitis, ex iis locis Cassius cum classe discessit.
84 cessit. Caesar, omnibus rebus relictis, persequendum sibi Pompeium existimavit, quascumque in partes ex fuga se recepisset; ne rursus copias comparare alias, et bellum renovare posset. et quantum itineris equitatu efficere poterat, quotidie progrediebatur: legionemque unam minoribus itineribus subsequi jussit. erat edictum Pompeii nomine Amphipoli propositum, uti omnes ejus provinciae juniores, Graeci, civesque Romani, jurandi caussa convenirent. sed, utrum avertendae suspicionis causâ Pompeius proposuisset, ut quam diutissime longioris fugae consilium occultaret; an novis delectibus, si nemo premeret, Macedoniam tenere conaretur, a

exiſtimari non poterat. ipſe ad anchoram una nocte conſtitit; et vocatis ad ſe Amphipoli hoſpitibus, et pecunia ad neceſſarios ſumptus corrogata, cognito Caeſaris adventu, ex eo loco diſceſſit, et ad Mitylenas paucis diebus venit. biduum tempeſtate retentus, navibuſque aliis additis actuariis; in Ciliciam, atque inde in Cyprum pervenit. ibi cognoſcit, conſenſu omnium Antiochenſium, civiumque Romanorum qui illic negotiarentur, arcem ante captum eſſe, excludendi ſui cauſſa; nunciosque dimiſſos ad eos qui ſe ex fuga in finitimas civitates recepiſſe dicerentur, ne Antiochiam adirent: id ſi feciſſent, magno eorum capitis periculo futurum. idem hoc L. Lentulo qui ſuperiore anno conſul fuerat, et P. Lentulo conſulari, ac nonnullis aliis, acciderat Rhodi: qui, quum ex fuga Pompeium ſequerentur, atque in inſulam veniſſent, oppido ac portu recepti non erant: miſſiſque ad eos nunciis ut ex iis locis diſcederent, contra voluntatem ſuam naves ſolverunt. jamque de Caeſaris adventu fama ad civitates perferebatur. Quibus cognitis re- 85

bus; Pompeius, deposito adeundae Syriae consilio, pecunia societatis sublata, et a quibusdam privatis sumpta, et aeris magno pondere ad militarem usum in naves imposito, duobusque millibus hominum armatis, partim quos ex familiis societatum delegerat, partim a negotiatoribus coëgerat, quosque ex suis quisque ad hanc rem idoneos existimabat; Pelusium pervenit. ibi casu rex erat Ptolemaeus, puer aetate, magnis copiis, cum sorore Cleopatra gerens bellum; quam paucis ante mensibus per suos propinquos atque amicos regno expulerat: castraque Cleopatrae non longo spatio ab ejus castris distabant. ad eum Pompeius misit, ut, pro hospitio atque amicitia patris, Alexandriâ reciperetur, atque illius opibus in calamitate tegeretur. sed qui ab eo missi erant, confecto legationis officio, liberius cum militibus regis colloqui coeperunt; eosque hortari, ut suum officium Pompeio praestarent, neve ejus fortunam despicerent. in hoc erant numero complures Pompeii milites, quos ex ejus exercitu acceptos in Syria Gabinius Alexandriam

transduxerat, belloque confecto apud Ptolemaeum patrem pueri reliquerat. his tunc cognitis rebus; amici regis, qui propter aetatem ejus in procuratione erant regni; sive timore adducti, ut postea praedicabant, ne, sollicitato exercitu regio, Pompeius Alexandriam Aegyptumque occuparet; sive despecta ejus fortuna, ut plerumque in calamitate ex amicis inimici existunt; iis, qui erant ab eo missi, palam liberalitèr responderunt; eumque ad regem venire jusserunt: ipsi, clam consilio inito, Achillam praefectum regium, singulari hominem audacia, et L. Septimium tribunum militum, ad interficiendum Pompeium miserunt. ab his liberaliter ipse appellatus; et quadam notitia, Septimii productus quòd bello praedonum apud eum ordinem duxerat; naviculam parvulam conscendit cum paucis suis, et ibi ab Achilla et Septimio interficitur. item L. Lentulus comprehenditur a rege, et in custodia necatur.. Caesar, quum in A- 86
siam venisset, reperiebat, T. Ampium conatum esse tollere pecunias Epheso ex Fano Dianae; ejusque rei caussa, se-

natores omnes ex provincia evocasse, ut iis testibus in summa pecuniae uteretur; sed, interpellatum adventu Caesaris, profugisse: ita duobus temporibus Ephesiae pecuniae Caesar auxilium tulit. item constabat, Elide in templo Minervae, repetitis atque enumeratis diebus, quo die proelium secundum fecisset Caesar, simulacrum Victoriae, quod ante ipsam Minervam collocatum erat, et antè ad simulacrum Minervae spectabat, ad valvas se templi limenque convertisse. eodemque die Antiochiae in Syria bis tantus exercitûs clamor, et signorum sonus exauditus est, ut in muris armata civitas discurreret. hoc idem Ptolemaïde accidit. Pergami, in occultis ac remotis templi, quò, praeter sacerdotes, adire fas non est, quae Graeci ἄδυτα appellant; tympana sonuerunt. item Trallibus in templo Victoriae, ubi Caesaris statuam consecraverant, palma per eos dies in tecto inter coagmenta lapidum ex pavimento exstitisse ostendebatur.
87 batur. Caesar paucos dies in Asia moratus, quum audisset Pompeium Cypri visum, conjectans eum in Aegyptum iter

habere, propter necessitudines regni, reliquasque ejus loci opportunitates; cum legionibus, unâ, quam ex Thessalia se sequi jusserat, et alterâ, quam ex Achaia a Fusio legato evocaverat, equitibusque DCCC, et navibus longis Rhodiis x, et Asiaticis paucis, Alexandriam pervenit. in his erant legionibus, hominum III millia ducenti: reliqui, vulneribus ex proeliis, et labore ac magnitudine itineris confecti, consequi non potuerant. sed Caesar confisus fama rerum gestarum, infirmis auxiliis proficisci non dubitaverat; atque omnem sibi locum tutum fore existimabat. Alexandriae de Pompeii morte cognoscit: atque ibi primum è navi egrediens clamorem militum audit, quos rex in oppido praesidii caussa reliquerat; et concursum ad se fieri videt, quòd fasces anteferrentur. in hoc, omnis multitudo majestatem regiam minui praedicabat. hoc sedato tumultu, crebrae continuis diebus ex concursu multitudinis concitationes fiebant: compluresque milites hujus urbis, omnibus partibus interficiebantur. Quibus rebus animadversis; legiones si- 88

bi alias ex Asia adduci jussit, quas ex Pompeianis militibus confecerat: ipse enim necessario Etesiis tenebatur, qui Alexandriâ navigantibus sunt adversissimi venti. interim controversias regum ad populum Romanum et ad se, quòd esset consul, pertinere existimans; atque eo magis officio suo convenire, quòd superiore consulatu cum patre Ptolemaeo et lege et S. C. societas erat facta; ostendit sibi placere, regem Ptolemaeum, atque sororem ejus Cleopatram, exercitus, quos haberent, dimittere; et de controversiis jure apud se potius, quam

89 inter se armis, disceptare. Erat in procuratione regni, propter aetatem pueri, nutricius ejus, eunuchus, nomine Pothinus. is primum inter suos queri atque indignari coepit, regem ad dicendam caussam evocari: deinde adjutores quosdam conscios suî nactus ex regis amicis, exercitum a Pelusio clam Alexandriam evocavit; atque eundem Achillam, cujus supra meminimus, omnibus copiis praefecit. hunc incitatum suis, et regis inflatum pollicitationibus; quae fieri vellet, litteris nunciisque edo-

cuit. in testamento Ptolemaei patris heredes erant scripti, ex duobus filiis major, et ex duabus ea quae aetate antecedebat. haec uti fierent, per omnes deos, perque foedera quae Romae fecisset, eodem testamento Ptolemaeus populum Romanum obtestabatur. tabulae testamenti, unae per legatos ejus Romam erant allatae, ut in aerario ponerentur; (eae, quum propter publicas occupationes poni non potuissent, apud Pompeium sunt depositae;) alterae, eodem exemplo, relictae atque obsignatae Alexandriae proferebantur. De his rebus 90
quum ageretur apud Caesarem; isque maxime vellet, pro communi amico atque arbitro, controversias regum componere: subito exercitus regius, equitatusque omnis, venire Alexandriam nunciatur. Caesaris copiae nequaquam erant tantae, ut eis extra oppidum, si esset dimicandum, confideret: relinquebatur, ut se suis locis oppido teneret, consiliumque Achillae cognosceret. milites tamen omnes in armis esse jussit: regemque hortatus est, ut ex suis necessariis, quos haberet maximae auctori-

tatis, legatos ad Achillam mitteret; et quid esset suae voluntatis, ostenderet. a quo missi Dioscorides et Serapion, qui ambo legati Romae fuerant, magnamque apud patrem Ptolemaeum auctoritatem habuerant; ad Achillam pervenerunt. quos ille, quum in conspectum ejus venissent; prius, quam audiret, aut, cujus rei caussâ missi essent, cognosceret; corripi, ac interfici jussit. quorum alter, accepto vulnere occupatus, per suos pro occiso sublatus; alter interfectus est. quo facto, regem in sua potestate ut haberet, Caesar effecit: magnam regium nomen apud suos auctoritatem habere existimans; et ut privato paucorum et latronum potius, quam regio consilio, susceptum bellum videretur.

)1 Erant cum Achilla copiae, ut neque numero, neque genere hominum, neque usu rei militaris, contemnendae viderentur: millia enim XX in armis habebat. hae constabant ex Gabinianis militibus; qui jam in consuetudinem Alexandrinae vitae atque licentiae venerant; et nomen disciplinamque populi Romani dedidicerant; uxoresque

duxerant, ex quibus plerique liberos habebant. huc accedebant collecti ex praedonibus latronibusque Syriae, Ciliciaeque provinciae, finitimarumque regionum. multi praeterea, capitis damnati, exulesque convenerant: fugitivisque omnibus nostris certus erat Alexandriae receptus, certaque vitae conditio, ut, dato nomine, militum essent numero: quorum si quis a domino comprehenderetur, concursu militum eripiebatur; qui vim suorum, quòd in simili culpa versabantur, ipsi pro suo periculo defendebant. hi regum amicos ad mortem deposcere; hi bona locupletum diripere stipendii augendi caussa, regis domum obsidere, regno expellere alios, alios accersere, vetere quodam Alexandrini exercitûs instituto, consueverant. erant praeterea equitum millia II, qui inveteraverant compluribus Alexandriae bellis: hi Ptolemaeum patrem in regnum reduxerant; Bibuli filios duos interfecerant; bella cum Aegyptiis gesserant: hunc usum rei militaris habebant.
His copiis fidens Achillas, pau- 9
citatemque militum Caesaris despici-

ens, occupat Alexandriam: praeterea oppidi parte, quam Caesar cum militibus tenebat, primo impetu domum ejus irrumpere conatus est; sed Caesar, dispositis per vias cohortibus, impetum ejus sustinuit. eodemque tempore pugnatum est ad portum: ac longe maximam attulit ea res dimicationem. simul enim, diductis copiis, pluribus viis pugnabatur: et magna multitudine, naves longas occupare hostes conabantur; quarum erant L auxilio missae ad Pompeium, quae, proelio in Thessalia facto, domum redierant. illae triremes omnes et quinqueremes erant, aptae instructaeque omnibus rebus ad navigandum. praeter has, XXII erant, quae praesidii caussâ Alexandriae esse consueverant, constratae omnes: quas si occupassent; classe Caesari erepta, portum ac mare totum in sua potestate haberent; commeatu auxiliisque Caesarem prohiberent. itaque tanta est contentione actum, quanta agi debuit; quum ille celerem in ea re victoriam, hi salutem suam consistere viderent. sed rem obtinu-

it Caesar; omnesque eas naves, et reliquas quae erant in navalibus, incendit; quòd tam latè tueri tam parva manu non poterat; confestimque ad Pharum navibus milites exposuit. Pharus est in insula turris, magna altitudine, mirificis operibus exstructa; quae nomen ab insula accepit. haec insula, objecta Alexandriae, portum efficit: sed a superioribus regionibus in longitudinem passuum DCCCC in mare jactis molibus, angusto itinere et ponte cum oppido conjungitur. in hac sunt insula domicilia Aegyptiorum, et vicus, oppidi magnitudine: quaeque ubique naves imprudentia aut tempestate paullulum suo cursu decesserint, has more praedonum diripere consueverunt. iis autem invitis, a quibus Pharus tenetur; non potest esse, propter angustias, navibus introitus in portum. hoc tum veritus Caesar; hostibus in pugna occupatis, militibusque expositis, Pharum apprehendit; atque ibi praesidium posuit. quibus est rebus effectum, utì tutò frumentum auxiliaque navibus ad eum sup-

portari possent: dimisit enim circum omnes propinquas regiones, atque inde auxilia evocavit. reliquis oppidi partibus sic est pugnatum, ut aequo proelio discederetur, et neutri pellerentur, (id efficiebant angustiae loci:) paucisque utrimque interfectis, Caesar loca maxime necessaria complexus, noctu praemunit. hoc tractu oppidi pars erat regiae exigua, in quam ipse habitandi caussâ initio erat inductus; et theatrum conjunctum domui, quod arcis tenebat locum, aditusque habebat ad portum, et ad reliqua navalia. has munitiones insequentibus auxit diebus; ut pro muro objectas haberet, neu pugnare invitus cogeretur. interim filia minor Ptolemaei regis, vacuam possessionem regni sperans, ad Achillam se ex regia transjecit, unaque bellum administrare coepit. sed celeriter est inter eos de principatu controversia orta; quae res apud milites largitiones auxit; magnis enim jacturis sibi quisque eorum animos conciliabat. haec dum apud hostes geruntur; Pothinus, nutricius pueri, et

procurator regni, in parte Caesaris; quum ad Achillam nuncios mitteret, hortareturque ne negotio desisteret, neve animo deficeret; indicatis deprehensisque internunciis, a Caesare est interfectus. haec initia belli Alexandrini fuerunt.

